

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝVOJ SLOVESNÝCH PARADIGMAT: INDIKATIV PRÉZENTU OD LATINY PO
SOUČASNOU ITALŠTINU

Vedoucí práce: Dott. Fabio Ripamonti, Ph.D.

Autor práce: Bc. Kristýna Koclířová

Studijní obor: Italský jazyk

Ročník: 3

2018

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 28. 11. 2018

.....
Kristýna Koclířová

Poděkování

Zde bych ráda poděkovala vedoucím práce, panu Dott. F. Ripamontimu, Ph.D. a panu doc. Mgr. P. Štichauerovi, Ph.D. za odborné rady, cenné připomínky, vstřícné jednání a čas, který mi věnovali během psaní této práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá vývojem indikativu prézentu v italském jazyce, přičemž vývoj je sledován již od latiny a končí představením situace týkající se paradigmatu indikativu prézentu pro 19. století.

Práce obsahuje jak část teoretickou, tak praktickou, která prolíná první částí. V první, teoretické části jsou představeny a definovány základní pojmy související s tématem práce, jako je morfologie, paradigma, gramatické kategorie atd. Následující kapitoly jsou věnovány popisu situace v latině a dále v období staré italštiny a následně také v období italštiny 19. století.

Druhá praktická, část diplomové práce se zabývá hledáním používaných tvarů vybraných italských sloves ve dvou jazykových korpusech, a to OVI zastupujícím období staré italštiny a DiaCORISu, ze kterého jsou extrahovány tvary pro 19. století.

Cílem práce je zobrazit hlavní vývojové tendence ve vývoji indikativu prézentu a za pomoci excerpcí z jazykových korpusů poskytnout příklady vybraných sloves.

Klíčová slova: paradigma, indikativ, prézens, stará italština, italština 19. století, korpus

Abstract

This diploma thesis focuses on the evolution of the present indicative of Italian language, the thesis presents the evolution starting from Latin and finishing with a description of linguistic situation of Italian of the 19th century.

The thesis incorporates two parts that are both connected – the theoretical and the analytical ones. In the first part, the basic notions such as morphology, paradigm, grammatical categories are presented and defined. Next chapters are dedicated to the situation in Latin, Old Italian and Italian of the 19th century.

The second part deals with research of applied forms of selected Italian verbs. Two language corporas – OVI and DiaCORIS - are used for this part. OVI represents the period of Old Italian, while DiaCORIS describes the period of the Italian of the 19th century.

The aim of this diploma thesis is to describe the main tendencies regarding the evolution of present indicative and through language corpora to provide some examples of selected verbs.

Key words: paradigm, indicative, present, Old Italian, Italian of the 19th century, corpus

Obsah

Úvod	10
1 Flexivní morfologie a její povaha: role paradigmatu	11
1.1 Morfologie	11
1.2 Související termíny	14
1.3 Slovtvorný základ v rámci paradigmatu	16
2 Slovesné paradigma: gramatické kategorie	18
2.1 Čas	18
2.2 Způsob	19
2.3 Slovesný vid (aspekt) a povaha slovesného děje	20
2.4 Osoba a číslo	22
2.5 Diateze – slovesný rod	23
3 Slovesné paradigma: exponence	24
3.1 Flexe	24
3.2 Koncovka	26
4 Slovesné paradigma: kmenové alternace (pravidelná vs. nepravidelná slovesa)	27
4.1 Pravidelná slovesa	27
4.2 Nepravidelná slovesa	29
4.2.1 Kmenová alomorfie	29
4.2.1.1 N-vzorec	29
4.2.1.2 L-vzorec/U-vzorec	31
5 Indikativ přítomného času v klasické latině	32
5.1 Latina archaická, klasická a vulgární	32
5.2 Slovesný systém v latině – stručný přehled	34
5.2.1 Archaická latina vs. klasická latina – přehled některých změn	34

5.2.2	Slovesný systém latiny jak ji známe dnes.....	35
5.2.2.1	Přehled časů.....	37
5.2.2.2	Jmenné tvary.....	37
5.2.2.3	Deponentní slovesa.....	38
5.3	Indikativ prézentu – pravidelná vs. nepravidelná slovesa	38
6	Indikativ prézentu ve staré italštině	42
6.1	Stará italština.....	42
6.2	Slovesný systém ve staré italštině.....	44
6.2.1	Přehled časů	44
6.2.2	Jmenné tvary	44
6.2.3	O slovesném vývoji - koncovky	45
6.2.4	Kmenová alomorfe	47
6.3	Nepravidelná slovesa	47
6.4	Praktická část – slovesa v korpusu OVI	51
6.4.1	Jazykový korpus a korpusová lingvistika	52
6.4.1.1	Korpus OVI	53
6.4.1.1.1	excerpce forem slovesa andare dostupných v korpusu OVI.....	54
6.4.1.1.2	excerpce forem slovesa arrivare dostupných v korpusu OVI	56
6.4.1.1.3	excerpce forem slovesa avere dostupných v korpusu OVI.....	58
6.4.1.1.4	excerpce forem slovesa cercare dostupných v korpusu OVI	63
6.4.1.1.5	excerpce forem slovesa chiamare dostupných v korpusu OVI.....	66
6.4.1.1.6	excerpce forem slovesa chiedere dostupných v korpusu OVI	69
6.4.1.1.7	excerpce forem slovesa cominciare dostupných v korpusu OVI..	71
6.4.1.1.8	excerpce forem slovesa credere dostupných v korpusu OVI.....	75
6.4.1.1.9	excerpce forem slovesa dare dostupných v korpusu OVI.....	77
6.4.1.1.10	excerpce forem slovesa dire dostupných v korpusu OVI.....	79
6.4.1.1.11	excerpce forem slovesa diventare dostupných v korpusu OVI...	82

6.4.1.1.12	excerpce forem slovesa <i>dovere</i> dostupných v korpusu OVI.....	84
6.4.1.1.13	excerpce forem slovesa <i>essere</i> dostupných v korpusu OVI.....	87
6.4.1.1.14	excerpce forem slovesa <i>fare</i> dostupných v korpusu OVI.....	90
6.4.1.1.15	excerpce forem slovesa <i>finire</i> dostupných v korpusu OVI.....	91
6.4.1.1.16	excerpce forem slovesa <i>parlare</i> dostupných v korpusu OVI.....	93
6.4.1.1.17	excerpce forem slovesa <i>potere</i> dostupných v korpusu OVI.....	94
6.4.1.1.18	excerpce forem slovesa <i>stare</i> dostupných v korpusu OVI.....	96
6.4.1.1.19	excerpce forem slovesa <i>venire</i> dostupných v korpusu OVI.....	97
6.4.1.1.20	excerpce forem slovesa <i>volere</i> dostupných v korpusu OVI.....	99

7 Indikativ přítomného v italštině 19. století 101

7.1	Vymezení italštiny 19. století	101
7.1.1	Jazyk	102
7.2	Slovesa – charakteristika změn a stavu v 19. století.....	106
7.3	Pravidelná vs. nepravidelná slovesa	108
7.3.1	Korpus DiaCORIS	108
7.3.2	Sloveso <i>andare</i> v korpusu DiaCORIS.....	109
7.3.3	Sloveso <i>arrivare</i> v korpusu DiaCORIS	109
7.3.4	Sloveso <i>avere</i> v korpusu DiaCORIS.....	110
7.3.5	Sloveso <i>cercare</i> v korpusu DiaCORIS.....	111
7.3.6	Sloveso <i>chiamare</i> v korpusu DiaCORIS.....	112
7.3.7	Sloveso <i>chiedere</i> v korpusu DiaCORIS.....	113
7.3.8	Sloveso <i>cominciare</i> v korpusu DiaCORIS.....	114
7.3.9	Sloveso <i>credere</i> v korpusu DiaCORIS.....	115
7.3.10	Sloveso <i>dare</i> v korpusu DiaCORIS	115
7.3.11	Sloveso <i>dire</i> v korpusu DiaCORIS	116
7.3.12	Sloveso <i>diventare</i> v korpusu DiaCORIS	117
7.3.13	Sloveso <i>dovere</i> v korpusu DiaCORIS	118

7.3.14	Sloveso essere v korpusu DiaCORIS.....	119
7.3.15	Sloveso fare v korpusu DiaCORIS	120
7.3.16	Sloveso finire v korpusu DiaCORIS.....	120
7.3.17	Sloveso parlare v korpusu DiaCORIS	121
7.3.18	Sloveso potere v korpusu DiaCORIS	122
7.3.19	Sloveso stare v korpusu DiaCORIS.....	123
7.3.20	Sloveso venire v korpusu DiaCORIS	123
7.3.21	Sloveso volere v korpusu DiaCORIS	124
8	Závěry: základní parametry srovnání.....	126
	Závěr	128
	Riassunto.....	129
	Bibliografie	130
	Internetové zdroje	131

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si zvolila vývoj indikativu přítomnosti v italském jazyce. Indikativ je jedním ze čtyř italských slovesných způsobů, zbylé tři jsou konjunktiv, kondicionál a imperativ. Přítomnost je pak jedním ze tří časů, ve kterých se může italské sloveso nacházet.

Ve své práci se pokusím nastínit, jakou roli hraje slovesné paradigma, jakožto soubor tvarů tohoto ohebného slovního druhu, dále vyjmenuji základní gramatické kategorie a jejich další členění, možnosti italské flexe a také se pokusím popsat kmenové alterace v paradigmatech sloves pravidelných a nepravidelných a dále budu pokračovat popisem jednotlivých období a uvedu také praktické příklady.

Poněvadž má italština jako jeden z románských jazyků základ v latině, stručně popíšu právě slovesný systém latiny. Poté přijde na řadu stará italština, tedy italština Dantova z období konce 13. a začátku 14. století, kdy na italské literární scéně působili kromě Danta Alighieriho další dva velcí umělci – Francesco Petrarca a Giovanni Boccaccio. V této části své práce nabídnu excerpce slovesných tvarů dvaceti vybraných frekventovaných italských sloves. K tomuto účelu použiji korpus OVI, dostupný online.

V následující kapitole vymezím italštinu 19. století, uvedu nejzásadnější změny týkající se slovesného systému ve 2. polovině 19. století oproti situaci v dřívějších dobách. V další podkapitole za pomoci korpusu DiaCORIS zobrazím podobu paradigmat jednotlivých sloves již použitých v předchozí kapitole.

V poslední kapitole stručně popíšu postup excerpce a uvedu závěry vycházející z použití dvou jazykových korpusů.

Celá práce je strukturována do osmi kapitol, dvaceti dvou podkapitol a dalších menších částí. Ve dvou z kapitol se nachází praktická část mé diplomové práce, a to excerpce slovesných forem za pomoci jazykových korpusů.

1 Flexivní morfologie a její povaha: role paradigmatu

1.1 Morfologie

Morfologie jako lingvistická disciplína se dělí na dva proudy – na morfologii flexivní a na morfologii derivační. První ze jmenovaných morfologií se zabývá studiem mluvnických prostředků, které se používají k vyjádření gramatických kategorií.

Abychom mohli mluvit o flexivní morfologii, patřilo by se na úvod rozdělit tyto jednotlivé gramatické kategorie. Ty mohou být trojího typu:

- ***morfosyntaktické*** – jedná se o kategorie vyjadřované za pomoci flexe, tedy prostřednictvím jednotlivých koncovek; jejich významy jsou závislé na vztazích mezi slovními tvary ve větě,
 - osoba
 - číslo
- ***morfosemantické*** – jsou kategorie týkající se bezprostředně slovesa;
 - čas
 - způsob
- ***morfologické*** – taktéž se jedná o kategorie vyjadřované samotným slovesem; významy morfologické kategorie nese přímo daný slovní tvar a zároveň jsou vyjádřeny morfologickými prostředky,
 - třída
 - konjugace

Morfologické tvary můžeme rozdělit na *syntetické* (obsahující pouze jedno slovo) a *analytické* (víceslovné). První ze jmenovaných lze dále charakterizovat na základě toho, jakými prostředky můžeme vyjádřit tyto gramatické kategorie.

Jak je z přehledu patrné, každá z těchto kategorií následně vykazuje další hodnoty. Jejich kombinace a počet je důležitý pro vznik jednotlivých slovních forem, které se nacházejí v prostoru zvaném paradigma. Vycházíme tedy z předpokladu, že kombinací kategorií a jejich hodnot a následným dosazením do paradigmatu vhodné slovesné třídy učiníme první krok k realizaci slovních forem. Pro vytvoření přesných tvarů je třeba v první řadě zvolit vhodné koncovky ke kmenům a dále zajistit vhodnou distribuci kmenů.

Flexe jako taková přináší vznik nových slovních forem, avšak nemění slovní druh, ani základní význam slova. Lze ohýbat všechny členy dané skupiny.

Pro flektivní morfologii je typická přítomnost kumulativní či nulové exponence, supletivismus, synkretismus a prázdné morfy. Exponence vyjadřuje sémantickou hustotu týkající se syntaktických a morfologických jednotek (formantů). Více kategorií naráz je tak vyjadřováno kumulativními formanty. Možnost jasného vymezení na jednotlivé morfémy je výjimečná. Ačkoliv většina slovních forem vykazuje určitou vnitřní strukturu, kterou uvádím později, Maiden v kapitole 27 publikace *The Oxford Guide to the Romance Languages* uvádí, „že existují lexémy (např. sloveso „*avere*“, 1. os. sg. „*ho*“), které ve svých paradigmatech obsahují slovní formy, pro které je určení vztahu mezi formou a lexikálním či gramatickým významem zcela nejasné.“

Z hlediska významu a podle výrazových prostředků řadíme jednotlivé slovesné tvary do tzv. paradigmat. Paradigma hraje v současnosti velkou roli, je předmětem zkoumání nejrůznějších lingvistických prací. V hledáčku lingvistů jsou momentálně kognitivní procesy, které člověku umožňují si dané paradigma nejen cizího, ale i mateřského jazyka zapamatovat. V úvahu lze vzít několik hledisek – můžeme problematiku nahlížet z hlediska celého jazykového systému, nebo pozorovat vývoj jazyka u dětí, zapomínat nesmíme ani na vývoj jazyka z diachronního hlediska. Základem pro studium slov prostřednictvím paradigmatického hlediska se staly gramatiky řeckých a latinských klasiků. Významným lingvistou, který se v minulém století zabýval úlohou paradigmatu, je bezesporu Ferdinand de Saussure, který tvrdil, že na časovanou formu slovesa je třeba nahlížet jako na konečný produkt složité sítě asociací propojených s dalšími formami daného jazyka, které nejsou explicitně vyjádřené, ale které máme v mysli. (Pozoruhodné je, že právě kvůli evropským a americkým strukturalistům bylo na paradigma nahlíženo jako na nepotřebnou položku, která se váže především na klasické gramatiky. Pozornost strukturalistů se obrátila k morfému, jakožto k nejmenší jednotce nesoucí význam, z čehož vyplývá, že slova se skládají z řady dvou či více morfémů. Toto přesvědčení vedlo k naprostému odsunu paradigmatu, které bylo zbaveno jakékoliv větší role.) (Pirrelli, 2000: 14).

Termínem paradigma označujeme všechny časované formy, které náleží k jednomu lexému, tedy abstraktní lexikální jednotce. Paradigma je tedy schématem, které ukazuje kategorie a hodnoty těchto kategorií pro jeden konkrétní lexém. Každá z těchto forem odpovídá souboru specifických gramatických morfosyntaktických

vlastností. V rámci jednoho paradigmatu jsou sdružovány slovesné tvary sdílející stejný čas a způsob, proto se také nazývají paradigmata modotemporální. Na abstraktní úrovni jsou tyto kombinace označovány jako buňky paradigmatu, přičemž jedné buňce odpovídá jen jeden tvar, který uskutečňuje soubor daných vlastností. Pouze ve dvou případech dochází k porušení tohoto pravidla. Prvním z nich je existence prázdné buňky uvnitř paradigmatu, díky čemuž nese paradigma přívlastek neúplné (defektní). Neúplnost může být ovlivněna sémantikou, např. sloveso „piovere“ se používá jen ve 3. osobě singularu. Druhým je přítomnost jevu známého jako alotropie, která spočívá v tom, že pro jednu buňku může sloveso nabízet hned několik tvarů, např. příčestí minulé slovesa „vedere“ může být jak „visto“, tak „veduto“. Pak je na místě připomenout také jednotný tvar pro 1., 2. a 3. osobu singularu konjunktivu jako důkaz existence synkretického paradigmatu.

V současnosti se termín paradigma váže i na počítačnou lingvistiku, která termín charakterizuje jako analytický a vysvětlující nástroj. Italské časování přináší několik otázek, týkajících se například výběru kořene slova nebo flexe. Variabilita jednotlivých koncovek v jedné a též osobě (např. ve 3. os. sg. „*parl-a*“ x „*bev-e*“) je vysvětlena existencí samostatných slovesných tříd, zvaných konjugací. V italštině existují tři slovesné třídy, které se rozlišují na základě kmenové samohlásky indikativu přítomnosti. Jednotlivé infinitivy těchto tříd pak končí na „-are“, „-ere“, „-ire“. Každá z nich přináší do paradigmatu určité modifikace, jako jsou například rozdílné koncovky ve 3. os. sg., 2. os. pl. a 3. os. sg. Poté se můžeme ale setkat i se slovesy s kmenovou alternací („*pongo*“ – „*poni*“; „*vengo*“ – „*vieni*“, „*tengo*“ – „*tieni*“), kdy vysvětlení jsou dvě – buď byla aplikována na fonologické procesy (např. „*vengo*“ – „*vieni*“, mobilní diftongy „*ie*“ a „*uo*“, které pocházejí přímo z latinského krátkého „*e*“ a „*o*“, tyto diftongy mají tendenci přecházet zpět do „*e*“ a „*o*“, pokud se ve slově nachází v zavřené slabice), nebo se jedná o nepřímé zástupce souboru morfosyntaktické kategorie (použití supletivních kmenů při realizaci tvarů paradigmatu – např. L-vzorec ve slovesu „*andare*“ – „*io vado*“, „*tu vai*“, „*lui va*“ x „*noi andiamo*“, „*voi andate*“ x „*loro vanno*“).

Například podle Aronoffovy teorie může být na paradigma nahlíženo jako na kognitivní mechanismy (asociace analogicko-proporcionální), prostřednictvím kterých si mluvčí zapamatuje samotné informace, dá jim strukturu a používá je, aby vyvodil vlastnosti jemu neznámých slov (Pirrelli, 2000: 16).

1.2 *Související termíny*

Důležitým pojmem v této kapitole je i morfematika, jakožto rovina stavebních prvků, z nichž se skládají nejenom slovesa. Stavebními prvky máme na mysli kořen, přípony, předpony atd. Slova se skládají z morfů, které můžeme charakterizovat jako prvky dále nedělitelné, nesoucí lexikální či gramatický význam a zároveň jako realizaci abstraktních jednotek, tedy morfémů. Morfy se také opakují alespoň ve dvou slovních formách.

S pojmem paradigma a morfematika úzce souvisí termíny lexikální základ, kořen a kmen, kmenová samohláska. Lexikální základ je tvořen kořenovým morfem (realizace morfému), který nese primární význam slovesa, a derivačním morfem, který se připojuje za kořenový morf a částečně modifikuje význam slovesa, např. „*piangere*“ – „*piagnucolare*“ (Čermák, 2010: 200). Pokud slovo nenese předponu, kořen se obvykle nachází zcela vlevo. Jedná se o tu část slova, která nese lexikální význam. V případě slovesa „*vendere*“ slouží jako kořen slova „*vend-*“, který je výchozím tvarem pro slovesný kmen „*vende-*“, jenž vznikne přidáním kmenové samohlásky „*-e-*“. Kmenová samohláska je základem po rozlišení jednotlivých slovesných tříd. U některých sloves může docházet k zániku kmenové samohlásky, pokud se nachází v nepřízvučné pozici a sufix začíná na samohlásku. Část slova nacházející se zcela vpravo je koncovka, hlavní oblast zájmu flexe.

Místo, kde dochází ke střetu kořene a kmene slova, se nazývá morfemický šev (v případě, že je hranice mezi nimi jasně vymežitelná), nebo morfemický uzel (v případě, že kořen a kmen takřka splývají dohromady). Kořen slova se obvykle váže na lexém či na soubor lexémů, např. „*vendere*“, „*venditore*“... Naproti tomu kmen slova, obsahující v sobě gramatický formant, má za úkol vyjádřit soubor vlastností souvisejících se slovesným způsobem a časem, kde již zmíněný kmen „*vende-*“ jasně indikuje právě indikativu přítomnosti slovesa „*vendere*“ a liší se tedy např. od konjunktivu. U flektivních jazyků gramatická opozice není nikdy způsobena jen jedním formálním kontrastem. Zodpovědné za opozici mohou být jak koncovky, tak i proces utvoření kmene, či kombinace obou procesů.

Pro prezens existují rovnou dva kmene, které se liší jen pozicí přízvuku. První tvar je rizotonický, tudíž s přízvukem na kořenové slabice slova, druhý je arizotonický, který se vyznačuje posunem přízvuku na koncovku. Kmenová samohláska je přízvučná, pro 1. os. sg., 2. os. sg., 3. os. sg. a 3 os. pl. je vybrán rizotonický slovesný tvar, pro

zbytek osob arizotonický. Ačkoliv je arizotonický tvar slovesa uplatněn v paradigmatu přítomnosti jen okrajově, lze ho najít v dalších slovesných paradigmatech. Rozdíl v umístění přízvučky přitom pochází ze dvou různých latinských konjugací, a to končících na „-ēre“ a „-ēre“.

Dalším poznatkem je, že jeden slovesný kmen může fungovat jako výchozí forma pro jiný kmen, například pro vytvoření indikativu imperfekta se použije indikativ přítomnosti rozšířený o slabiku -va-, která v sobě nese kmenovou samohlásku imperfekta („vende“ – „vendeva“) a pro 1. a 2. os. pl. také přízvučku.

Kmen pravidelného slovesa je vždy odvozen od kořene slovesa, z čehož vyplývá, že rodilý mluvčí je schopen k takovému slovesu vytvořit všechny jeho časované formy, pokud má k dispozici kořen slovesa, kmenovou samohlásku přítomnosti a koncovky vyjadřující flexi.

Pirrelli ve své knize *Paradigmi in morfologia* uvádí rozdělení kmenů na neměnné a proměnlivé, přičemž každý slovesný kmen vykazuje jinou míru proměnlivosti. Takže zatímco indikativ imperfekta je z hlediska kmene vcelku neměnný, kmen používaný pro tvorbu budoucího času, přítomného času nebo infinitivu přítomnosti je poměrně proměnlivý. Výsledky procesu utvoření takového kmene pak není možné zcela předvídat ani z hlediska fonologického, ani morfologického. Vždy je třeba také charakterizovat, v čem spočívá variabilita procesu utvoření kmene.

Kmenová samohlásky vykazuje podle Pirrelliho následující vlastnosti: „a) morfologicky jednotná, nelze ji dále rozdělit, po jejím odstranění nedochází vždy k získání kořene, např. „teme-va“ → „teme-v“ x kořen „teme-“; b) nemá funkci zdůrazňovat specifické morfosyntaktické významy; c) označuje flektivní třídu, ke které dané sloveso náleží; d) není citlivá na případné formální změny, kterým podléhá kmen; e) v nepřízvučné pozici závisí její umístění na fonologické povaze flektivní koncovky, která ji následuje.“ (Pirrelli, 2000: 17) Z toho vyplývá právě funkční autonomie mezi termíny *vocale tematica* (kmenová samohlásky) a *radice del tema/radice tematica* (kořenem), který označuje tvar, který zůstane ze slova po odstranění koncovky, případného flektivního afixu a případné kmenové samohlásky (např. ve slově „dormivate“ je koncovkou „-te“, flektivní afix „-va-“, kmenová samohlásky „-i-“).

Dalšími neméně důležitými složkami jsou v italském jazyce koncovky a sufíxy, protože vyjadřují hodnoty, jako jsou osoba nebo číslo, u substantiv např. „gatto“ – sg. x „gatti“ – pl. Výběr vhodného sufíxu je omezen morfologicky prostřednictvím flektivní

třídy, kdy slovesa patřící ke stejné flektivní třídě volí ty stejné sufixy. Suffixy se nacházejí za kmenem slovesa. Jsou charakterizovány určitým stupněm morfosyntaktické synonymie, protože každé buňce v paradigmatu může odpovídat více než jeden sufix. Flektivní třída odpovídá souboru všech slovesných forem, které se časují za použití stejné přípony. V italštině se flektivní třídy rozlišují tři, a to na základě kmenové samohlásky indikativu přítomnosti. První třída obsahuje kmenovou samohlásku „-a“, druhá třída „-e“ a třetí třída „-i“. Pokud se v rámci jednoho slovesa změní kmen (a tedy dojde k alomorfi), může dojít i ke změně kmenové samohlásky, např. indikativ/konjunktiv přítomnosti „vedo“/„veda“ x passato remoto „vidi“. Naproti tomu ale může docházet i k systematické alternaci mezi kmenovými samohláskami, např. při tvoření jednoduché budoucnosti nebo kondicionálu, kdy v první slovesné třídě dochází ke změně z „-a“ na „-e“ → „parlerò“, „parlerei“. Výběr kmenové samohlásky se v některých paradigmatech řídí lexikem, ale v dalších přímo kmenem slovesa. Důležitým bodem je, že samohlásky nejsou distribuovány rovnoměrně, v některých případech může chybět (což může být způsobeno vzájemným vyrušením ovlivněným sufixem) a v některých případech může docházet k alternaci. Tendence ale může být i opačná, tj. může dojít k vymizení nebo střídání sufixu, pokud před ním stojí kmenová samohlásky, např. u 3. os. sg. v indikativu přítomnosti nebo u jednoduchého futura.

1.3 Slovotvorný základ v rámci paradigmatu

Slovotvorný základ je nejmenší lexikální jednotka, která je zapotřebí k vytvoření dalších forem slovesa. V rámci paradigmatu se jedná o rozmístění proměnlivých kořenů slova. Proměnlivost je částečně dána i nepředvídatelným výsledkem některých morfologických procesů, jako u již zmiňovaného slovesa „vedere“ v passato remoto – „vidi“, „vide“, „videro“, které ale zároveň alternuje s „-e“, a máme pak „vedemmo“, „vedeste“, „vedesti“. Částečně je dána i použitím fonologických procesů, které nejsou automatické, ale podléhají lexikálním a morfologickým úpravám. Zajímavá informace jistě je, že alternace v italštině již není produktivním procesem, alternující prvek se rozšířil jen do některých nepřízvučných slabik jednoduché budoucnosti nebo přítomného kondicionálu, což vedlo k rozlišení dvou slovních základů. Pirrelli uvádí sloveso „venire“ a ukazuje na něm případ alternace, ve které variuje pět různých forem v závislosti na osobě a čase. Poukazuje na fakt, že není možné předpokládat, že všechny tyto formy by vycházely z jednoho slovního základu. Také odmítá myšlenku, že by tyto formy byly výsledkem fonologických procesů podléhajících morfologickým či

lexikálním změnám. Italský jazyk vykazuje nárůst alomorfie v rámci paradigmát, především v rámci indikativu přítomnosti.

Distribuce kmenové samohlásky je podmíněná osobou a číslem. Kořen slova naopak souvisí s časem a slovesným způsobem.

Nepravidelná slovesa se vyznačují vysokou mírou variability forem kořenů slovesa, přičemž tyto formy se nevyskytují v daných buňkách náhodně. Některé kořeny obsahují v rámci jednoho paradigmátu soustavně stejné slovtvorné základy, nezávisle na morfologické či fonologické povaze těsně spjaté s jejich proměnlivostí. Kmeny futura a přítomného kondicionálu mají stejný slovtvorný základ v pravidelných i nepravidelných formách. Konjunktiv přítomnosti a indikativ přítomnosti sdílejí stejnou formu kořene vycházející z 1. os. sg., a to jak u pravidelných sloves, tak i u nepravidelných. Paradigma se ale netýká jen vztahů vzájemné presupozice flektivních koncovek, ale i presupozice slovtvorných základů.

Kmenová alternace je motivována kontextem a vysvětlena dvěma přístupy - fonologickým nebo morfologickým, přičemž tyto dva přístupy se mohou i vzájemně doplňovat. V prvním případě je změna charakterizována jako automatický proces, který nastane, když sufix obsahuje určitou hlásku (jako v případě slovesa „*piangere*“ – „*piango*“ – „*piangi*“ dochází k palatalizaci). V druhém případě se kmenová alternace ihned sloučí s morfologickou hodnotou, nebo se souborem morfologických hodnot.

V závislosti na kontextu může jeden a ten samý exponent být přidružen k více morfosyntaktickým vlastnostem, stejně tak v odlišných kontextech může být ten samý svazek rysů uskutečněn formálně jinými exponenty (například v indikativu přítomnosti označuje „-i“ tvar 2. os. sg. – „*vedi*“, naopak v passatu remotu poukazuje na 1. os. sg. – „*vidi*“ versus 2. os. sg. „*vedesti*“. Vztah mezi exponentem a morfologickými hodnotami je tedy dán morfologickým kontextem.

Z hlediska morfologické alternace, distribuce alternujících prvků závisí na pozici slovního přízvuku. V některých slovesných formách není možné odlišit kořen a sufix, např. „*dà*“, „*ha*“, „*è*“, tudíž není možné říci, že alternace byla ovlivněna kontextem jako v předešlých případech. Tato problematika souvisí také s typem fonologické alternace, kdy v paradigmátu slovesa může dojít ke kontextově motivované palatalizaci, např. „*piangere*“ – 1. os. sg. „*piango*“ versus 2. os. sg. „*piangi*“. Tato alternace má pomocnou funkci, poněvadž již předpovídá kategorii osoby nebo čísla. Je třeba mít na paměti, že palatalizace velárních souhlásek nenastává automaticky.

2 Slovesné paradigma: gramatické kategorie

V této kapitole vyjmenujeme jednotlivé morfosyntaktické a morfosémantické kategorie slovesa a blíže je charakterizujeme. Slovesa vytvářejí třídu slov s velkou formální proměnlivostí, vyjadřují děj, průběh, stav, číslo, osobu, čas a mnohé další. Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, součástí morfologických konstituentů je jak kořen, tak i kmenová samohláska a sufixy. Pro flektivní jazyky jsou stěžejní následující kategorie – koncovky vyjadřující číslo a osobu (např. „*parliamo*“ „*-iamo*“ označující 1. os. pl.), dále morfosémantické kategorie času, způsobu a vidu (např. „*cantavamo*“ „*-va-*“ označuje, že se jedná o minulý čas, indikativ a imperfektum). Zapomenout bychom neměli ani na kategorii slovesného rodu, tzv. diateze.

Ve většině flektivních jazyků existují tři hlavní slovesné kategorie, které utvářejí systém časování slovesa. Tyto kategorie mají přívlástek morfosémantický:

2.1 Čas

Pojetí času není jednotné a v jednotlivých jazycích se i výrazně odlišuje. Většina evropských jazyků, tedy i italština, vykazuje tři základní časové hodnoty – minulost, přítomnost a budoucnost. Tato kategorie označuje okamžik, do kterého mluvčí umisťuje děj jak vzhledem k časovému horizontu, ve kterém vzniká komunikační situace (např. „*Ieri è piovuto tutto il giorno*“), tak i vzhledem k ostatním dějům výpovědi („*Quando è partito, il sole già scottava da due ore*“). Čas představuje chronologický vztah mezi dějem nebo stavem, který vyjadřuje sloveso, a okamžikem promluvy. V italštině je slovesný čas nejčastěji vyjádřen za pomoci koncovek a typických slovesných kmenů. Pro indikativ má italský jazyk sadu časů – přítomnost, imperfektum, *passato remoto* a jednoduchou budoucnost.

Gramatický čas však označuje jinou veličinu než tzv. fyzický čas. Fyzický čas je skutečný, který vnímá každý jednatel, je možno jej měřit. Gramatický čas můžeme naopak označit jako složitou strukturu časových vztahů, které umožňují zařadit danou událost v závislosti na okamžiku promluvy. V souvislosti s gramatickým časem tedy můžeme pracovat s pojmy, jako jsou:

- *předčasnost* – děj proběhl již před momentem promluvy, vyjadřuje se za pomoci různých minulých časů – *passata prossima*, *passata remota*, *imperfekta*, *trapassata prossima* a *trapassata remota*,

- *současnost* – děj probíhá právě v okamžiku promluvy, vyjadřuje se přítomným časem,
- *následnost* – děj proběhne až po okamžiku promluvy, vyjadřuje se sadou budoucích časů – jednoduchého budoucího času a složeného budoucího času.

Vzhledem ke způsobu tvoření forem jednotlivých časů vykazuje italština dva typy – časy jednoduché a časy složené. Časy jednoduché obvykle sestávají pouze z jednoho jediného slova („*parlo*“, „*parlavo*“), naproti tomu časy složené vyžadují přítomnost pomocného slovesa, přičemž v italštině existují dvě pomocná slovesa, a to „*essere*“ a „*avere*“. K pomocnému slovesu se pak pojí minulé příčestí plnovýznamového slovesa a vzniká tvar složeného času (např. „*ho parlato*“, „*avevo parlato*“, „*sono partita*“).

Giuseppe Patota uvádí ve své gramatice (2006: 249) následující přehled způsobů a časů možných v italštině:

	přítomný čas	minulý čas	budoucí čas
indikativ	presente	imperfetto passato prossimo passato remoto trapassato prossimo trapassato remoto	futuro semplice futuro anteriore
konjunktiv	presente	imperfetto passato trapassato	
kondicionál	presente	passato	
imperativ	presente		futuro
infinitiv	presente	passato	
příčestí	presente	passato	
gerundium	presente	passato	

2.2 Způsob

Způsob vyjadřuje vztah mluvčího k vyjadřovanému ději nebo vztah mluvčího s komunikačním partnerem. Tato kategorie může obsahovat různé varianty, jako

indikativ, kondicionál, imperativ, konjunktiv... Mluvčí může děj podat různými způsoby a představit tak různé úhly pohledu. Děj může být nahlížen jako skutečný, a poté je na místě použít indikativ. Pokud na děj mluvčí pohlíží jako na možný, použije konjunktiv. Pro vyjádření přání pak konjunktiv nebo kondicionál v závislosti na kontextu („*Che io possa diventare ricca.*“ x „*Potresti morire.*“). Pokud je děj něčím podmíněn, je na místě zvolit kondicionál. V případě, že mluvčí něco nařizuje, zvolí imperativ. Je třeba upřesnit, že způsob vyjadřuje jen orientační hodnotu modality, tudíž v určitých situacích jeden způsob může vyjadřovat hodnotu typickou pro jiný slovesný způsob, např. použití indikativu v žádosti.

Způsob je tvarem, který je vyznačen morfologickým materiálem nebo je organizován v paradigmata, což zajišťuje vyjádření základních modů výpovědi (příkaz, žádost, možnost, jistota). To, že slovesa mohou vyjadřovat tuto kategorii, bylo známo a uznáno gramatikalizovanými a lexikalizovanými formami již v klasickém období.

Slovesné tvary se z hlediska způsobu dělí na určité (finitní) a neurčité (infinitní). Do určitých spadá indikativ, konjunktiv, kondicionál, imperativ. Neurčité tvary, často označované také jako jmenné tvary slovesa, jsou pak infinitiv, přičestí a gerundium. U určitých způsobů můžeme určit osobu, číslo a čas, čímž se liší od neurčitých, u kterých nelze určit osobu a vyjma přičestí ani číslo. Neurčité tvary se často vyskytují jako podstatné či přídavné jméno, např. „*il potere*“, „*il vicino*“.

2.3 Slovesný vid (aspekt) a povaha slovesného děje

Slovesný vid je kategorie, která označuje, zdali je děj již ukončen, nebo stále probíhá, zdali docházelo k opakování v minulosti, nebo zdali se jednalo o děj jednorázový atd. Jak je vidno, aspekt tedy souvisí s časem slovesa, protože ukazuje právě vztah slovesa k tomu, jak plyne čas. Pokud je děj prezentován od samého začátku až do úplného konce, slovesný vid je dokonavý, protože vyjadřuje ukončenost, za použití perfekta např. „*Luigi è partito.*“. Na druhé straně může sloveso popisovat jen určitý úsek děje, může vyjadřovat opakování děje nebo nespecifikovat dobu trvání děje, slovesný vid je pak nedokonavý, průběhový, za použití imperfekta např. „*Luigi sta leggendo.*“. Vidů, které může sloveso vyjadřovat, jsou spousty – děj může být prezentován jako ukončený jak v přítomnosti, tak i v budoucnosti a minulosti (passato prossimo, složená budoucnost), okamžitý (passato remoto), nedokonavý (imperfektum), průběhový, opakující se, obvykle vykonávaný... Slovesný vid lze ale vyjádřit i jinak než pouze slovesným časem, u některých sloves bývá obsažen už v kmeni nebo

v koncovce, např. „*saltare*“ (perf. – dok.) – „*saltellare*“ (impf. – nedok.), nebo ho lze vyjádřit opisnou formou, např. „*studiare*“ (nedokonavý) – „*smettere di studiare*“ (dokonavý).

Tři hlavní slovesné vidy jsou:

- dokonavý – děj je považován za zcela ukončený, nemá přesah do následnosti,
 - „*Luigi cantò una canzone.*“
- nedokonavý – děj není ukončený, je prezentován ve svém průběhu,
 - „*Luigi cantava.*“
- završený – děj je ukončený, proběhl již před okamžikem promluvy, nicméně v době promluvy je možno vidět jeho následky, má přesah do následného okamžiku promluvy.
 - „*Luigi ha (appena) cantato una canzone.*“

S videm úzce souvisí i kategorie, povaha slovesného děje, v italštině označovaná jako „*azione*“, (hojně označovaná také německým *Aktionsart*), která nám pomáhá rozlišovat mezi různými typy sloves v závislosti na druhu situace či události, kterou dané sloveso popisuje. Ukazuje způsob, jakým sloveso prezentuje pojem času. Někteří lingvisté tuto kategorii vůbec neuznávají a naopak ji považují za součást slovesného vidu. Mezi oběma pojmy je ale zásadní rozdíl, jelikož vid je považován za morfologickou kategorii slovesa, kdežto povaha slovesného děje je sémantické povahy, protože závisí především na lexikálním významu slovesa, nebo na významu celé věty. Naopak není vůbec závislá na mluvčím. Jako příklad můžeme uvést sloveso „*nascere*“ – 3. os. sg. „*nacque*“, vyjadřuje stavovost, protože neoznačuje děj, který by probíhal v čase po určitou dobu, jedná se o okamžitý stav věci. Dělí se na:

- „*puntuali*“ – vyjadřují okamžik, nedochází ke změně stavu podmětu
 - např. „*Luigi ha incontrato Maria.*“
- „*trasformativi*“ – vyjadřují chvilkový děj, který má za následek změnu stavu podmětu;
 - mohou být zvratná, pokud vyjadřují takovou změnu, ze které se může podmět dostat do svého původního stavu (např. „*Luigi è tornato a casa.*“), v opačném případě jsou nezvratná (např. „*Luigi è nato nel 1968.*“)

Naproti tomu sloveso jako „*camminare*“ nutně označuje děj, který musel v čase trvat po nějakou dobu, jedná se tedy o durativ. Trvací slovesa (durativy) se mohou následně ještě dělit mezi:

- „*stativi*“ – děj nebo charakteristika popisovaná slovesem je trvalou vlastností podmětu
 - „*Andrea fa il gelataio.*“ (Patota, 2006: 253),
- „*continuativi*“ – „*studiare*“, „*lavorare*“ ...

Následující čtyři skupiny sloves lze zredukovat do dvou větších, obsahujících slovesa *telická* a slovesa *atelická*. Slovesa *telická* označují děje, které mají nějaké završení. Sem patří poslední dvě skupiny. Mohou označovat vstup podmětu do určité situace anebo jeho vystoupení z určitého stavu. *Atelická* slovesa označují stavy, které nejsou časově omezené. Mezi tato slovesa patří první dvě skupiny z následujícího přehledu. Existují různé druhy: durativní, dynamické, iterativní, punktuální.

Z hlediska Aktionsartu se slovesa dělí do čtyř skupin:

- *attività* (activities) – slovesa označují děje, které probíhají v časově neohrazeném období, např. *lavorare*, *correre*
- *stato* (states) – slovesa označují stav, nepopisují průběh děje, patří sem např. „*esistere*“, „*conoscere*“
- *realizzazione* (accomplishment) – slovesa označují náhlou změnu stavu a završení děje, např. „*scendere dalla macchina*“
- *compimento* (achievements) – slovesa označují změnu stavu, která probíhá v čase, nebo také zachycují stav věci v daném okamžiku před nebo po uskutečnění dané změny, např. „*invecchiare*“, „*nascere*“.

Dvěma kategoriemi, které se vyjadřují za pomoci flexe a mají přívlastek morfosyntaktické, jsou:

2.4 Osoba a číslo

V itaštině se slovesné paradigma skládá ze šesti forem představujících šest osob a ze dvou sad čísel – jednotného a množného. Kategorie osoby specifikuje jedince nebo skupinu, ke kterým se vztahuje sloveso. 1. osoba představuje klasicky mluvčího, 2. osoba posluchače, 3. osoba dalšího jedince, ať už přítomného u hovoru, nebo nikoliv. Již ze samotného tvaru slovesa poznáme, o jakou osobu a číslo se jedná, většinou tedy není nutné používat zájmena (což ale neplatí pro první tři osoby singuláru konjunktivu,

kdy pro podání přesné informace je vhodné zájmeno použít). Jak je již uvedeno výše, neurčité slovesné tvary nejsou schopny vyjádřit kategorie osoby a čísla. Jediným zástupcem neurčitých tvarů, který vymezuje kategorii čísla, jsou přičestí, přičemž přičestí minulé ještě zohledňuje rod.

osoba	zájmeno	tvar
1. osoba č.j.	io	parlo
2. osoba č.j.	tu	parli
3. osoba č.j.	lui, lei, (egli, esso, essa)	parla
1. osoba č.mn.	noi	parliamo
2. osoba č.mn.	voi	parlate
3. osoba č.mn.	loro, essi	parlano

2.5 Diateze – slovesný rod

Diateze vyjadřuje vztah, který ve větě nastává mezi slovesem a podmětem či předmětem. Slovesný rod může být:

- *činný* (aktivní) – pokud je podmět věty zároveň původcem děje (agens),
 - např. „*Il sarto ha cucito il vestito.*“
- *trpný* (pasivní) – pokud podmět není původcem děje,
 - např. „*Il vestito è stato cucito dal sarto.*“
- *zvrtný* – pokud podmět s předmětem vyjadřují jednu a tu samou osobu,
 - např. „*Maria si pettina.*“ = „*Maria pettina sé stessa/Maria.*“

Poslední dvě skupiny mají společnou vlastnost – mohou nastat jen u přechodných sloves (která mají ve složených časech pomocné sloveso „*avere*“, nepřechodná slovesa mají pomocné sloveso „*essere*“ a nevyžadují předmět). Jak je patrné z uvedených příkladů, trpný rod v italštině je reprezentován složenou slovesnou formou a vzniká spojením příslušné časované formy slovesa „*essere*“ s přičestím minulým. Sloveso „*essere*“ může být nahrazeno také slovesem „*venire*“, které přináší dynamický charakter děje a zdůrazňuje ho (srovnejme „*La porta è chiusa.*“ x „*La porta viene chiusa.*“). Na rozdíl od italštiny, latina měla pro vyjádření pasivních tvarů celé paradigma, přičemž tvar pasiva byl jednoslovný („*laudor*“ – „*vengo lodato*“). Pokud původce děje není znám, není životný, nebo jej nechceme vůbec uvádět, můžeme použít

pro vyjádření trpného rodu tzv. *si passivante* (např. „*si cerca personale con esperienza*“), jedná se o spojení nepřízvučného zájmena *si* s 3. osobou singuláru nebo plurálu. Pokud použijeme *si passivante* ať už s přechodným či nepřechodným slovesem a nevyjádříme podmět, konstrukce nebude mít pasivní charakter, nýbrž neosobní.

Zvratná slovesa mohou být i reciproční, kdy děj slovesa zasahuje dva subjekty zároveň, např. „*Ci si incrociano due strade principali*“. Tato reciproční slovesa existují v množném čísle. Zvratná slovesa mohou být také nepřímá, což znamená, že děj nepostihuje přímo podmět, ale vyvíjí se ve prospěch nebo z iniciativy podmětu.

3 Slovesné paradigma: exponence

Pod pojmem exponence rozumíme, jak už bylo naznačeno v první kapitole, realizaci morfosyntaktických kategorií za pomoci flexe. Exponence může být trojího typu:

- *jednoduchá exponence* – spočívá v tom, že jeden morfém zastupuje jednu morfosémantickou kategorii,
- *kumulativní exponence* – na jediný morfém se váže vyjádření více morfologických kategorií,
- *rozšířená exponence* – morfosyntaktická kategorie je realizována současně více než jednou formou.

3.1 Flexe

Flexe neboli ohýbání slov a slovních tvarů, je hlavním nástrojem exponence. V případě sloves se jedná o jejich časování, tedy proces, při kterém dochází ke změně jejich tvaru za pomoci koncovek za účelem vyjádření jednotlivých gramatických kategorií.

Flexe může být citlivá na kontext či nikoliv. V případě, že se flexe odvíjí od kontextu, realizace morfosyntaktických kategorií se různí. Pokud flexe není ovlivněna kontextem, dochází jen k provázání morfosyntaktických kategorií a konkrétní fonologické řady. Inherentní flexe tedy ukazuje vlastnosti koncovek bez ohledu na kontext, jedná se např. o slovesný čas. Nachází se také blíže kořeni slova než flexe kontextuální. Kontextuální flexe je přímo determinována kontextem. Ukazuje vztah mezi dvěma částmi syntaktické stavby, např. vyjádření rodu u adjektiv.

Přesuňme se nyní ke způsobu vyjadřování osoby a čísla u italského slovesa a zopakujme si následující fakta. Jako potomek latiny zdělila italština supletivní systém vyjádření 1. os. sg., protože výchozí koncovkou latinské 1. os. sg. bylo „-m“, následně však docházelo čím dál tím více k odpadání této koncovky v běžné řeči, a tak došlo k proměně do románských jazyků s koncovkou „-o“. V případě 2. os. sg. došlo k odpadnutí koncového latinského -s a k volbě vokalické koncovky „-i“. Stejným případem je i 1. os. pl., kdy latinská koncovka „-mus“ přešla do italštiny jako „-iamo“, nebo 2. os. pl., kdy došlo k posunu z „-tis“ na „-te“. Koncová „-t“ a „-nt“ označující 3. os. sg. a pl. se z latiny do italštiny nedochovala, ale v případě 3. os. sg. došlo k zániku koncovky (pozice tedy nebyla obsazena a daný morfém byl realizován nulovým morfem). Koncovka „-no“ označující plurál se vyvinula z 3. os. pl. slovesa „essere“ – „sono“.

Z předchozích příkladů vyplývá, že italština v případě slovesných paradigmat indikativu přítomného vykazuje kumulativní exponenci, protože jediným gramatickým morfémem zároveň vyjadřuje jak osobu, tak i číslo. Exponent je tedy polysémický, např. ve slově „*parl-o*“ exponent přináší informaci, že se jedná o přítomný čas, indikativ, číslo jednotné a o první osobu. „*V rámci flexivního morfologického typu se často kumulativní vyjádření kategoriálních významů prostupuje s vyjádřením lineárním, a to tak, že v pořadí první gramatický exponent zpravidla kumulativně vyjadřuje kategorie morfologické, v pořadí druhý exponent pak vyjadřuje kategorie morfosyntaktické.*“ (Zavadil, Čermák, 2010: 201)

Pokud jde o časování sloves v ostatních způsobech, jsou zde výjimky, které není možné časovat. Jedná se o infinitiv a gerundium, dále o imperativ, který nelze vytvořit pro všechny osoby v paradigmatu. Další skupinou jsou tzv. defektní slovesa, která neobsahují plnou škálu základních tvarů, např. „*prudere*“ a „*vigere*“ se používá pouze ve 3. osobě č. j. a mn.

V italštině existují tři konjugační třídy, které se liší kmenovou samohláskou – 1. třída „-are“, 2. třída „-ere“, 3. třída „-ire“. 1. třída nejčastější a dosud produktivní, protože právě za její pomoci dochází k časování neologismů – např. „*formattare*“ nebo „*twittare*“. Tato třída obsahuje pouze čtyři nepravidelná slovesa – „*dare*“, „*fare*“, „*andare*“, „*stare*“ a z nich odvozená slovesa. 2. třída obsahuje nejvíce nepravidelných sloves, což je dáno vývojem z latiny, kdy latinská slovesa zakončená na „-ĕre“ a „-ēre“ přešla do italštiny pouze do jedné slovesné třídy. Pozůstatky lze vidět v rozdílných

pozicích přízvuku, který se buď nachází na kořeni slovesa (např. „*mordere*“), nebo na koncovce (např. „*dovere*“). Slovesa první skupiny jsou nepravidelná především svými tvary *passata remota* a přičestí minulého, slovesa druhé skupiny podléhají více nepravidelnostem, které je možno vysledovat již v přítomnosti indikativu. Ve 2. konjugační třídě se nacházejí rovněž slovesa, která přešla z latiny ve stažené formě – „*porre*“ < „*ponere*“, „*tradurre*“ < „*traducere*“. 3. třída se vyznačuje přítomností skupiny sloves, která vyžadují v osobách jednotného čísla a ve 3. os. mn. č. vložení interfixu „-isc-“, např. „*capire*“ – „*capisco*“. Interfix „-isc-“ se uplatňuje v indikativu a konjunktivu prézenta a dále ve 2. os. č. j. imperativu – „*pulisci!*“. Druhá skupina sloves nevyžaduje přítomnost tohoto infixu. Existují ale i slovesa, která povolují obě varianty – např. „*inghiottire*“ – „*inghiotto*“ x „*inghiottisco*“.

3.2 *Koncovka*

Výběr správné koncovky je prvním krokem pro úspěšnou realizaci tvarů slovesa. Koncovka je pojem označující zakončení slov, které se v případě časování slovesa mění. Dříve na ni bylo nahlíženo také jako na finální část přípony, v současnosti z pohledu deskriptivní lingvistiky rozumíme pod termínem koncovka především gramatický morfém, který lze dále specifikovat v závislosti na jazyku, o kterém se hovoří. Jejím použitím nevzniká slovo s jiným lexikálním významem, nýbrž vzniknou různé tvary daného slova či dochází k modifikaci hlavního lexikálního významu slova. V případě slovesa tedy za pomoci exponence obdržíme koncovky slovesného paradigmatu.

V rámci flektivních jazyků, ke kterým náleží i italština, se koncovka váže na pojem kmene, který je často definován jako část slova, která zbyde po odstranění koncovky. Koncovka zpravidla nepodléhá žádným nepravidelnostem (vyjma např. „*essere*“ a „*avere*“). Ty jsou naopak záležitostí kmene slovesa a bude o nich pojednáno v následující kapitole.

Koncovky jsou většinou seskupené ve slovesných třídách. Některé z nich mohou dokonce způsobit odpadnutí kmenové samohlásky, jako v případě „*aprire*“ – „*apr-o*“ ale „*apr-i-te*“, kdy koncovka pro 1. os. sg. způsobí odpadnutí kmenových samohlásek ve všech italských slovesných třídách, nejedná se tedy o vlastnost daného lexému nebo jeho kmene.

4 Slovesné paradigma: kmenové alternace (pravidelná vs. nepravidelná slovesa)

Slovesa je možné modifikovat nejen za pomoci sufixů, ale k mnoha změnám může dojít i prostřednictvím kmenové alternace, kdy dochází k hláskovým změnám, vzniklým v průběhu vývoje jazyka, hned v kmeni slovesa v rámci jednoho paradigmatu.

Paradigmata jsou ale často symetrická, všechny tvary tedy vykazují podobnou morfemickou strukturu, nepravidelná slovesa jsou asymetrická, kdy jednotlivé tvary nemají stejnou morfemickou strukturu, nalezneme v nich různé morfemické struktury. Základním zástupcem asymetrických paradigmat je bezpochyby sloveso „*essere*“.

Soubor více slovesných paradigmat se nazývá paradigmatica slovesa. Následně existují slovesa, která v rámci paradigmaticky mají stejné morfemické vlastnosti, a tak představují společný paradigmatický typ.

Pokud je sloveso pravidelné, má shodný paradigmatický typ jako ostatní pravidelná slovesa v závislosti na konjugaci, ke které se řadí. Na následujících řádcích přináším přehled indikativu přítomnosti pravidelných sloves.

4.1 Pravidelná slovesa

1. konjugace

parlare

parlo	parliamo
parli	parlate
parla	parlano

2. konjugace

accedere

accedo	accediamo
accedi	accedete
accede	accedono

3. konjugace

dormire

dormo	dormiamo
dormi	dormite
dorme	dormono

konjugace s interfixem „-isc-“

capire

capisco	capiamo
capisci	capite
capisce	capiscono

Jak je z předchozí ukázky patrné, pravidelná slovesa se liší od nepravidelných mimo jiné tím, že v rámci paradigmatu nedochází ke střídání vícero kořenů, nýbrž že mají jeden kořen, ale i zde existují drobné výjimky, které uvádím na následujících řádcích.

Slovesa náležející první třídě se časují pravidelně, vyjma čtyř sloves „*dare*“, „*stare*“, „*fare*“, „*andare*“ a sloves, která zůstávají klasifikována jako pravidelná, ale u kterých dochází ke změně pravopisu kvůli výslovnosti. Jedná se o slovesa zakončená na „-care“ a „-gare“. Tato slovesa mají v celém paradigmatu tvary s velárními souhláskami, nedochází ke změkčení, je nutné přidat „h“, např. „*manicare*“ – „*manco*“, „*manchi*“, „*manca*“, „*manchiamo*“, „*mancate*“, „*mancano*“.

Dalším důležitým bodem je pohyblivý diftong týkající se sloves, která obsahují v kmeni -o. Pokud se dostane otevřená slabika obsahující „-o“ pod přízvuk, pak se „-o“ změní na „-uo“. Tento fenomén se rozšiřuje i na nepřízvučné slabiky, např. „*suonare*“ – „*suono*“, „*suoni*“, „*suona*“, „*soniamo*“ (i „*suoniamo*“), „*sonate*“ (i „*suonate*“), „*suonano*“ (Hamplová, 2002: 172).

Slovesa druhé třídy končící na „-gere“, „-cere“ a „-scere“ mají pro 1. os. č. j. (např. „*conosco*“) a 3. os. č. mn. („*conoscono*“) velární výslovnost souhlásky, v ostatních osobách, po kterých obvykle následuje -i („*conosci*“) nebo -e („*conosce*“), mají výslovnost palatální. Hamplová ve své mluvnici uvádí jako jedinou výjimku sloveso „*cuocere*“, které by se mělo časovat s palatální výslovností ve všech osobách.

Jak už bylo naznačeno v předchozí kapitole, mnohá slovesa třetí třídy většinou obsahují v N-vzorci (všechny osoby č.j. a 3. os. č. mn.) infix „-isc-“, který je dědictvím po slovesech označujících změnu stavu. S vloženou hláskovou skupinou „-isc-“ se

kupříkladu časují slovesa zakončená na „-gire“ („reagire“) a „-cire“ („inferocire“), neplatí pro „fuggire“ a „cucire“ (Hamplová, 2002: 173).

4.2 *Nepravidelná slovesa*

Nepravidelnosti spojené s fonetickým vývojem v rámci paradigmát jsou sice nepředvídatelné, avšak nebývají nesystémové. Ve skutečnosti se i tyto nepravidelnosti dají klasifikovat a obsahují jen málo zcela osobitých výjimek tvořících jednočlenného zástupce své kategorie. U nepravidelných sloves hláskové změny mohou souviset jak s pozicí přízvuku (zdali je nositelem přízvuku kořen slova a sloveso se tedy označuje jako rizotonické nebo je nositelem koncovka a sloveso je arizotonické), tak mohou být i výsledkem vzájemného ovlivňování pravidel morfologického a hláskového vývoje. Na nepravidelnosti je nejbohatší druhá konjugace, což souvisí s vývojem jazyka, poněvadž v období formování románských jazyků došlo k přechodu jen jedné konjugace *-ere*, která vznikla splynutím dvou latinských konjugací „-ēre“ (např. „tenere“ - arizotonické) a „-ēre“ („leggere“ - rizotonické).

4.2.1 *Kmenová alomorfie*

Při formování sloves může v kmeni často docházet k hláskovým alternacím. Tyto alternace lze charakterizovat jako pravidelné střídání množin hlásek (také označovaných jako morfonémy) nebo jednotlivých hlásek (morfómů). Morfonémy se nachází v morfému, jednotce nesoucí význam, a jejich úkolem je zobrazovat vztahy v rámci soustavy morfémů. Oproti tomu morfóm je forma, která získává význam na základě svého umístění, jinak je bez významu. „*Jedná se o funkci, která postrádá jakoukoliv souvislost s konkrétní formou nebo konkrétním významem, ale která má přesto za úkol spojovat význam a formu.*“ (Ledgeway, Maiden, 2016: 708) Mnoho nepravidelných sloves se řídí podle morfomické distribuce známé jako N-vzorec nebo L-vzorec (další možností distribuce různých morfómů nebo morfonémů je U-vzorec, který se také vyskytuje v italštině a jedná se o upravený L-vzorec). Tyto vzorce, které jsou motivované fonologicky či funkčně, mohou přetrvávat v paradigmatu i poté, co zanikne tato fonologická motivace.

4.2.1.1 **N-vzorec**

Jak uvádějí Ledgeway a Maiden na str. 400, výskyt N-vzorce pochází z procesu diftongizace románského přízvučného „e“ a „o“ v otevřených a zavřených slabikách. Výsledkem jsou dvě varianty „-e/ie“ a „-o/uo/u“, první z nich přítomná např. ve slovese

„*sedere*“ a druhá z nich ve slovese „*udire*“. Kmenová alomorfie je u N-vzorce ovlivněna přízvukem. Vlivem vývoje z latiny do románských jazyků došlo k tomu, že přízvuk se nachází v přítentu na lexikálním kořeni jen v 1., 2. a 3. os. sg. a 3. os. pl., v ostatních osobách se nachází napravo. Právě poněvadž se projevuje ve všech osobách singuláru a ve 3. os. pl. a připomíná tak písmeno N, říká se tomuto typu alternace N-vzorec. Dalším zástupcem této kategorie je sloveso „*andare*“ nesoucí supletivismus. Pro každou variantu hláskové změny uvádím přehledně v následujících tabulkách příklady.

sedere

indikativ přítentu	<i>siedo</i>	<i>siedi</i>	<i>siede</i>	sediamo	sedete	<i>siedono</i>
konjunktiv přítentu	<i>sieda</i>	<i>sieda</i>	<i>sieda</i>	sediamo	sediate	<i>siedano</i>

udire

indikativ přítentu	<i>odo</i>	<i>odi</i>	<i>ode</i>	udiamo	udite	<i>odono</i>
konjunktiv přítentu	<i>oda</i>	<i>oda</i>	<i>oda</i>	udiamo	udiate	<i>odano</i>

andare

indikativ přítentu	<i>vado</i>	<i>vai</i>	<i>va</i>	andiamo	andate	<i>vanno</i>
konjunktiv přítentu	<i>vada</i>	<i>vada</i>	<i>vada</i>	andiamo	andiate	<i>vadano</i>

Důležité však není jen umístění přízvuku jako takového v tomto typu vzorci, ale zároveň také dopad, který přízvuk má na kvalitu samohlásky (jak je patrné z následujících tabulek, jedná se i o fenomén diftongizace). Mluvit lze tak též o vokalické alomorfii, která se projevuje u sloves jako je třeba „*morire*“ – „*muoio*“, „*muori*“, „*muore*“, „*moriamo*“, „*morite*“, „*muoiono*“; či „*dovere*“ – „*devo*“, „*devi*“, „*deve*“, „*dobbiamo*“, „*dovete*“, „*devono*“.

N-vzorec se vyskytuje taktéž ve 3. konjugaci ve slovesech s interfixem „*-isc-*“, který bychom v latině našli jen v imperfektu ve významu inchoativním, tedy pro

vyjádření faktu, že nastává či má nastat nějaký děj. V románských jazycích se později vytratilo rozlišování vidu dokonavého a nedokonavého za pomoci flexe a tím pádem došlo také k oslabení vazby hláskové skupiny „-isc-“ s inchoativním významem. Kvůli tomu má také mnoho sloves dva kořeny, a to jeden nepřízvučný obsahující interfix „-isc-“ a druhý postrádající tuto hláskovou skupinu. Tento jev můžeme pozorovat například ve slovese „finire“:

indikativ prézentu	<i>finisco</i>	<i>finisci</i>	<i>finisce</i>	finiamo	finite	<i>finiscono</i>
konjunktiv prézentu	<i>finisca</i>	<i>finisca</i>	<i>finisca</i>	finiamo	finiate	<i>finiscano</i>

4.2.1.2 L-vzorec/U-vzorec

Další možné rozmístění hláskových alternací přináší L-vzorec/U-vzorec. Tato alomorfe nepostihuje 1. konjugaci a zároveň se projevuje v paradigmatech konjunktivu prézentu a v také v 1. osobě indikativu prézentu, takže rozmístění odlišných hlásek v paradigmatu kopíruje písmeno L. Varianta, která je typická pro oblast střední Itálie (ale například i pro Rumunsko), kopíruje tvar U, poněvadž změna zahrnuje i 3. os. pl. Maiden uvádí, že příčiny pro vznik tohoto L/U-vzorce jsou dvě. První z nich, starší, mluví o vlivu hlásky „j“ na předcházející souhlásku, kdy došlo k palatalizaci nebo k proměně na afrikátu. Další pak zmiňuje vliv přední samohlásky na předcházející velární souhlásku. „J“ se objevilo jen v konjunktivu prézentu a v 1. os. sg. a 3. os. pl. indikativu prézentu, kdežto přední samohlásky se objevily všude, jen ne v již zmíněných pozicích buněk paradigmatu. Dopad vlivu předních samohlásek v U-vzorci na velární souhlásky je viditelný u slovesa „dire“:

indikativ prézentu	<i>dico</i>	<i>dici</i>	<i>dice</i>	diciamo	dite	<i>dicono</i>
konjunktiv prézentu	<i>dica</i>	<i>dica</i>	<i>dica</i>	diciamo	diciate	<i>dicano</i>

L/U-vzorec také slouží jako analogie pro zavádění dalších hlásek, např. v paradigmatu neobsahujícím veláru se tato hláska objeví v rozmístění podle částečného L/U-vzorce, např. u slovesa „venire“ nebo „valere“:

indikativ prézentu	<i>vengo</i>	<i>vieni</i>	<i>viene</i>	veniamo	venite	<i>vengono</i>
-------------------------------	--------------	--------------	--------------	---------	--------	----------------

<i>konjunktiv prézentu</i>	<i>venga</i>	<i>venga</i>	<i>venga</i>	veniamo	veniate	<i>vengano</i>
---------------------------------------	--------------	--------------	--------------	---------	---------	----------------

<i>indikativ prézentu</i>	<i>valgo</i>	<i>vali</i>	<i>vale</i>	valiamo	valetate	<i>valgono</i>
<i>konjunktiv prézentu</i>	<i>valga</i>	<i>valga</i>	<i>valga</i>	valiamo	valiate	<i>valgano</i>

Prosazování plného U-vzorce v italštině můžeme spatřovat již ve staré toskánštině, a to například u sloves „*morire*“ či „*vedere*“ (Ledgeway, Maiden, 2016: 713).

<i>indikativ prézentu</i>	<i>muoio</i>	<i>muori</i>	<i>muore</i>	morimo	morite	<i>muoiono</i>
<i>konjunktiv prézentu</i>	<i>muoia</i>	<i>muoi</i>	<i>muoia</i>	moiamo	moiate	<i>muoiano</i>

<i>indikativ prézentu</i>	<i>veggio</i>	<i>vedi</i>	<i>vede</i>	vedemo	vedete	<i>veggiono</i>
<i>konjunktiv prézentu</i>	<i>veggia</i>	<i>veggi</i>	<i>veggia</i>	veggiamo	veggiate	<i>veggiano</i>

5 Indikativ prézentu v klasické latině

5.1 Latina archaická, klasická a vulgární

Za místo vzniku latiny můžeme označit oblast Latia, konkrétněji Řím, přibližně před 7. stoletím před Kristem. Tento jazyk byl původně jazykem Latinů (odtud pochází také jeho název), sídlících v již zmíněné oblasti. Později byl převzat Římany a rozšířen po území celé Římské říše. I latina, podobně jako ostatní jazyky, prošla vývojem a za dobu její aktivní existence také diferenciací. Toto rozdělení na jednotlivá období bohužel není zcela jednotné. Prvním obdobím latiny je archaická latina, která pokrývá období od počátku vzniku až po rok 81 před Kristem. Uvádí se ovšem také, že latinu od počátku jejího vzniku až po rok 250 před Kristem označujeme jako prehistorickou, teprve poté následuje latina archaická v letech 250 – 81 před Kristem. Poté následuje

s prvním veřejným vystoupením Cicerona nové, zlaté období latiny, obvykle označované jako období klasické latiny, které trvá do roku 14 po Kristu. Následně nastupuje poklasická latina, též označována jako stříbrné období, která trvá do roku 117. Mezi roky 117 a 700 je latina označována jako pozdní. Současně s klasickým obdobím přichází také vulgární (lidová) latina, která se rozvíjí během všech těchto třech fází. Zpočátku byla chápána jako téměř samostatný jazyk. Vulgární latina byla nářečím obyvatelstva Západořímské říše, ze kterého se vyvinuly románské jazyky. Poněvadž se jednalo o nářečí mluvené, dochovalo se do současnosti jen málo písemných památek. Nejznámějším důkazem existence vulgární latiny je *Appendix Probi*, z období okolo roku 300 nebo z počátku roku 400 po Kristu. Tento spis, jehož autorem je učitel, ukazuje 227 původních latinských výrazů a jejich změny způsobené nesprávným vyslovováním. S vulgární latinou se můžeme setkat i v klasických dílech, nápisech, technických a lékařských pojednáních a při překladech křesťanských textů. Kromě toho můžeme o formě lidové latiny usuzovat také z tvarů určitých slov, které jsou pro některé románské jazyky společné. Příkladem může být výraz lidové latiny pro koně – „*caballus*“, ze kterého máme dnes v románských jazycích ve fr. „*cheval*“, v it. „*cavallo*“, v šp. „*caballo*“ a v port. „*cavalo*“, namísto klasického „*equus*“.

Pro sledování vývoje jazyka jsou vždy podstatné psané zdroje. Co se latiny týká, písmo bylo převzato v 8. až 7. století před Kristem a zpočátku se zapisovaly především různé úřední záznamy či záznamy o vlastnictví předmětů denní potřeby. Z tohoto pohledu tedy můžeme ještě připomenout období předliterární latiny, datované od 7. století do poloviny 3. století před Kristem. Příkladem dochovaných památek je nápis „*Manios*“ na zlaté sponě z Praeneste (670 – 630) či nápis „*Salvetod Tita*“ z Gabií (630 – 620) a mnohé další. Až poté začalo postupně docházet k využití jazyka jako uměleckého prostředku.

Prehistorická latina		do 250 před Kristem
Archaická latina		250 – 81 před Kristem
Klasické období	Vulgární (lidová) latina	81 před Kristem – 14 po Kristu
Poklasické období		14 – 117 po Kristu
Pozdní období		117 – 700 po Kristu

5.2 Slovesný systém v latině – stručný přehled

Písenné památky z doby archaické latiny bohužel nezobrazují dostatečné množství informací tak, aby byla zcela zmapována úplná struktura slovesného systému v latině. Z tohoto důvodu zde uvedu přehled systému latinských sloves tak, jak je známe dnes, přestože jak nasvědčují dochované důkazy, oba systémy by se neměly o mnoho lišit. Nejprve bych ale chtěla poukázat na některé odlišnosti archaické a klasické latiny.

5.2.1 Archaická latina vs. klasická latina – přehled některých změn

Tzv. rotacismus, změna nastalá v průběhu 4. století před Kristem, spočívá v tom, že pokud se souhláska „s“ nachází v intervokální pozici, změní se na souhlásku „r“, u sloves nám jako příklad poslouží sloveso „esse“: „ero“, „eram“; infinitivy přítomnosti v aktivu „-are“, „-ēre“, „-ere“, „-īre“ < * „-se“ < * „-si“, a konjunktivy imperfekta – „cantārem“ < * „cantāsēm“; tvary od perfektního kmene – „erō“, „erim“, „eram“ < * „is“ („laudāverō“ < * „laudāvisō“). (Pultrová, 2006: 41.) Ale např. máme tvar „esed“ – klasicky by bylo „erit“ -> jedná se pravděpodobně o dosud neproběhlý rotacismus)

Krácení koncových vokálů, změna týkající se také sloves, spočívá v krácení před souhláskami „t“, „r“, „l“, „m“ a skupinou „-nt“ – „amābam“, „amat“, „amant“ < z původních „amābām“, „amāt“, „amānt“. Pravděpodobná datace je 2. století před Kristem.

Změny krátkých vokálů v koncových zavřených slabikách, např. „es“, „et“ > „is“, „it“ např. „dedet“ > „dedit“, vycházejí z předpokladu, že archaická latina měla pevný přízvuk na první slabice slova a právě toto způsobilo další změny. V archaické latině se taktéž vyskytovala koncovka „-ont“; „-od“, „-os“, „-om“, „-ont“ > „-ud“, „-us“, „-um“, „-unt“, 3. pl. např. „nequinont“ namísto „nequeunt“, „cosentiont“ – v klasické latině „consentiunt“.

Odpadnutí koncového „-d“ po dlouhém vokálu v klasické latině, v archaické je zachováno, např. „statod“. Dokladem je nápis nalezený na nádobě na víno v Gabiích: „Salvetod Tita“ (Buď zdráva, Tito) archaický imperativ II (arch. latina „salvetod“ – klas. latina „salveto“).

Klasická a archaická latina se lišila také v koncovce pro 3. os. singularu. V této pozici měla archaická latina „-d“ (např. „sied“, „feced“), zatímco klasická má „-t“ („sit“, „fecit“). Podle Pultrové (2006: 48) jsou dvě možná vysvětlení a to, že: „znělá souhláska

na konci slova byla vyslovována nezněle, a tak se začalo používat „-t“ i v psané formě, nebo že „-d“ vychází z indoevropské koncovky minulých časů *,,-t“, kdežto „-t“ je nástupkyní původní indoevropské primární koncovky -*,,ti“, která se v latině postupně prosadila do všech časů.“

Další odlišností s nejasným původem je koncovka „-nunt“ pro 3. os. pluralu indikativu přítomného aktiva vyskytující se především u sloves s jednoslabičným kmenem, např. „dare“ – „danunt“, v klas. lat. „danť“.

Archaická latina měla v infinitivu přítomného pasiva koncovku „-ier“, klasická latina „-ī“, např. „figier“ – „figī“.

Změna nastává také u gerundiva. Klasickou formou je -endus, ale ve 3. konjugaci se vyskytovaly i tvary „-ondus“ a „-undus“, např. „agundum“, „ferundum“.

Zajímavou kategorií je i vývoj latinského perfekta, které vzniklo sloučením perfektního a aoristového kmene. U sloves se pak buď ponechal původní tvar pro perfektum, nebo původní tvar pro aoristový kmen, třetí možností bylo vytvoření nového tvaru.

Neméně důležitá informace je, že archaická latina měla oproti klasické latině další kategorie času a způsobu. Ty se do klasické latiny nedochovaly. V první řadě se jedná o sigmatické futurum (typu „faxy“), v konjunktivu pak tvar „faxim“. Toto sigmatické futurum bylo v klasické latině nahrazeno futurem II, konjunktiv zase konjunktivem přítomného nebo perfekta. Dalším příkladem tvaru, který byl používán v archaické latině, je typ konjunktivu „duim“ („duis“, „duit“, „duint“). Druhým typem je „fuas“. Oba typy odpovídají klasickému přítomnému konjunktivu.

5.2.2 Slovesný systém latiny jak ji známe dnes

Latinské sloveso má pět základních slovesných kategorií – osobu (3), číslo (jednotné a množné), čas (přehled uvádím na konci této podkapitoly), rod (činný a trpný) a způsob (indikativ, konjunktiv a imperativ). Kromě toho má latina ještě pět jmenných tvarů, jejichž výčet, stejně jako přehled časů, uvádím též na konci této podkapitoly.

V závislosti na zdrojích v latině existuje buď čtyři, nebo pět tříd konjugací, které jsou rozlišeny na základě koncové hlásky přítomného kmene. Jako první uvádím rozlišení podle Dirka Panhuise, který je zastáncem pěti kategorií.

Koncová hláska	Příklad
<i>ā</i>	laudā- > laudāre
<i>ē</i>	dēlē- > dēlēre
<i>ĕ/ō (i/u)</i>	lege/o- > legere
<i>ī (ie/io)</i>	capi- > capere
<i>ī</i>	audī- > audīre

Jako druhé uvádím klasické „učebnicové“ rozdělení do čtyř tříd podle Evy Bilíkové (2003: 30). Zde je typ sloves jako capere klasifikován jako podskupina 3. konjugace. „capere“, které má rozšířený kmen o samohlásku „i“, se částečně jako sloveso 3. třídy konjugace a částečně podle 4. konjugace.

Koncová hláska	Příklad
<i>ā</i>	laudāre
<i>ē</i>	dēlēre
<i>ĕ, (kmen končí na souhlásku nebo „u“^{*1})</i> + smíšená konjugace s <i>ī</i>	legere capere
<i>ī</i>	audīre

Pro správné časování slovesa v latině jsou důležité kmeny.

Typ kmenu	Příklad	Výchozí tvar	Způsob utvoření
<i>Prézentní kmen</i>	laudā-, dēlē-, lege/o-, capi-, audī-	infinitiv	Oddělením přípony -re
<i>Perfektní kmen</i>	laudāv-, dēlēv-, lēg-, cēp-, audīv-	1. os. ind. perf. akt.	Održením přípony -ī
<i>Supinový kmen</i>	Laudāt-, dēlēt-, lēct-, capt-, audīt-	supinum, znakem je t-	Održením přípony -um

¹ Dirk Panhuis jasně říká, že se nejedná o zakončení kmene, nýbrž o zakončení kořene sloves. Ten má být dle jeho názoru zakončen na právě zmíněnou souhlásku nebo polosamohlásku „-u“. Prézentní kmen však obsahuje jak kořen, tak i slovesný sufix „-e“/„-o“.

Latinský kmen v sobě nese kořen slova a slovesný sufix. V kořeni, především u třetí a páté konjugace, mohou probíhat změny ve vokálech. Prézentsní kmen může být tvořen jen kořenem („*fā-*“), či kořenem rozšířeným („*dictā-*“). Perfektní tvar většinou obsahuje sufix „-v“ („*laudā-v-ī*“), dalšími variantami je sufix „-u“ („*col-u-ī*“), „-s“ („*sēn-s-ī*“) nebo sufix v podobě též souhlásky jako u prezentsního kmenu s tím rozdílem, že dochází ještě ke změně kořenné samohlásky („*fēc-ī*“). Některá slovesa tvoří svůj tvar pro perfektní kmen zdvojením první souhlásky (případně skupiny „*st*“ a „*sp*“) a samohlásky prezentsního tvaru (např. „*poscere*“ – „*po-posc-ī*“). Supinový kmen obsahuje sufix „-tum“ („*audī-tum*“), případně „-sum“ („*mis-sum*“).

5.2.2.1 Přehled časů

Časy jsou tvořeny dvěma kmeny, a to prezentsním pro vyjádření nedokonavosti a perfektním pro vyjádření dokonavosti.

Prézentsní kmen

Přítomný čas (prézens)

Souminulý čas (imperfektum)

Budoucí čas (futurum)

Perfektní kmen

Mínulý čas (perfektum)

Předminulý čas (plusquamperfektum)

Budoucí čas II (futurum II)

5.2.2.2 Jmenné tvary

Do jmených tvarů v latině řadíme infinitiv, participium, gerundivum, gerundium a supinum. Jedná se o tvary, které v sobě nenesou exaktní informace ani o osobě, ani o čase, některé z nich se ovšem mohou vyskytovat jako v pasivu, tak i v aktivu.

Infinitiv lze použít jako sloveso i jako podstatné jméno. Může být v pasivu i v aktivu, v obou sadách jsou tři infinitivy – současný („*laudāre*“, „*laudārī*“), předčasný („*laudāvise*“, „*laudātum esse*“) a následný („*laudāturus*“, „*laudātum īrī*“). Infinitiv obsahuje informaci o časovém vztahu.

Participium je slovesem a současně i adjektivem. Latina má tři druhy – současné aktivní participium („*laudāns*“), předčasné pasivní participium („*laudandus*“) a následné aktivní participium („*laudāturus*“). Pojí se s předmětem a příslovečným určením.

Gerundivum je jmenný tvar nesoucí pasivní význam. Vyjadřuje možnost nebo nutnost, např. „*laudandus*“ – ten, který má být chválen.

Gerundium je slovesné substantivum mající čtyři pády (v 1. pádě „*laudandī*“), jedná se o tvar středního rodu v jednotném čísle. Jeho význam je činný.

Supinum je též slovesné substantivum, existuje ve dvou pádech, a to ablativu „*laudātū*“ – ve funkci příslovečného určení omezení, a akuzativu „*laudātum*“ – označující cíl pohybu.

5.2.2.3 Deponentní slovesa

V latině se vyskytuje zvláštní typ sloves, tzv. deponentní slovesa. Jedná se o slovesa, která přestože vyjadřují aktivní stav, mají tvar pasiva. Příkladem mohou být „*hortārī*“ (povzbuzovat), „*pollicērī*“ (slibovat), „*sequī*“ (následovat), „*blandīrī*“ (lichotit). Druhou skupinou jsou polodeponentní slovesa, která jsou kombinovaná, protože mají tvar aktiva pro přezens, ale pro ostatní časy opět tvar pasiva, např. „*audēre*“, „*solēre*“, „*fidere*“.

5.3 Indikativ přezentu – pravidelná vs. nepravidelná slovesa

Jako první uvádím tabulku s přehledem konjugací pravidelných sloves v aktivu. Jak z tabulky vyplývá, koncovkami pro indikativ přezentu aktiva jsou „-ō“, „-s“, „-t“, „-mus“, „-tis“, „-nt“.

<i>Osoba</i>	<i>1. konjugace</i>	<i>2. konjugace</i>	<i>3. konjugace</i>	<i>4. konjugace</i>	<i>5. konjugace</i>
<i>Infinitiv</i>	laud-ā-re	dēl-ē-re	leg-e-re	cap-e-re	aud-ī-re
<i>1. os. sg.</i>	laud-ō	dēle-ō	leg-ō	capī-ō	audī-ō
<i>2. os. sg.</i>	laudā-s	dēlē-s	leg-i-s	capī-s	audī-s
<i>3. os. sg.</i>	lauda-t	dēle-t	leg-i-t	capī-t	audī-t
<i>1. os. pl.</i>	laudā-mus	dēlē-mus	leg-i-mus	capī-mus	audī-mus
<i>2. os. pl.</i>	laudā-tis	dēlē-tis	leg-i-tis	capī-tis	audī-tis
<i>3. os. pl.</i>	lauda-nt	dēle-nt	legu-nt	capīu-nt	audiu-nt

Druhá tabulka ukazuje indikativ přezentu pasiva, který se ale do románských jazyků nezachoval. Koncovkami pro indikativ přezentu pasiva jsou „-or“, „-ris“, „-tur“, „-mur“, „-minī“, „-ntur“.

<i>Osoba</i>	<i>1. konjugace</i>	<i>2. konjugace</i>	<i>3. konjugace</i>	<i>4. konjugace</i>	<i>5. konjugace</i>
<i>Infinitiv</i>	laud-ā-rī	dēl-ē-rī	leg-ī	cap-ī	aud-ī-rī

1. os. sg.	laud-or	dēle-or	leg-or	capi-or	audi-or
2. os. sg.	laudā-ris	dēlē-ris	lege-ris	cape-ris	audī-ris
3. os. sg.	laudā-tur	dēlē-tur	legi-tur	capi-tur	audī-tur
1. os. pl.	laudā-mur	dēlē-mur	legi-mur	capi-mur	audī-mur
2. os. pl.	laudā-minī	dēlē-minī	legi-minī	capi-minī	audī-minī
3. os. pl.	lauda-ntur	dēle-ntur	legu-ntur	capiu-ntur	audiu-ntur

Z nepravidelných sloves se patří uvést jako první sloveso být, tedy „esse“, které má samozřejmě nejen svůj plný význam, ale používá se také pomocné sloveso např. při tvoření minulých časů či v gerundivu. Dále se vyskytuje také jako spona v přísudku jmenném se sponou. Toto sloveso existuje jen ve své činné podobě.

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	sum	1. os. pl.	sumus
2. os. sg.	es	2. os. pl.	estis
3. os. sg.	est	3. os. pl.	sunt

Dalším nepravidelným slovesem je „īre“, s významem „jít“, „jet“, které je v indikativu přítomném nepravidelné tím, že má 1. os. sg. a 3. os. pl. utvořenou jiným kořenem než ostatní osoby.

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	eō	1. os. pl.	īmus
2. os. sg.	īs	2. os. pl.	ītis
3. os. sg.	it	3. os. pl.	eunt

Sloveso „ferre“, s významem „nést“, „nosit“, se řadí mezi nepravidelné, protože v sobě nese taktéž dva kořeny. V přítomném je pravidelné, v 2., 3. os. sg. a 2. os. pl. však chybí kmenová koncovka „-e“/“-o“.

<i>aktivum</i>				<i>pasivum</i>			
<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	ferō	1. os. pl.	ferimus	1. os. sg.	feror	1. os. pl.	ferimur
2. os. sg.	fers	2. os. pl.	fertis	2. os. sg.	ferris	2. os. pl.	feriminī
3. os. sg.	fert	3. os. pl.	ferunt	3. os. sg.	fertur	3. os. pl.	feruntur

„*Fieri*“ je sloveso významem aktivně pasivní. Jeho pasivní význam znamená „být udělán“, v aktivu se překládá jako „*stāt se*“.

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	fiō	1. os. pl.	fimus
2. os. sg.	fis	2. os. pl.	fitis
3. os. sg.	fit	3. os. pl.	fiunt

„*Posse*“, s významem „*moct, být schopný*“, vychází ze slovesa „*esse*“. V přítomném čase se u 1. os. sg., 1. os. pl. a 3. os. pl. mění „-t-“ v členu „*pot-*“ před přítomným kmenem na „-s-“.

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	possum	1. os. pl.	possumus
2. os. sg.	potes	2. os. pl.	potestis
3. os. sg.	potest	3. os. pl.	possunt

Společně uváděná slovesa „*velle*“ (létat), „*nōlle*“ (odmítat, zdráhat se), „*mālle*“ (upřednostňovat) jsou typická tím, že mají v indikativu přítomného aktiva nepravidelné přítomné tvary. Nemají pasivum.

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	volō	1. os. pl.	volumus
2. os. sg.	vīs	2. os. pl.	vultis
3. os. sg.	vult	3. os. pl.	volunt

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	mālō	1. os. pl.	mālumus
2. os. sg.	māvīs	2. os. pl.	māvultis
3. os. sg.	māvult	3. os. pl.	mālunt

<i>osoba</i>	<i>tvar</i>	<i>osoba</i>	<i>tvar</i>
1. os. sg.	nōlō	1. os. pl.	nōlumus
2. os. sg.	nōn vīs	2. os. pl.	nōn vultis
3. os. sg.	nōn vult	3. os. pl.	nōlunt

6 *Indikativ přezentu ve staré italštině*

6.1 *Stará italština*

Prvopočátky vzniku italštiny sahají až do období Říše římské, kdy postupně docházelo k úpravám mluvené latiny po celém území říše. Trvalo však až do roku 960, než se objevila první písemná památka psaná v novém jazyce, který můžeme označit jako *volgare*, tedy jazyk, který už není nadále možno považovat za latinu. Tato památka se jmenuje *Indovinello Veronese* a zobrazuje zkoušku brku, tzv. *probatio pennae*. Hádanka je přítomná ještě dnes v mnoha dialektech, byla rozšířena především ve středověké latinské literatuře.

V těchto prvopočátcích je těžké stanovit přesné rozdíly mezi mluveným a psaným jazykem, protože například za období Karla Velikého se podle mnohých ještě používala vulgární latina. Je vcelku snadné odhalit a ukázat změny týkající se slovní zásoby, horší to je se změnami fonetickými a morfologickými, ovlivněnými jak působením jazyků nájezdníků, tak i sociálními nepokoji, cirkulací osob a myšlenek.

V 10. a 11. století byly ještě všechny oficiální dokumenty, ale i obyčejné texty této doby psány latinou. Naproti tomu na různé regionální formy jazyka bylo nahlíženo jako na podřadné jazyky. Co se týče latiny, hláskové změny, které poté přešly do italštiny, proběhly už v období rozpadu západořímské říše. Latina se stávala spíše jazykem vzdělaných a tím se ještě umocnily rozdíly mezi mluvenou a psanou řečí. *Volgare* postupně pronikala i do úředních listin.

Stále však hrála prim latina, z tohoto období nám nezůstává žádná významná památka ať už latinská, tak italská. Prvním textem, kde můžeme jednoznačně vidět hranici mezi vulgární latinou a jakýmsi předchůdcem staré italštiny, jsou *Placiti cassinesi* z 10. století. Jedná se o výpovědi svědků týkající se církevních pozemků nacházejících se v Capue, Sesse a Teanu. Dalším důležitým dokladem vývoje jazyka je chvalozpěv *Il Cantico di Frate Sole* z roku 1225. I přesto se však lingvisté rozcházejí v názorech, zdali se v této době již dá mluvit o italštině. V tomto počátečním období je těžké zobrazit formu tehdejší podoby italštiny, protože není jednotná.

Ve 14. století vznikla potřeba používat italštinu namísto latiny i na takových místech, jako jsou úřady a tedy i úřední spisy a dokumenty. V důsledku migrace se také obyvatelé poloostrova snažili pro lepší dorozumívání se nepoužívat regionální varianty. Toto století je významné především díky literatuře, poněvadž se pro psaní knih již

používala italština. Vzniklo důležité dílo italské literatury – Dantova *Božská komedie*. Dante také představil svoji *volgare illustre*, což je jazyk vycházející z florenštiny, který je inspirován všemi čtrnácti italskými nářečím a stvořen jím samotným. Významným zdrojem pro toskánštinu byla rovněž sicilština zpracovaná Sicilskou školou, kterou se pak inspirovala florentská škola *Dolce Stil Novo*, jejíž součástí byl i Dante. Ten ve svých dílech jako je *De vulgari eloquentia* a *Il Convivio* (považovaný za první filozofický traktát psaný v italštině) rozdělil evropské jazyky do tří skupin – románské, germánsko-slovanské a řecké. Románská skupina obsahovala francouzštinu, provensálštinu (*lingua d'oc*) a italštinu. Také popsal čtrnáct hlavních dialektů nacházejících se na italském území. Snažil se sestavit nejelegantnější jazyk (italštinu), dbal tedy na to, aby z dialektů odstranil to nejhorší. Danta ale zajímal především styl jazyka, nedělal jazykovědný výzkum, nezkoumal jazyk jako takový z lingvistického hlediska. V *De vulgari eloquentia* představil svojí myšlenku o tom, že rozčlenění jazyků do tří skupin je dílem zmatení jazyků v Babylóně, zatímco románské jazyky se odlišily až následně vlivem nestálosti mluvy obyvatel daných území.

Jako výchozí zdroj pro zkoumání Dantova jazyka zcela jistě slouží *Božská komedie*. Jeho jazyk je florenština jeho mládí („*vedrai*“) a předešlé generace („*vederaï*“), obsahuje mnoho dubletních tvarů. Rozhodl se, že je třeba vyřadit milánský, bergamský, friulský, římský, istrijský a sardský dialekt a dále nářečí, kterými se mluvilo v regionu Marche, v oblasti Spoleta a Casentina. Oceňoval sicilštinu jako jazyk básníků Sicilské školy, ale neměl pochopení pro dialekty, které používalo obyvatelstvo na území sicilského ostrova. Nestavil se kladně ani k toskánštině nebo janovskému dialektu.

Důležitým bodem pro rozšíření a používání jazyka je, aby literaturu psanou v dané podobě jazyka četlo co nejvíce lidí. To platí pro Danta, který byl a stále je jako autor velice oblíbený a právě díky tomu dosáhl rozšíření takové podoby jazyka, jakou sám stanovil a jakou si sám představoval. Jeho jazyk se stal jazykem vhodným k účelům jak literárním, tak i ke komunikaci. Dantova tvorba byla novým a mocným nástrojem, který dokázal za krátkou dobu změnit veřejné mínění o tom, že nejen latina je schopná být nástrojem poezie a filosofických úvah. Proto bych se přikláněla k tomu označit jako jazyk, který můžeme nazvat starou italštinou, až italštinu Dantovu z období konce 13. a začátku 14. století, jazyk třech velkých umělců – Danta, Petrarky a Boccaccia.

6.2 Slovesný systém ve staré italštině

6.2.1 Přehled časů

Indikativ	Konjunktiv	Kondicionál
Přítomný čas (prézens)	Přítomný čas (prézens)	Jednoduchý podmiňovací způsob
Souminulý čas (imperfektum)	Souminulý čas (imperfektum)	
Jednoduchý minulý čas (perfektum)		
Budoucí čas (futurum)		

Jak je patrné, jednou z největších změn ve slovesném systému staré italštiny je vznik kondicionálu a vymezení kategorie konjunktivu. Oproti latině se naopak nezachovaly deponentní slovesa. Zajímavý vývoj má perfektum, které nabízelo dva flektivní modely, a to slabý a silný. Slabý se tvořil za použití kořene pro přítomný čas, přízvuk byl na kmenové samohlásce nebo koncovce, zatímco silný typ se vyskytoval pouze pro slovesa 2. a 3. konjugace a byl založen na kmenové alomorfi.

6.2.2 Jmenné tvary

Ve staré italštině se objevuje infinitiv jednoduchý, který odpovídá přítomnému infinitivu v latině. První a třetí konjugace je stejná jako dnešní tvary, může se vyskytnout apokopa koncového „-e“. Ve druhé konjugaci se objevují dvě formy v závislosti na tom, zdali je kmenová samohláska přízvučná či ne. U nepravidelných sloves této kategorie bylo možno se setkat s plnými tvary, např. „dicere“ – „dire“, „ponere“ – „porre“, „conducere“ – „condurre“...

Gerundium staré italštiny je svými tvary stejné jako to dnešní, pro první konjugaci tedy koncovka „-ando“ („chiamando“) a pro druhou a třetí „-endo“ („tenendo“, „sentendo“).

Do staré italštiny přešly dva druhy participia – přítomné a minulé. Přítomné participium rozlišuje koncovky pro singulár („-e“) a plurál („-i“). Minulé participium má koncovky pro singulár ženského rodu („-a“), singulár mužského rodu („-o“), plurál ženského rodu („-e“) a plurál mužského rodu („-i“). Minulé participium také zavedlo nepravidelné (tzv. silné) tvary pro některá slovesa.

Z latiny známé tvary gerundivum a supinum se do staré italštiny nezachovaly.

6.2.3 O slovesném vývoji - koncovky

Je nutné rozdělit vývoj pravidelných a nepravidelných sloves. Je důležité zmínit, že pravidelná slovesa potřebují k vytvoření všech forem v rámci jednoho paradigmatu ve všech časech a způsobech jen jeden základní kmen, čímž se odlišují právě od sloves nepravidelných, která pro vytvoření forem v rámci jednoho paradigmatu využívají více kmenů. Jako v předchozí kapitole ukáží nejdříve vývoj sloves pravidelných. Vývoj slovesných forem podléhá mnoha výjimkám oproti běžnému fonetickému vývoji. Tak třeba nalezneme mnoho odchylek od latinského základu, které jsou způsobeny analogií.

Už v této době můžeme vidět signifikantní rozdíl v koncovkách oproti latině – pro latinu obvyklé zakončení tvaru na souhlásku, nepřechází do italštiny, ale je měněno se na samohlásku – „*canto*“, „*cantas*“, „*cantat*“, „*cantamus*“, „*cantatis*“, „*cantant*“ versus „*canto*“, „*canti*“, „*canta*“, „*cantiamo*“, „*cantate*“, „*cantano*“.

V indikativu přítomném se vyskytují změny oproti současnosti jen v 2. osobě čísla jednotného a v 1. osobě čísla množného. Koncovky jednoho slovesa tak mohly přejít i na další slovesa. Například v toskánštině koncovka „*-iamo*“ pro 1. osobu čísla množného přešla z konjunktivu také do indikativu.

	1. Konjugace	2. Konjugace	3. konjugace
1. os. č. j.	-o	-o	-o
2. os. č. j.	-i/e	-i	
3. os. č. j.	-a	-e	
1. os. č. mn.	-iamo, -amo	-emo, -iamo	-iamo
2. os. č. mn.	-ate	-ete	-ite
3. os. č. mn.	-ano (-ro)	-ono, -eno (-ro)	

V 1. os. č. j. se používala stejná koncovka jako v současné italštině „*-o*“ („*sento*“, „*levo*“ - Vita Nuova, Dante, XVI).

Stará italština ve 2. os. č. j. tedy umožňovala pro první konjugaci použití nejen koncovky „*-i*“, jak je běžné podle současné normy jazyka, ale i tvar „*-e*“ („*cante*“ – Vita Nuova, Dante, kap. 12, par. 10, v.3).

3. os. č. j. měla pro konjugaci 1. typu tvary zakončeny na „*-a*“ („*incontra*“ – Dante, Vita Nuova, XV 4-6), pro konjugace 2. a 3. typu koncovku „*-e*“ („*si vede*“,

„*chiede*“, „*procede*“ – Dante, Vita Nuova XIX 4-14; „*ardisce*“ – Bono Giamboni, Libro, kap. 27).

1. os. č. mn. by mohla být označena jako nejrozporuplnější kategorie, z latinských koncovek „*-āmus*“, „*-ēmus*“, „*-īmus*“ byl vývoj následující: pro 1. konjugaci byl zaznamenán tvar „*-amo*“. Největší změny nastávají ve 2. konjugaci („*vedimo*“ (Treccani), „*credemo*“ x „*credimo*“ – Lettera di Consiglio de' Cerchi, I, 594 a 596). Pro 3. konjugaci byl zaznamenán i tvar „*-imo*“ („*venimo*“ – Brunetto Latini, Rettorica, 172). Ale už v té době se objevil určitý typ rivality mezi uvedenými koncovkami typickými pro tehdejší dobu a dnešní, pro všechny konjugace univerzální, koncovkou „*-iamo*“ („*venimo*“ x „*veniamo*“). Jen v toskánštině bylo možno již od počátků zaznamenat výskyt tvaru „*-iamo*“ namísto „*-amo*“ a „*-imo*“; zatímco „*-emo*“ se používala ještě ve 14. století (důkazem o tom může být i samotná Božská komedie – „*sapemo*“, „*solemo*“, „*potemo*“...).

2. os. č. mn. obsahovala koncovku „*-ate*“ (guardate – Dante, Vita Nuova, VII 3-6) pro 1. konjugaci, „*-ete*“ pro 2. konjugaci („*piangete*“ – Dante, Vita Nuova, VIII 4-6) a „*-ite*“ pro 3. konjugaci („*venite*“ – Dante, Vita nuova, XXII).

3. os. č. mn. pro první konjugaci měla koncovku „*-ano*“, druhé a třetí konjugace se týká občasný výskyt zvláštní koncovky „*-eno*“. Jedná se o tvar, který se vytvořil analogicky k 1. konjugaci. Jeho původ náleží východní toskánštině. Tvary známější, které se zachovaly až dodnes, pro 2. konjugaci „*-ono*“ („*escono*“ – Dante, Vita Nuova, XIX 4-14), a pro 3. konjugaci „*-ono*“. Salvi Renzi ve své gramatice uvádí, že dalšími možnými tvary pro přítomný čas 3. os. č. mn. bylo také zakončení „*-ro*“ („*raddoppiaro*“, „*debbero*“ – Salvi-Renzi Grammatica dell'italiano antico). Tento tvar pro 3. osobu plurálu se dostal i do jiných časů, jako například konjunktiv přítomného a indikativ imperfekta.

Objevuje se také myšlenka, že koncové „*-o*“ pro třetí osobu by mohlo být způsobené vlivem analogie tvaru „*sono*“. Tvar „*sono*“ je také zodpovědný za nahrazení tvaru „*-eno*“ tvarem končícím na „*-ono*“, ve druhé konjugaci.

Výskyt apokopy: Objevovala se možnost výskytu apokopy (je vynecháno koncové „*-o*“) v indikativu přítomného v 1. a 3. osobě čísla množného, pokud předchozí hláska byla nazálou a následující slovo začínalo na souhlásku, v některých případech dokonce mohlo dojít k vývoji „*m*“ v „*n*“ (odpadnutí koncového nepřívzvučného „*-o*“ nastávalo i v jiných způsobech a i po hlásce „*-r*“, jako třeba v kondicionálu).

6.2.4 Kmenová alomorfie

Jev známý i z dnešní podoby italského jazyka, spočívá v tom, že se mění kmeny v rámci jednoho paradigmatu. Významným tvarem je kmen rozšířený o použití koncovky „-isco“, známé už z vulgární latiny. Rozšíření slovesných tvarů o afix „-sc-“ platí pro všechny osoby singuláru a pro 3. osobu plurálu. Vyvinulo se pro slovesa 2. a 3. skupiny zakončená na „-ere“ a „-ire“, ve vývoji vedle sebe zpočátku existovaly dublety „finio“ – „finisco“. Až tato změna (rozšíření kořene) však přinesla rozuzlení týkající se přízvuku, protože jak je patrné, tyto dvě formy se pozicí svého přízvuku lišily. Přízvuk se přesunul právě na tuto přidanou koncovku. Rozšíření kořene se však netýká 1. a 2. osoby čísla množného („finimo“, „finite“). Toto rozšíření platí jak pro indikativ, tak pro konjunktiv. Jak se uvidí později, dnešní slovesa s tímto afixem nekorespondují zcela se slovesy staré italštiny a naopak.

Dalším typem alomorfie je střídání velární a palatální hlásky při časování sloves typu „*scegliere*“, „*spegnere*“, „*giungere*“, „*piangere*“ atd., kdy jeden kořen končí velární souhláskou a druhý zase na palatálu. K záměně pak dochází při časování, např. „*io scelgo*“, „*spengo*“, „*giungo*“, „*piango*“...

Ve staré italštině se vyskytovala i alotropie, která spočívala ve střídání různých kmenů také pro stejné osoby v rámci jednoho paradigmatu, např. „*siamo*“ – „*semo*“. Tento fenomén se do současné italštiny nedochoval.

6.3 Nepravidelná slovesa

Nepravidelná slovesa ve staré italštině při časování používaly více kmenů, které se často v rámci jedné třídy překrývaly. Situaci nastalou ve staré italštině dobře zobrazuje Renzi a Salvi ve své knize *Grammatica dell'italiano antico*.

Začněme se slovesem „*essere*“, jehož nejvíce používaným kořenem je „s-“. Pro indikativ přítomného času ho najdeme v 1., 2. a 3. os. pl. Tvary 2. os. pl. („*siete*“) a 1. os. pl. („*siemo*“) jsou tvořené kořenem „*siè-*“. 1. os. a 3. os. sg. staré italštiny mají stejný tvar jako současná podoba jazyka.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	sono, so'	1. os. pl.	siamo, semo, siemo
2. os. sg.	se'	2. os. pl.	sete, siete
3. os. sg.	è, este	3. os. pl.	sono, ènno

Jako druhé uvedu druhé ze sloves být – „*stare*“. Kořenem slovesa je „*st-*“, který je stejný pro všechny časy a také jmenné tvary. Dále obsahuje kmenovou samohlásku „*-a*“, která je typická pro konjugaci typu I. Pro některé způsoby a časy (jako je například konjunktiv imperfekta nebo indikativ perfekta) má kmenovou samohlásku „*-e*“. Sloveso má smíšenou konjugaci. Stejným případem je i sloveso „*dare*“.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
4. os. sg.	sto	1. os. pl.	stiamo
5. os. sg.	stai	2. os. pl.	state
6. os. sg.	sta	3. os. pl.	stanno

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	do	1. os. pl.	diamo
2. os. sg.	dài	2. os. pl.	date
3. os. sg.	dà	3. os. pl.	danno

Dalšími dvěma, které sdílejí charakteristiky, jsou slovesa „*dire*“ a „*fare*“. Pro indikativ přítomného času střídají kmeny, 3. os. singularu, 1. os. pluralu a 2. os. pluralu (a u slovesa „*dire*“ také 2. os. singularu) obsahují bezpříznakový kmen „*dice-*“ a „*face-*“. Dalšími kmeny jsou „*di-*“ a „*fa-*“, uplatňují se v 2. os. sg. Sloveso „*fare*“ má pro 1. os. pluralu tvar „*fo*“ nebo „*faccio*“.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	dico	1. os. pl.	diciamo, dicemo
2. os. sg.	di‘, dici	2. os. pl.	dicete
3. os. sg.	dice	3. os. pl.	dicono

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
4. os. sg.	fo, faccio	1. os. pl.	facemo
5. os. sg.	fai	2. os. pl.	facete
6. os. sg.	face	3. os. pl.	fanno

Jako další uvedu sloveso „*andare*“, jehož bezpříznakový kořen je „*and-*“. Tento kořen najdeme v 1. a 2. os. pl. indikativu a konjunktivu přítomného času, dále pak v imperativu, infinitivu, gerundiu a minulém přičestí, pro indikativ a konjunktiv imperfekta, budoucí

čas, podmiňovací způsob, slabé perfektum. Supletivní kořen vad- naopak najdeme v 1. os. sg. indikativu přítomnosti, modifikovaný tvar v- najdeme v 2., 3. os. sg. a ve 3. os. pl. Zajímavou informací je, že pro 1. os. sg. se střídaly tvary obsahující buď kořen „vad-“, nebo kořen v-. Dalším kořenem, který se vyskytoval především v básnických textech, byl kořen „g(i)-“.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	vado, vo	1. os. pl.	andiamo, gimo
2. os. sg.	vai	2. os. pl.	andate, gite
3. os. sg.	va, anda	3. os. pl.	vanno

Dalšími nepravidelnými slovesy jsou „avere“ a „sapere“. Bezpříznakovými kořeny těchto sloves jsou pro „avere“ „ave-“ a pro „sapere“ „sape-“ nebo „save-“. Tyto kořeny se vyskytují v mnoha časech a způsobech (jako je podmiňovací způsob, budoucí čas, gerundium, indikativ a konjunktiv imperfekta a minulé příčestí), mezi nimiž najdeme také indikativ přítomnosti pro 3. os. sg., 1. a 2. os. pl. a zřídka též 1. os. sg. Pro 1. os. pl. a 1. os. sg. jsou výchozími tvary také „abb-“ a „sapp-“ („abbiamo“, „sappiamo“, „abbo“). Tyto rozdílné výchozí tvary později napomohly k rozdělení 1. os. pl. pro konjunktiv a pro indikativ. Pro konjunktiv přítomný a gerundium ještě existovaly kořeny „abbi-“ a „sappi-“. Pro 1., 2. a 3. os. sg. a 3. os. pl. se uplatňovaly tvary „a-“ a „sa-“.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	abbo, ao, aio, (h)o	1. os. pl.	avemo, aviamo
2. os. sg.	ài, hai	2. os. pl.	avete
3. os. sg.	ave, hae	3. os. pl.	ànno

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	so, sao, sapo	1. os. pl.	savemo, sapemo
2. os. sg.	sai	2. os. pl.	sapete, savete
3. os. sg.	save, sape, sa	3. os. pl.	sanno

Slovesa „potere“ a „volere“ obsahují bezpříznakové kořeny „pot-“, „puot-“ pro „potere“ a „vol-“ a „vuol-“ pro „volere“. V kořenech se zpravidla střídají tvary

přízvučné, obsahující diftong, s tvary, které nemají přízvuk na kořenu slova a neobsahují diftong.

Stejně výchozí kořeny obsahují také tvary indikativ a konjunktiv imperfekta, budoucnost a podmiňovací způsob, slabé perfektum, infinitiv, gerundium a minulé přičestí.

Tyto kořeny „*pot-*“ a „*puot-*“ se v indikativu přítomném vyskytují u 3. os. sg. a dále u 1., 2. a 3. os. pl. Zatímco pro sloveso volere jsou kořeny „*vol-*“ a „*vuol-*“ použity pro 2. a 3. os. sg. a 1. a 2. os. pl.

Pro vytvoření tvaru 1. os. sg., 1. os. pl. a 3. os. pl. indikativu přítomného se používal kořen „*poss-*“ a „*v(u)ogl-*“. Stejný výchozí kořen se používal také pro tvary konjunktivu přítomného a pro gerundium.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	posso	<i>1. os. pl.</i>	potemo, potiamo, possiamo
<i>2. os. sg.</i>	puoi, puo'	<i>2. os. pl.</i>	potete
<i>3. os. sg.</i>	pote, potete, può, può	<i>3. os. pl.</i>	puoteno, poteno, possono

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	voglio, vo'	<i>1. os. pl.</i>	volemo, vogliamo
<i>2. os. sg.</i>	vuoli, vuoi, vuoi', vuogli	<i>2. os. pl.</i>	volete
<i>3. os. sg.</i>	vuole, vole	<i>3. os. pl.</i>	vogliono

Pro sloveso „*dovere*“ je nejčastějším kořenem „*dov-*“. Pro indikativ přítomný je třeba pro 1. a 2. os. pl., zatímco pro 2. a 3. os. sg. a 3. os. pl. je výchozím tvarem „*de-*“, který se může střídát ještě s tvarem „*dev-*“, typickým především pro poezii. Pro 1. os. a 3. os. sg. a pl. je ještě možný tvar „*debb-*“, která je zároveň i jedním z výchozích tvarů pro konjunktiv. Mimo jiné se za jeho pomoci vytváří infinitiv, indikativ imperfekta a konjunktiv imperfekta. Dalším tvarem pro 1. os. pl. indikativu je kořen „*dobb-*“. Dalším z alternujících kořenů pro 1. os. sg. je kořen „*deggi-*“.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	debbo, deggio	<i>1. os. pl.</i>	dovemo, doviamo,

			debbiamo, dobbiamo
2. <i>os. sg.</i>	dei, deggi, devi	2. <i>os. pl.</i>	dovete
3. <i>os. sg.</i>	dee, de, deve, debbe	3. <i>os. pl.</i>	deono, debbono, dobbono

6.4 *Praktická část – slovesa v korpusu OVI*

V následujícím výčtu uvádím v abecedním pořádku slovesa, na která se budu v korpusu staré italštiny zaměřovat. Vybraná slovesa mají původ přímo v latině, tudíž existuje předpoklad pro to, že budou frekventovaná i ve staré italštině. Slovesa byla vybrána ze seznamu uvádějícího slovesa z hlediska dnešní četnosti jejich používání, zdrojem byla webová stránka dizy.com. V seznamu lze najít jak pravidelná, tak i nepravidelná slovesa:

1. andare
2. arrivare
3. avere
4. cercare
5. chiamare
6. chiedere
7. cominciare
8. credere
9. dare
10. dire
11. diventare
12. dovere
13. essere
14. fare
15. finire
16. parlare
17. potere
18. stare
19. venire

6.4.1 Jazykový korpus a korpusová lingvistika

Termínem korpus označujeme soubor textů v určitém jazyce, který slouží jak pro lingvistický výzkum, tak i jako pomoc překladatelům při jejich práci, nebo jako zdroj významů pro vytváření slovníků či elektronických překladačů. Jedná se tedy o především lexikografický a lexikologický nástroj.

František Čermák ve svém článku *Jazykový korpus: Prostředek a zdroj poznání* v časopise *SaS* uvádí, že korpus je „vnitřně strukturovaný, unifikovaný a obvykle i oindexovaný a ucelený rozsáhlý soubor elektronicky uložených a zpracovávaných jazykových dat většinou v textové podobě, organizovaný se zřetelem k využití pro určitý cíl.“ (1995: 119 - 140)

Korpus je produktem korpusové lingvistiky, jejíž rozkvět datujeme od nástupu moderních technologií a rozvoje počítačů a jejímž cílem je právě za pomoci korpusů mapovat a zkoumat jazyk. Přesná léta vzniku a rozvoje korpusové lingvistiky bychom našli v 50. letech minulého století, kdy američtí lingvisté Harris a Hill přišli se zjištěním, že pro definování mluvnice přirozeného jazyka je zapotřebí jazyk sledovat. Jako východisko se tedy nabízel právě vznik co největšího souboru textů jazyka.

Proslulým korpusem je bezpochyby *Survey of English Usage*, jenž byl založen v roce 1959 britským lingvistou Randolphem Quirkem. Jeho původní podoba byla pouze papírová, postupem času však došlo k jeho digitalizaci a dnes je již dosažitelný také v elektronické podobě. *The Brown University Standard Corpus of Present-Day American English*, další významný korpus v elektronické podobě, se zabývá současnou americkou angličtinou a vychází pouze z psaných textů roku 1961. Zajímavou informací jistě je, že se na jeho tvorbě podílel mimo Američana Winthropa Nelsona Francise i český lingvista a průkopník korpusové lingvistiky Henry Kucera. Vytvořen byl v letech 1963 – 1964 a posléze byl autory dále zkoumán a analyzován, výsledky počítačových analýz tohoto korpusu byly vydány pod názvem *Computational Analysis of Present-Day American English* a *Frequency Analysis of English Usage: Lexicon and Grammar*.

Díky bleskovému rozvoji počítačových technologií došlo k rozmachu tohoto odvětví. V současnosti tak existuje nepřeborné množství korpusů v různých jazycích. Předmětem zkoumání korpusové lingvistiky je široké spektrum produktů jazykové

soustavy, cílem je porozumět obecnějším pravidlům jazyka a podpořit vznik přesnějších elektronických slovníků a nových mluvnic, jejichž základem bude zkušenost.

Elementárním stavebním kamenem korpusu je významný objem dat, se kterým se dále pracuje, dochází ke klasifikaci a analýze dat. Na závěr dochází za pomoci rozličných softwarových nástrojů k vyhodnocení. V současnosti se rozvržení korpusů odvíjí především od funkce, kterou mají plnit, a od konečného adresáta, kterému mají primárně sloužit (např. pro lexikografy, překladatele, učitele, sociology, tvůrce učebnic...).

Ani korpusy nejsou jednotné, existuje několik hlavních druhů korpusů. Dvěma základními kategoriemi jsou korpusy jazyka mluveného a korpusy jazyka psaného. Dále se může odlišovat korpus referenční, který je rigidní, nedochází u něj k doplňování nových textů, tudíž na stejné dotazy přináší stejné výsledky. Tento korpus se odlišuje od korpusu nereferečního, který je proměnlivý, dochází u něj k aktualizacím. Jejich četnost závisí na konkrétním korpusu, ale většinou dochází k doplnění o novější údaje cca jednou za rok. Proti sobě stojí korpusy synchronní a diachronní. Synchronní korpus zobrazuje vyvážený vzorek jazyka v určitém relativně krátkém časovém úseku, jazyk se po tuto dobu reprezentuje jako neměnný systém. Druhým typem je diachronní, který zobrazuje jazyk z vícero vývojových fází, ze širšího období a ukazuje tak vývoj jazyka. Z hlediska počtu jazyků můžeme rozdělit korpusy na vícejazyčné a jednojazyčné. Vícejazyčný korpus se nazývá paralelní a typicky v něm najdeme tytéž texty zobrazené vedle sebe ve vícero jazycích.

Autoři se také mohou snažit o vyváženost korpusu, což znamená, že by se v takovém korpusu měly nacházet texty ve vyváženém podílu klasifikované podle doby vzniku, podle žánru atd.

6.4.1.1 Korpus OVI

Pro praktickou část své diplomové práce hodlám použít výsledky z korpusu *Opera del Vocabolario Italiano* (OVI), jenž je součástí *Consiglio nazionale delle Ricerche* (největší výzkumný orgán v Itálii, založen v roce 1923). Počátky samotného korpusu OVI se datují do roku 1985, kdy *Centro Studi Opera del Vocabolario Italiano* dostalo za úkol vytvořit slovník staré italštiny až po současnost. Tento úkol se záhy ukázal obtížným, řešením bylo zaměřit se nejprve na období používání staré italštiny. V současnosti je cílem vytvořit slovník staré italštiny a v chronologickém sledu vyhotovit jednotlivé oddíly historického slovníku. Podle oficiálních stránek je

lemmatizován (z celkového počtu výskytů je jich momentálně lemmatizováno 3 807 616) a obsahuje sbírku 2335 starých italských textů zpřístupněných veřejnosti, ve kterých se nachází 23 176 709 výskytů 467 219 různých grafických forem, 117 432 dohledatelných lemmat. Pravidelně dochází k jeho aktualizaci.

Sídlem korpusu je florentská *Accademia della Crusca*. Součástí korpusu jsou dva projekty, první z nich se jmenuje *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini* (TLIO) a je charakterizován jako část *Vocabolario Storico Italiano*. Druhým projektem je *Corpus testuale dell'italiano Antico*. Zadávat dotazy v korpusu lze prostřednictvím programu GATTO (*Gestione degli Archivi Testuali del Tesoro delle Origini*). Program GATTO ale neumožňuje jen vyhledávat hesla konečným uživatelům, napomáhá i konstruktérům korpusu propojit práci na různých časových obdobích, tedy textový korpus vytvořit v digitální podobě a lemmatizovat.

6.4.1.1 excerpte forem slovesa andare dostupných v korpusu OVI

Jak ukazuje sekundární literatura, sloveso „*andare*“ již dříve obsahovalo formy, jaké u něj známe dnes, lišilo se však o pár dalších tvarů, které je možné najít právě v korpusu OVI. Sloveso *andare* nesoucí supletivismus je slovesem v současnosti obsahujícím N-vzorec. Ten se potvrdil i při vyhledávání v korpusu, texty ze 13. století obsahují pro osoby singuláru a 3. os. pl. tvary vycházející z latinského slovesa „*vadere*“, kdežto pro první dvě osoby plurálu z „*ambulare*“ (nebo se objevuje i toskánské „*gire*“).

Pro 1. os. sg. nám nabízí celkem 94 výskytů tvaru „*vo*“ a 33 výskytů „*vado*“.

„*Io sono cacciata et abandono il mio paese e lla casa del mio marito e vo fuggendo per graviosi cammini in caccia de' nemici.*“ (Brunetto Latini, *Rettorica*, 1260/1261)

„*...più vo tosto ke corrieri...*“ (Ruggieri Apugliese, *Rime*, 13. století)

„*Ed ecco ora indotto e ispirato, e quasi isforzato dallo Ispirito Santo, vado in Gerusalem...*“ (Domenico Cavalca, *Atti degli Apostoli volgarizzati*, 1342)

Pro 2. os. sg. nacházíme 112 výskytů tvaru „*vai*“, např.:

„*Se tu lo vai aduci, io te donno la mitade de lo mio regno.*“ (Neznámý autor, *Storie de Troia e de Roma*, 1252/1258)

Dle korpusu byl pro 3. os. sg. častější tvar „*va*“ (714 výskytů). Vyhledávač našel pouhých 8 výskytů tvaru „*anda*“.

„*Ha da çascun cavo VIIIJ pertege et meça et va de longo quarantacinque XLV...*“ (*Designazione di terre nel ferrarese*, 1253)

„*Ceschaduna dona che va desonestamente alla offende a Cristo onnipotente...*“
(Neznámý autor, Parafraze verseggiata del Decalogo, 13. století)

„...*e ne l'altre con che anda e che si raccoglie e distente a la maniera di quest'altri animali d'acqua.*“ (Neznámý autor, «Libro delle figure delle stelle fisse» di Alfonso X in versione fiorentina, 1341)

Pro 1. os. pl. najdeme hned tři různé tvary a to tvar „*andamo*“ (18krát), poté dnešní „*andiamo*“ (110krát + 7 výskytů obsahující příklonná zájmena podle Tobler-Mussafiova zákona) a dohledatelný je dozajista také tvar pro 1. os. pl. „*gimo*“, a to celkem 7krát. V korpusu je k vidění i tvar „*andiam*“ a to celkem 6krát.

„*Noi nonn andiamo bene per trovare l'erbe di madonna Isotta.*“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, 13. století)

„...*e andiamone in Cornovaglia alo ree Marco ch'ee tuo zio...*“ (ibid.)

„*Viviani Dietavive ed io sì andamo a Pontigni, e trovamovi l'abate di Cieste...*“
(Andrea de Tolomei, Lettera di Andrea de' Tolomei da Tresi a messer Tolomeo, 1262)

„*A lo letto ne gimo a la bon'ora, ché chissa cosa n'è data in ventura.*“ (Cielo d'Alcamo, fresca aulentissima ch'apari inver' la state, 1231/1250)

„...*lo consilio, ke no li deversi fare tale vergonia, ka io e filiomo gimo da capo de la vactalgia.*“ (Neznámý autor, Storie de Troia e de Roma (cod. Amburghese), 1252/58)

„*Omo, pensa de che simo e de che fommo e a che gimo ed en che retornarimo...*“
(Jacopone da Todi, Laude, 13. století)

„*Noi andiam caendo pruova, e argomento del nostro desiderio, e non seguitiamo il duolo, anzi il mostriamo.*“ (Neznámý autor, Pistole di Seneca volgarizzate, 14. století)

Po zadání lemmatu „*andare*“ se pro 2. os. pl. zobrazilo 220 výskytů „*andate*“, při bližším zkoumání však bylo třeba manuálně vyřadit celkem 26 výskytů, poněvadž se nejednalo o hledaný tvar 2. os. pl, nýbrž o příčestí minulé. Dále vyhledávač ukázal 11 výskytů se zájmenem umístěným za slovesný tvar. Při zadání lemmatu „*gire*“ bylo pro 2. os. pl. nalezeno 17 výskytů, po vyloučení 4 příčestí minulých zbývá 13 výskytů.

„*Andate a onorare la donna vostra.*“ (Dante Alighieri, Vita Nuova, 1292-1293)

„*Bene credo che sia vinta Caterina, che così s'appella; andatela a vedere s'ella è istinta...*“ (Neznámý autor, Leggenda di santa Caterina d'Alessandria, 14. století)

„*Imperò che lo cavaliere con cui voi gite a combattere...*“ (Neznámý autor, La Tavola ritonda o l'istoria di Tristano, 14. století)

Korpus ukázal 295 výskytů pro 3. os. pl. „*vanno*“.

„*Ordinamo ke casscuno dei companni, di koloro ke vanno di fuori, abia arnesi di suo ed abia dala compagnia.*“ (Quaderno dei capitali della Compagnia dei Boni di Pistoia, 1259)

V následujících dvou tabulkách lze vidět výsledky získané z korpusu OVI. První tabulka zobrazuje všechny tvary, druhá zobrazuje N-vzorec.

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	vado, vo	<i>1. os. pl.</i>	andiamo, gimo, andamo, andiam
<i>2. os. sg.</i>	vai	<i>2. os. pl.</i>	andate, gite
<i>3. os. sg.</i>	va, anda	<i>3. os. pl.</i>	vanno

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	vado, vo	<i>1. os. pl.</i>	andiamo, gimo, andamo, andiam
<i>2. os. sg.</i>	vai	<i>2. os. pl.</i>	andate, gite
<i>3. os. sg.</i>	va	<i>3. os. pl.</i>	vanno

6.4.1.1.2 excerpte forem slovesa arrivare dostupných v korpusu OVI

Sloveso *arrivare* v korpusu OVI primárně upoutává díky dvěma ortografickým formám – jedna obsahuje „*r*“ dvě, druhá pouze jedno. Tato skutečnost se objevuje v každé osobě paradigmatu. V 1. os. sg. se sloveso „*arrivare*“ vyskytuje 5krát ve formě „*arrivo*“ a 1krát ve formě „*arivo*“.

„...*Ciò che narrate di mio corso scrivo, e serbolo a chiosar con altro testo a donna che saprà, s'a lei arrivo.*“ (Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, 1321)

„*Per ch'e' vera sentenza ora v'arivo di ciò che fa l'omo...*“ (Andrea Monte, *Rime*, 13. století)

V případě 2. os. sg. nabízí korpus OVI jak klasický, dnes známý tvar končící na *-i* (nalezen celkem 8krát tvar „*arrivi*“ a 2krát tvar „*arivi*“), tak i tvar zakončený na „*-e*“ (4krát).

„*Dio l'accomanda et in aqua la manda in quel logo ove credi che meglio arrivi e vedi...*“ (Francesco da Barberino, *Documenti d'amore*, 1314)

„*Tu se' poco savio: che se tu **arive** a la città de Peroscia...*“ (Neznámý autor, Romanzo di Perugia e Corciano, 1350)

Pro 3. os. sg. byly nabídnuty následující tvary: „*ariva*“ 10krát a „*arriva*“ celkem 18krát.

„*A quest parol intanto lo cavalé **ariva**.*“ (Bonvesin da la Riva, Opere volgari, 13. století)

„*Non saliva la scala sù, ed eravamo affissi, pur come nave ch'a la piaggia **arriva**.*“ (Dante Alighieri, La Divina Commedia, 1321)

1. os. pl. vykazuje 2krát dnešní tvar „*arriviamo*“ a 2krát tvar „*arrivamo*“. Výsledky ukázaly také stejný počet tvaru „*arivamo*“.

„*Ma nnoi, che nno **arriviamo** qui per nullo male fare, avremmo bene...*“ (Neznámý autor, Libro della distruzione di Troia, 13. století)

„*Udirete de la città di Curmos, ove noi **arivamo**.*“ (Neznámý autor, Il Milione di Marco Polo, 14. století)

„*...**arrivamo** in quelle terre le quali tu vedi da lungi quinci...*“ (Arrigo Simintendi, Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate, 1333)

Tvar „*arrivate*“ byl nalezen celkem 6krát, ovšem po vyloučení příčestí minulých bylo zjištěno, že pouze jediný výskyt označuje 2. os. pl. Tvar „*arivate*“ s jedním „*r*“ byl nalezen též pouze 1krát.

„*... e dite che vi mandi Biligiante, ed **arivate** a Dorio albergatore.*“ (Neznámý autor, Cantare di Fiorio e Biancifiore, 1343) - 5

„*...questa e' casa vostra per tutte le volte che **arrivate** in questa terra.*“ (Antonio Pucci, Libro di varie storie, 1362)

Ve 3. os. pl. se můžeme v korpusu setkat i s výskytem formy obsahující jako koncovku „*-ro*“, tedy „*arrivâro*“, oproti tomu forma „*arrivaro*“ vyskytující se celkem 16krát se řadí k passatu remotu. Dalšími tvary jsou 2krát „*arivano*“ a 7krát „*arrivano*“.

„*Alla fine **arrivaro** ad uno porto nel quale era adorato Malcometto ed era tenuto deo.*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260/1261)

„*...e insieme passano in una galéa per l'alto mare, e **arrivâro** allora nello reame Affraudis.*“ (Neznámý autor, La Tavola ritonda o l'Istoria di Tristano, 14. století)

„*Li rex quando illi **arivano**, inanze pare li mesageri, donzili e soy servinti che sono de soy linguagi.*“ (Neznámý autor, Disputatio roxe et viole, 13. století)

„*Io hoe domandato novelle di te e tutte le navi strane ch'al nostro porto **arrivano** ...*“
(Filippo Ceffi, Epistole eroiche di Ovidio volgarizzate, 1320/1330)

Tabulka zobrazená níže ukazuje výsledky extrahované z korpusu:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	arrivo, arivo	<i>1. os. pl.</i>	arriviamo, arrivamo, arivamo
<i>2. os. sg.</i>	arrivi, arivi, arive	<i>2. os. pl.</i>	arrivate, arivate
<i>3. os. sg.</i>	arriva, ariva	<i>3. os. pl.</i>	arrivâro, arrivaro, arrivano, arivano

6.4.1.1.3 excerpte forem slovesa avere dostupných v korpusu OVI

Sloveso mít, v případě italštiny „*avere*“, představuje jedno z nejpoužívanějších sloves vůbec napříč jazyky vůbec. Toto komplexní sloveso obsazuje v korpusu celých 31 stran, já se ve výčtu zpočátku soustředila jen na lemmatizované výskyty plnovýznamového slovesa, ale i přesto nebylo zcela reálné dodržet požadavek o plnovýznamovosti, protože u některých tvarů se i přes předchozí filtraci tohoto slovesa jako pomocného nadále zobrazovaly právě takové případy. Pokud by byly brány v úvahu ještě výskyty slovesa „*avere*“ i v korpusu označené jako pomocné sloveso, výčet by byl mnohem vyšší.

Již 1. os. sg. je velice bohatá na různé tvary. První z nich, tvar „*aiò*“ se v korpusu objevil hned 18krát. Dalším méně užívaným tvarem je „*ao*“, který lze v korpusu dohledat 9krát a „*ajo*“, který byl 2krát použit v básni *Contrasto* od Ciela d'Alcama.

„*Io **aiò** uno 'nanti, ked è sì ienti ed avenanti...*“ (Neznámý autor, *legia giudeo-italiana* [La ienti de Siòn plange e lotta], 13. století)

„*Guai a mi ke amico né inimico non **aiò** ke mme aiuti...*“ (Neznámý autor, *Storie de Troia e de Roma*, 1252/1258)

„*Taupina, male so ' condotta em manu de lo nemicu ke m' **ao** strutta.*“ (ibid.)

„*...per te non **ajo** abento notte e dia, penzando pur di voi, madonna mia.*“ (Cielo d'Alcama, *Contrasto*, 1231/1250)

Vyšší výskyt ukazuje „*ò*“, celkem 203krát, naproti tomu „*ò*“ pouze 11krát.

„*Chesti di soto sono i nomi dei cavaieri che v'ò mandato e che vi mando.*“ (Arrigo Accattapane, Lettera di Arrigo Accattapane da Perugia a Ruggieri da Bagnuolo in Siena, 1253)

„*Per mia fè, cavaliei, io nonn ò neuna cosa ched io vi possa donare...*“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, 13. století)

„*Donde eo sí e' ó molto grande rancura.*“ (Pietro da Bescapè, Sermone, 1274)

Nejvyšší četnost pro 1. os. sg. má ovšem tvar „*ho*“ (357krát), který se s v korpusu nachází i s různými zájmeny, např.: „*holla*“ 6krát, „*hòlla*“ 1krát, „*holle*“ 5krát, „*holli*“ 1krát, „*hollo*“ 7krát.

„*Et eo ho ben in Deo fidança...*“ (Pietro da Bescapè, Sermone, 1274)

„*Ben so tutta cotesta materia, e holla già molte volte letta nella Bibbia.*“ (Bono Giamboni, Il Libro de' Vizî e delle Virtudi, 1292)

Zanedbatelný není ani tvar „*abbo*“ (36krát), „*abbola*“, „*abbole*“, „*abbolo*“, „*abbone*“ (všechny tvary po jednom výskytu). Vyskytuje se taktéž jen s jedním „*b*“ – „*abo*“ a to dohromady 18krát.

„*...ser Ruggieri che staie chon ser Parissci in Borgho Sant'Apostolo, e abbo la charta a meie.*“ (Libricciolo di crediti di Bene Bencivenni, 1262 – 1275)

„*Cad io son folle ed abo tutti senni...*“ (Neznámý autor, Rime, 13. století)

Jako poslední dva nabídl korpus 18krát tvar „*aggio*“, 10krát „*ago*“ a 58krát „*ai*“, jednou s modifikací v podobě „*ai'*“ např.:

„*Io sono quasi vecchio e di tucte battaglie aggio grande fama per lo mondo e ora son vinto da fanciulli.*“ (Neznámý autor, Storie de Troia e de Roma, 14. století)

„*...per la qual caosa eu spero et ai paura qe li perigoli ke me de' vegnir serà maior de li damaçi...*“ (Neznámý autor, Pamphilus volgarizzato in antico veneziano, 1250)

„*Et eu ai' ben en Deu fiança...*“ (Pseudo-Ugucione, Istoria, 13. století)

Pro 2. os. sg. byly nalezeny následující formy: nejpočetnější byl tvar shodný s dnešním, tedy *hai* (355krát), dále následující jeho modifikace a též časované sloveso spojené podle Tobler-Mussafiova zákona se zvrtným zájmenem „*hài*“ (2krát), „*hai'*“ (1krát), „*haigli*“ (1krát), „*haila*“ (2krát), „*haili'*“ (2krát), „*hailo*“ (3krát), „*haimi'*“ (1krát), „*haimo*“ (1krát), „*haimi*“ (6krát), „*haine*“ (3krát), „*haiti'*“ (2krát). Druhým nejpočetnějším byl tvar „*ài*“ (202krát), „*ài'*“ (2krát), „*aiä*“ (1krát), „*àila*“ (1krát), „*àile*“ (2krát), „*àime*“ (3krát), „*àine*“ (1krát), „*ài-tu*“ (3krát). Málopočetné pak byly „*aj'*“ (1krát), „*aj*“ (6krát) a „*hay*“ (2krát), „*ay*“ (48krát).

„...che tu istiei inteso e siei solecido a fare e adoparare bene ciò che tu **ài** a fare...“ (Vincenti di Aldobrandino, Lettera di Vincenti di Aldobrandino Vincenti e compagni, 1260)

„Tu addunque, figliuolo carissimo, quando tu **hai** volontà di parlare...“ (Andrea da Grosseto, Volgarizzamento del De Arte loquendi et tacendi di Albertano, 1268)

...tutti i detti nomi e le dette proprietadi de la felicitade, tutti sono uno, o **haigli** tutti o non neuno... (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

...ad minus exaudimi per la gracia chi concessisti et **hay** mantinutu a lu lingnau di Trankida Biscardu et normandu... (Simone da Lentini, La conquista di Sichilia fatta per li Normandi, 1358)

„Ora mo' crego cha si' consolato, se **ay** a vivere a lo mundo...“ (Libro de la destructione de Troya, 14. století)

...cioè 8 e 4 e 2 e 16 fae 30 e ponivj su quello cholonbo, **àj** in tutto 31. (Paolo dell'Abbaco, Trattato, 1374)

...poi che de la tua terra avesti bando; quel c'**hài** acquistato e che perduto... (Antonio Pucci, Cantari di Apollonio di Tiro, 1388)

3. os. sg. přinesla, stejně jako 2. os. sg., největší množství výskytů dnešní formy, tedy „ha“ (1408), poté následovaly její různé modifikace, jako je „ha“ (41), „hà“ (1), „hagli“ (6), „ha'le“ (1), „hali“ (1), „ha'li“ (2), „halla“ (8), „halle“ (7), „halli“ (7), „hallo“ (14), „ha'lo“ (5), „hammi“ (52), „hami“ (3), „ha'mi“ (13), „hàmi“ (2). Poměrně významně zastoupené byly také „hae“ (286), „ave“ (172), „à“ (561), „àe“ (231). Poslední skupinou jsou tvary s relativně nízkým počtem opakování, jako je např. „á“ (84), „à“ (35), „ave“ (17), „avè“ (4), „avè“ (1), „avé“ (30), „avé“ (1), „avè“ (1), „àve“ (4), „ae“ (36), „aè“ (1), „aè“ (2), „àè“ (1), „àe“ (1).

„Aricorditi, ser Iacopo, del privilegio dell'opra lo quale **ave** Piovano sindaco del monesteri di Sancto Savino, di farlo rinovellare.“ (Promemoria riguardante beni e privilegi della Primaziale di Pisa, 1230-1231)

„...e quandu l'omu **ha** arasuni di diri, ben di' cantari e mustrari alligranza...“ (Stefano Protonotaro, Pir meu cori alligrari, 13. století)

„Lo vostro amore mi tene ed **hami** in sua signoria...“ (Federico II, Dolze meo, 1250)

„E hane fatte plante, e **halle** distinte e divisate tanto quanto elli ha en sé...“ (Restoro d'Arezzo, La Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„Quando la controversia è di fatto, perciò che lla causa si ferma per congetture, si à nome costituzione congetturale.“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260/1261)

„...Lo secondo á nome Gon, Tigris fì giamao lo tertio, lo quarto á nome Eufrates...“ (Pietro da Bescapè, Sermone, 1274)

„Item che la dita contrata de' dare l'auro che à bisogno ala dita contrata.“ (Contratto di fabbricazione di una pala d'altare, 1288)

„Contumacia è quando l'uomo **hae** in dispetto suo maggiore...“ (Bono Giamboni, Vizi e Virtudi, 1292)

„Di sotto monte Sion si **ae** una capella che si chiama Gallilea.“ (Neznámý autor, Itinerario ai luoghi santi, 13. století)

„... e in questi due cavalieri si àe tutta la bontade e tutta la prodezza del mondo...“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, 13. století)

Při vyhledávání indikativu prézentu 1. os. pl. nám korpus OVI nabízí následující bilanci: Nejvíce používaným tvarem ve staré italštině bylo „avemo“ 698krát, („avem“ 45krát, „avemola“ 2krát, „avemoli“ 14krát, „avemolli“ 1krát, „avemolo“ 8krát, „avemone“ 18krát), druhým nejčastějším bylo „abbiamo“ 224krát, („abbiam“ 13krát, „abbiamle“ 1krát, „abiamne“ 1krát, „abbiamone“ 1krát). Zaznamenány byly také „aviamo“ 50krát, „aviamu“ 3krát, „viamo“ 1krát.

„Et adunao latroni, pastori de alequante ville et commensao ad fare Roma, de la quale **avemo** varia opinione...“ (Neznámý autor, Storie de Troia e de Roma, 1252/1258)

„E avemo posto lo saggitaro e lo pesce, e **avemoli** composti de stelle...“ (Restoro d'Arezzo, La composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„Apresso che non **avem** virtù nulla di lavàrcine...“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

„E cum ciò sia cosa che noi **aviamo** per rascione cercato che la zone perusta sia sotto la revoluzione del primo ponto...“ (ibid.)

„...che qui **abbiamo** la Sua gratia...“ (Capitoli della Compagnia di San Gilio, 1284)

„... e quel che noi **abbiam** di rimanente nel mondo a viver...“ (Giovanni Boccaccio, Filostrato, 1335-1336)

K vidění byl i tvar „aviamu“, který již sám o sobě napovídá, že se jednalo o variantu používanou na Sicílii.

„Nenti mancu vulimu riduchiri a la vostra regali memoria ki nui **aviamu** unu nostru signuri...“ (Angelo di Capua, Istoria di Eneas, 1316/1337)

„**Viamo** per pegno la cotale carta publicata per mano di cotale notaio per lo detto devito.“ (Statuto dell'Arte della Mercanzia senese, 1343)

Pro 2. os. pl. byl 374krát nalezen tvar „**avete**“, jiná forma nalezena nebyla. Poté následovaly formy s klitiky: „**aveteci**“ (2), „**avetela**“ (4), „**aveteli**“ (1), „**avetelo**“ (4), „**avetemi**“ (4), „**avetene**“ (1).

„*Et li fondachi li quali **avete** in Buggea si debbiano aconciare...*“ (Trattato di pace fra i Pisani e l'emiro di Tunisi, 1264)

„**Avetelo** voi annegato in acqua salsa?“ (Neznámý autor, Tavola ritonda o l'Istoria di Tristano, 14. století)

„...*e voi veniste volentieri e **avetemi** diliberato dalla morte.*“ (ibid.)

Paradigma slovesa „**avere**“ uzavírá 3. os. pl. s nejvíce zastoupeným „**anno**“ (1212krát), „**annoci**“ (3krát), „**anno-e**“ (1krát), „**annola**“ (2krát), „**annoli**“ (2krát), „**annolo**“ (3krát), „**annome**“ (1krát), „**annone**“ (10krát), „**annome**“ (9krát), „**annone**“ (1krát). Korpus OVI našel 21 opakování jižní varianty „**annu**“ a 12 „**anu**“. Dalším tvarem je „**ano**“ s 592 výskyty (a dalšími 13 formami s klitiky), „**anno**“ s 49 a „**ano**“ s 42 opakováními.

„*Di questa parola intendo che coloro **anno** fede che non ingannano altrui...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260/1261)

„...*e locchi marchi 9 il sacco, e **annone** da 30 sacca per anno.*“ (Francesco Balducci Pegolotti,

Pratica della mercatura, 14. století)

„...*sì come si contiene nela loro carta k'elli **ano** dela compagnia cun noi.*“ (Neznámý autor, Breve di Montieri del 1219, 1219)

„*Alcuna fiata adunca li malvasi pirsunj **annu** putistati supra lib oni e sancti pirsuni.*“ (Giovanni Campulu, Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu, 1315)

Zde je přehled všech tvarů nalezených v korpusu:

Osoba	Tvar	Osoba	Tvar
1. os. sg.	abbo, abo, ao, aio, (h)o, ajo, aggio, ò, ó, ai, ai'	1. os. pl.	avemo, aviamo, abbiamo, aviamu, viamo
2. os. sg.	ài, hai, häi, hai, aj, àj, hay, ay	2. os. pl.	avete
3. os. sg.	ha, ave, hae, à, àe,	3. os. pl.	anno, annu, àno,

	avè, avè', ave', avé, avé', ae, aè, aè', áe, á, à'		anno, ano
--	--	--	-----------

6.4.1.1.4 excerpte forem slovesa cercare dostupných v korpusu OVI

Sloveso *cercare* se řadí k slovesům, kde v některých osobách dochází pouze k drobným ortografickým úpravám, na rozdíl od předešlého slovesa „*avere*“ nenabízí moc nezvyklých tvarů. Také sloveso „*cercare*“ se řadí ke slovesům N-vzorce, což můžeme vidět například v díle *Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate* autora Arriga Simintendiho nebo v díle Bartolomea da San Concordio *Ammaestramenti degli antichi latini e toscani* z let 1302 – 1308, kde je v jednom textu uvedeno jak „*cerco*“, tak i „*cercano*“ – „...*perché sa mio costume, cerco tutto 'l mio dì...*“ pro 1. os. sg., „*La prima, che la gloria non acquistano quelli che la cercano...*“ – pro 3. os. pl.

Nejvíce zastoupeným tvarem, který korpus OVI nabídl pro 1. os. sg., je „*cerco*“ (107krát). Další výskyty ukazují různé další pravopisné varianty tehdejší doby, jako např.: „*cercho*“ (3krát), „*çercho*“ (1krát), „*chirco*“ (1krát), „*cierco*“ (3krát), „*zercho*“ (1krát).

„...*Non cerco la gloria mia, ma cerco la gloria del Padre mio, che m'ha mandato.*“ (Domenico Cavalca, *Specchio di croce*, 1333)

„...*e quanto più ti cercho, e più ti sdegno.*“ (Canzoniere del secolo XIV, 14. století)

„...*et chirco et non trovo ky me vogla alipergari.*“ (Giovanni Campulu, *Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu*, 1315)

„*Che'l tradimento ch'io cierco di farti...*“ (Francesco da Barberino, *Reggimento e costumi di donna*, 1318-1320)

„...*et per questo io non çercho eser intro quelli.*“ (Neznámý autor, *Tristano Veneto*, 14. století)

„...*perchè no zercho io la mia voluntade...*“ (Diatessaron veneto, 14. století)

Stejný výsledek jako v předešlém případě přináší také zkoumání 2. os. sg., korpus zobrazuje v největším množství (233krát) formu „*cerchi*“, tedy formu shodnou s dnešním časováním. 8krát se objevil také tvar „*cherki*“ a 8krát „*cerche*“, „*cherchi*“ 1krát, „*zerchi*“ 1krát.

„*Appena la sentenza della tua domanda dicerno, non ch'io possa rispondere alle cose che cerchi.*“ (Alberto della Piagentina, *Della filosofica consolazione*, 1322/32)

„*Tu **cerche** l'alte rocche ed io nel borgo.*“ (Neri Moscoli, Rime, 14. století)

„*Ki **cherki** tu, bona fimmina?*“ (Giovanni Campulu, Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu, 1315)

„*Fimini, perkì plangi? Cui **cherchi**?*“ (Neznámý autor, Sposizione del Vangelo della Passione secondo Matteo, 1373)

Forma pro 3. os. sg. se nezměnila, již ve staré italštině se používal tvar „*cerca*“, jak dokazuje 547 opakování této podoby. Dále najdeme také tvar „*cercha*“ (21krát) a modifikaci „*cerchaa*“ (2krát), „*çercha*“ (4krát), „*cherca*“ (18krát), (k tomu i další „*chercali*“ 4krát, „*chercalu*“ 1krát), „*cierca*“ (15krát), „*ciercha*“ (36krát).

„*Damanda e **cerca** altre fanteselle le qual sea usade ali toi costumi...*“ (Neznámý autor, Pamphilus volgarizzato in antico veneziano, 1250)

„*...chi cela lo peccato **cerca** amistà...*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287/1288)

„*Chi no **çercha** quella passion...*“ (Neznámý autor, Alboro de la croxe, signor Imperial, 13. století)

„*...quando à caldo **cercha** freddo...*“ (Neznámý autor, Chiose Selmiane, 1321/1337)

„*Lu monacu lu quale **cherca** possessioni in terra, non è monaco.*“ (Giovanni Campulu, Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu, 1315)

„*Iddio à in odio quel figliuolo che **cierca** il disertamento del suo padre.*“ (Neznámý autor, Libro dei Sette Savi, 13. století)

„*...Muovesi Rasis in forma d'uno giovane, e **ciercha** il paese...*“ (Francesco da Barberino, Reggimento e costumi di donna, 1318-1320)

Pro 1. os. pl. byly nabídnuty tvary „*cercamo*“ (4krát) a „*cerchiamo*“ (24krát), „*cerchiam*“ (5krát), „*cierchamo*“ (1krát) a „*cierchiamo*“ (2krát).

„*Quelú ke nu **cercamo** trovaò è in presente...*“ (Bonvesin da la Riva, Opere volgari, 13. století)

„*Noi **cerchiamo** la via e ispandiamo le alie delle vele.*“ (Andrea Lancia, Eneide volgarizzata, 1316)

„*E noi tutti mortali **cerchiam** pur vita ov'ogni vita more!*“ (Franco Sacchetti, Rima, 14. století)

Po důkladné kontrole všech 57 výskytů „*cercate*“ bylo zjištěno, že 2. os. pl. odpovídá pouze část, a to 52 výskytů. Zbylých 5 výskytů odpovídalo, jako tomu bylo v některých předešlých slovesech, přičestí minulému. Společně s formou „*cercate*“ byly

zobrazeny „*cercatela*“ (2krát), „*cercatelo*“ (1krát), „*cercatevele*“ (1krát), „*cercatevi*“ (1krát). Ostatní formy 2. os. pl. nebyly nalezeny v tak významném počtu: „*cerchate*“ (5krát), „*çerchate*“ (1krát), „*ciercate*“ (1krát), „*cierchate*“ (2krát).

„*Se voi **cercate** per li corpi delli annegati e voi li seppellite, la fame cessarà.*“ (Neznámý autor, Fatti di Cesare, 13. století)

„*Che è çò che voi mi **çerchate**?*“ (Diatessaron veneto, 14. století)

„*...mi sembra che voi **cerchate** follia...*“ (Binduccio dello Scelto, La Storia di Troia, 1322)

„*...e però pregate Iddio per me, **ciercate** il fervore e godete e cantate...*“ (Giovanni Colombini, Lettere, 1367)

Stejná situace se opakovala i pro 3. os. pl., tudíž největší počet shod byl s tvarem typickým i pro dnešní italsktinu - 52 výskytů „*cercano*“ („*cercanoti*“ 1krát), 9 výskytů „*cercan*“ a 1 výskyt „*cercân*“, 1 výskyt „*cerchano*“, 1 výskyt „*çerchano*“ a 4krát „*ciercano*“.

„*Tutte le cose volontariamente **cercan** lor corso e, allegrate in quello, fan lor virtude...*“ (Alberto della Piagentina, Della filosofica consolazione, 1322/32)

„*...i medici **cercân** s'ella avea vita per via di polso e per onni mainera...*“ (Antonio Pucci, Cantari di Apollonio di Tiro, 1388)

„*...in dialettica **cercano** di declinare per grammatica.*“ (Bartolomeo da San Concordio, Ammaestramenti degli antichi latini e toscani, 1302/1308)

„*Ecco tua madre, e tuoi fratelli stanno fuora della turba, e **cercanoti**.*“ (Domenico Cavalca, Esposizione del Simbolo degli Apostoli, 1342)

„*...**cerchano** e trovano vie storte et indirecte et insidiose...*“ (Constituzioni Egidiane del 1357)

„*...et che i rei homini sempre çerchano caxone contra li buoni...*“ (Diatessaron veneto, 14. století)

„*...quando li cavalieri di Cornovaglia ora vanno e **ciercano** aventure per lo deserto di Nerlantes.*“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, 13. století)

Všechny tvary nabídnuté korpusem jsou shromážděny v tabulce níže:

Osoba	Tvar	Osoba	Tvar
1. os. sg.	cerco, çercho, cierco, zercho	1. os. pl.	cerchiamo, cercamo, cerchiam,

			cierchamo, cierchiamo
2. os. sg	cerchi, cerche, zerchi	cherki, cherchi,	2. os. pl. cercate, cerchate, çerchate, ciercate, cierchate
3. os. sg.	cerca, cerchaa, cherca, ciercha	cercha, çercha, cierca,	3. os. pl. cercano, cercan, cercân, cerchano, çerchano, ciercano

6.4.1.1.5 excerpte forem slovesa chiamare dostupných v korpusu OVI

Pro 1. os. sg. slovesa „chiamare“ přinesl korpus následující výsledky: „*chiamo*“ 69krát, „*chlamo*“ 2krát, „*clamo*“ 2krát, „*iamo*“ 2krát, „*quiamo*“ 1krát.

„*Eu clamo per testimonio Domenedeu de celo e tutel e deitade de terra...*“ (Neznámý autor, Pamphilus volgarizzato in antico veneziano, 1250)

„*Io chiamo colui che è, e nomino colui che non è.*“ (Bono Giamboni, Storie contra i Pagani di Paolo Orosio volgarizzate, 1292)

„*...e chiamolo allora „spirito peregrino“...*“ (Dante Alighieri, Vita nuova, 1292 – 1293)

„*Miserichordia de le onfese tute domando e chlamo...*“ (Enselmino da Montebelluna, Planto de la Verzene Maria, 14. století)

„*Hai centil cavalieri, io ve priego et sì ve quiamo marcé...*“ (Neznámý autor, Tristano Veneto, 14. století)

Tvar „*chiami*“ nabídl korpus 92krát, z tohoto celkového počtu se o 2. os. sg. jednalo celkem 60krát. Dalšími možnými tvary pro vyjádření 2. os. sg. jsou „*chiamè*“ (4krát), „*clame*“ (2krát), „*clami*“ (2krát).

„*Que clame tu cusì afreçaamentre?*“ (Neznámý autor, Pamphilus volgarizzato in antico veneziano, 1250)

„*Or dico a te, Teverone: tu solo il chiami maleficio...*“ (Brunetto Latini, Pro Ligario, 1294)

„*O madre, a che chiamè tu i fati, o che addimandi a costoro?*“ (Andrea Lancia, Eneide volgarizzata, 1316)

„*O re, bona cosa esti ki tu **clami** li Truyani a lu tou regnu...*“ (Istoria di Eneas, Angelo di Capua, 1316/1337)

3.os.sg. nabízí poměrně velké množství ortografických možností, nejvíce zastoupená je klasická forma „*chiama*“, a to celkem 263krát („*chiamagli*“ 2krát, „*chiamala*“ 12krát, „*chiamale*“ 3krát, „*chiamali*“ 5krát), poté následuje „*clama*“ 166krát a pak další tvary, které se vyskytují pouze v omezeném množství (např. „*chama*“ 9krát, „*chyama*“ 1krát, „*kiama*“ 7krát, „*chlama*“ 1krát...).

...*per te cossì notabile como questo fiumicello." E **chiamelo** rio,...*“ (Guglielmo Maramauro, Expositione sopra l'Inferno di Dante, 1369-1373) *chiamelo* 1krát

„...*sì tiese sença trama, e se mal li 'nde prende, no sai de qe se **clama**.*“ (Neznámý autor, Proverbia que dicuntur super natura feminarum, 12. století)

„*Et fue scripta in die di sabbato, ali die xiiij de lo mese che si **chiama** Isciavel...*“ (Trattato di pace fra i Pisani e l'emiro di Tunisi, 1264)

„*Et anche ne li Proverbi disse: di a la sapienzia, mia suora; e la prudentia **kiama** mia amica.*“ (Andra da Grosseto, Trattati morali di Albertano da Brescia volgarizzati, 1268)

„*Lo vescov **giama** 'l servo e 'l vol met a rason.*“ (Bonvesin da la Riva, Opere volgari, 13. století)

„*Vae e **cchiama** Pallamides e digli che vengna...*“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, 13. století)

„... *e qualunque e' bassa, **chiamala** avenente...*“ (Neznámý autor, Arte d'Amare di Ovidio volgarizzata, 1313)

„*Cum tuta fede merc,ede ti **chyama**...*“ (Nicolò de' Ressi, Rime, 14. století)

„...*ma per sua misericordia e benignitati **chama** omni homu a pinitencia...*“ (Capituli di la prima Cumpagna di la Disciplina di Palermu, 1343)

Také v 1. os. pl. se setkáváme s různými, pro dnešní dobu již neobvyklými tvary. Faktem ale zůstává, že nejvíce početně zastoupeným tvarem je opět tvar, který používáme i v současnosti – „*chiamiamo*“ 41krát. U slovesa „*chiamare*“ lze dobře vidět, že aktivní byla i koncovka „-amo“ – „*chiamamo*“ 8krát, „*clamamo*“ 2krát, „*kiamamo*“ 1krát, také „*chamamu*“ 1krát.

„*A Cristo mercé **kiamamo**, ke dia la ragione a quei k'ama el Komune.*“ (Ruggieri Apugliese, Rime, 13. století)

„...*è mestieri che noi poniamo uno cerchio per termine, lo quale noi **chiamamo** orizzonte...*“ (Restoro d'Arezzo, La Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...nu' dibamo **clamare** et aleçere e clamamo e façammo consoli...“ (Giovanni da Vignano, Flore de parlar 13./14. století)

„E questa preta, secundo che scrive Ysysdoro, si nasce in India, la quale nuy la **clamamo** vulgaremente ysmiraldo...“ (Guido delle Colonne, Libro de la destructione de Troya, 14. století)

„Così dall'amore e dalla concupiscenzia de' beni temporali, la qual **chiamiamo** avarizia...“ (Domenico Cavalca, Specchio de' peccati, 1333)

„Nota chi Mungibellu si chamava intandu Gibel, lu quali nuy ora per littra **chamamu Ethna**...“ (Simone da Lentini, La conquista di Sichilia fatta per li Normandi, 1358)

Pro 2. os. pl. bylo nalezeno 83krát „chiamate“ (k tomu další kombinace s klitiky jako „chiamategli“ 1krát, „chiamatela“ 1krát, „chiamateli“ 2krát, „chiamatelo“ 2krát, „chiamatemi“ 6krát. 1krát „chyamate“ a 3krát, z čehož jsou relevantní jen 2 výskyty „clamate“.

„...e le doe stano co' una coda ritta e so' **chiamate** pliades...“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„Voi me **clamate** de voi mastro et sire, et ben dicete a darne cotal voxe...“ (Jacopo Gradenigo, Quatro Evangelii, 1399)

„**Chiamatemi** dunque il prete...“ (Neznámý autor, Leggenda Aurea, 14. století)

Pro 3. os. pl. byly nabídnuty tvary „chiamano“ 109krát, „chiaman“ 13krát, „chamanu“ 4krát, „chamano“ 1krát, „kiamano“ 1krát.

„Ma ben ci son persone d'altra condizione, che si **chiaman** gentili.“ (Brunetto Latini, Tesoretto, 1274)

„...quelle ke stanno nela casa ke fue di frate Iacopo Sigoli a Pinti, ke ssi **kiamano** le fratele...“ (Testamento della contessa Beatrice da Capraia, 1279)

„...Ardes sono una generazione d'uccelli che più genti li **chiamano** tantalus, e talia iron.“ (Tesoro di Brunetto Latini volgarizzato, 13. století)

„...ki incursi in una infirmitate la quale li Grechi **chamanu** sincopi...“ (Giovanni Campulu, Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu, 1315)

„...era Dea o figliola de alcuna Dea, o una de quelle che la gente **chamano** fate.“ (Giudo delle Colonne, Libro de la destructione de Troya, 14. století)

Výsledkem excerptce je následující tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>I. os. sg.</i>	chiamo, chlamo,	<i>I. os. pl.</i>	chiamiamo,

	clamo, iamo, quiamo		chiamamo, clamamo, kiamamo, chamamu
2. os. sg	chiami, chiami, clame, clami	2. os. pl.	chiamate, clamate, chiamate
3. os. sg.	chiama, clama, chama, chama, kiama, chlama	3. os. pl.	chiamano, chiaman, chamanu, chamano, kiamano

6.4.1.1.6 excerpte forem slovesa chiedere dostupných v korpusu OVI

Nejvíce různých forem slovesa chiedere bylo nalezeno pro 1. os. sg., vzestupně seřazeno: „*cheggio*“ 39krát, „*chieggio*“ 21krát, „*chiedo*“ 5krát, „*chegio*“ 2krát, „*cheio*“ 2krát, „*chieggo*“ 2krát, „*chiegio*“ 2krát, „*cheggo*“ 1krát, „*chego*“ 1krát.

„...*c'a poco a poco consumar mi veggio, e non mi vale, poi, merzé che **cheggio**...*“ (Monte Andrea, Rime, 13. století)

„...*dicendole in aperto che più merzé non **chegio**...*“ (Neznámý autor, Rime, 13. století)

„*Responneme, Signor, c'altro non **cheio**...*“ (Jacopone da Todi, Laude, 13. století)

„*Io vi **chiedo** che voi non siate prodi per me solamente...*“ (Neznámý autor, Fatti di Cesare, 13. století)

„*Io non ti **chieggio** niente di tutto ciò...*“ (ibid.)

„...*io **cheggo** a te di grazia questo dono.*“ (Giovanni Boccaccio, Amorosa Visione, 1342)

„*Misericordia **chieggo** e non ragione!*“ (Pieraccio Tedaldi, Rime, 14. století)

„...*che voi mi degnate mostrare per l'arte delle pianete quello che io **chiegio** di sapere, quella XL, in che verrà e finirà.*“ (Neznámý autor, Libro di Sidrach, 1383)

Nejvíce zastoupenou formou pro 2. os. sg. se ukázalo být „*chiedi*“ (70krát), dalšími dvěma málopočetnými výskyty byly „*cheggi*“ (2krát), „*chieggi*“ (1krát).

„***Chiedi** lo capo di Giovanni, e portalo a me.*“ (Tesoro di Brunetto Latini volgarizzato da Bono Giamboni, 13. století)

„*E perché tu mi **chieggi** i libri miei, io non me ne tengo però più letterato...*“ (Neznámý autor, Pistole di Seneca, 14. století)

Pro 3. os. sg. nabídl korpus jen dvě možnosti: „*chiede*“ 171krát, „*chede*“ 6krát.
„*Vieni, chè'l cor te chiede.*“ (Dante Alighieri, Vita Nuova, 1292-93)
„*Chi seria quel ch'el suo danno volesse, perdendo el servo suo, ch'altro non chede che solamente da lui la mercede...*“ (Neri Moscoli, Rime, 14. století)

Korpus OVI pro 1. os. pl. neukázal velké množství lemmatizovaných výsledků:
„*chiediamo*“ 3krát, „*chegiamo*“ 2krát, „*chiedemo*“ 1krát, „*chieggiamo*“ 2krát, „*chiegiamo*“ 1krát.

„*Ma noi chiediamo gloria sì dismisuratamente...*“ (Tesoro di Brunetto Latini volgarizzato da Bono Giamboni, 13. století)

„*E oltre all'aiuto che ne donerete, vi chieggiamo di grazia vostro Maliscalco per nostra compagnia...*“ (Bosone da Gubbio, Fortunatus siculus, 1333)

„*...ma noi per lo più desideriamo, e chieggiamo quello che sarebbe nostro meglio di non averlo.*“ (Neznámý autor, L'Ottimo Commento della Commedia, 1334)

„*In druderia lo ti chiegiamo, ké isforçare non ti possiamo.*“ (Laudario Magliabechiano II. I. 122 di Firenze, 14. století)

„*E a quel ch'è pontente di fare tutte le cose più abbondevolmente che non chiedemo e più che non intendemo...*“ (Neznámý autor, Bibbia volgare, 14. – 15. století)

Pouze dva tvary byly vyhledány také pro 2. os. pl., již ve staré italštině převažuje podle korpusu použití tvaru „*chiedete*“ (18krát) oproti tvaru „*chedete*“ (2krát).

„*Iesù, el qual chiedete, è vivo.*“ (Niccolò Cicerchia, La Risurrezione, 14. století)

„*Dispositi e aparechiati de conpiacervi in quello che per vostra letera ce chedete...*“ (Filippo Belforti, Lettere, 1348-53)

Jako u 1. os. sg. i zde u 3. os. pl. čítá nejvíce výskytů forma obsahující dvě „g“ – „*cheggiono*“ 10krát, po ní následuje dnešní tvar „*chiedono*“ 5krát, a poté pár dalších možností, např.: „*chieggiono*“ 3krát, „*chieggono*“ 2krát, „*chedono*“ 1krát, „*cheggono*“ 1krát, „*chegiono*“ 1krát, „*chiegiono*“ 1krát, „*chiegono*“ 1krát.

„*...i poveri che cheggiono limosina, dicon pur „Per la mere di Dio‘...“*“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

„*E seconodo ciò che gli uomini cheggono la loro propria utilità ellino ànno in loro drittura d'eguaglianza...*“ (Reggimento de' principi di Egidio Romano, 1288)

„*Molte cose chieggiono in prestanza e, poi che l'hanno, nolle vogliono rendere.*“ (Arte d'Amare di Ovidio volgarizzata, 1313)

„Alor gli dolenti **chedono** abento, e quella ognun di pace fa contento.“ (Nicolò de' Rossi, Rime, 14. století)

„...volendo che i tuoi subditi si ricomprino da te, quando ti **chieggono**, quello ce tu hai ricevuto in dono.“ (Santa Caterina da Siena, Libro della divina dottrina, 1378)

„Dà lo', Padre eterno, ché vedi che stanno alla porta della Verità tua e **chiegono**.“ (ibid.)

„...se egli sono dannati, elli sono più crudelmente tormentati, se inanzi la loro morte **chegiono** perdono e merciede...“ (Neznámý autor, Libro di Sidrach, 1383)

„Rallegrinsi sopra te tutti che ti **chiedono**...“ (Neznámý autor, Bibbia volgare, 14. – 15. století)

Všechny získané tvary lze najít v této tabulce:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	cheggio, chieggio, chiedo, chegio, cheio, chieggo, chiegio, cheggo, chego	1. os. pl.	chiediamo, chegiamo, chiedemo, chieggiamo, chiegiamo
2. os. sg.	chiedi, cheggi, chieggi	2. os. pl.	chiedete, chedete
3. os. sg.	chiede, chede	3. os. pl.	cheggiono, chiedono, chieggiono, chieggono, chedono, cheggono, chegiono, chiegiono, chiegono

6.4.1.1.7 excerpte forem slovesa cominciare dostupných v korpusu OVI

Paradigma slovesa „*cominciare*“ jak ho známe dnes, se zas tak moc neliší od jeho staršího předchůdce. Jednotlivé osoby sice jsou zastoupeny i dalšími tvary, ty se však podle korpusu nevyskytují v tak vysokém počtu, jako právě formy používané i

dnes. 1. os. sg. byla podle korpusu OVI nejvíce zastoupená tvarem „*comincio*“ 21krát, následují „*comenzo*“ 4krát, „*cominzo*“ 1krát, „*connenço*“ 1krát.

„*D'una alegra ragione **comincio** lo mio canto...*“ (Anonymní autoři, Rime, 13. století)

„*E eo **comenzo** el corrotto d'un acuto dolore.*“ (Jacopone da Todi, Laude, 13. století)

„*...et perciò non ve porà granmentre caler se io **connenço** questa zostra per lo mio corpo...*“ (Neznámý autor, Tristano Veneto, 14. století)

„*...per cui già quindeci anni in gran martire son visso et or **cominzo** a ritornare.*“ (Francesco di Vannozzo, Rime, 14. století)

Největší zastoupení formy shodné s tou dnešní vykazuje také 2. os. sg.: „*cominci*“ 73krát, „*cuminci*“ 4krát, „*comenci*“ 2krát.

„*...et in tucti li facti ansi che tu **cominci** fà diligente aparecchiamento.*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287-88)

„*Ma se tu te parti dal vegio testamento e **comenci** a intrar al novo...*“ (Neznámý autor, Parafraze pavese del Neminem laedi nisi a se ipso“ di s. Giovanni Crisostomo, 1342)

„*Se tu **cuminci** a voler giacer co la servente e non compie lo fatto...*“ (Neznámý autor, Commento all'Arte d'Amare di Ovidio, 14. století)

3. os. sg. slovesa „*cominciare*“ překvapila velkým množstvím různých forem, i když většina z nich se vyskytla jen 1krát nebo 2krát: „*comincia*“ 231krát („*cominciagli*“ 2krát, „*cominciala*“ 3krát, „*cominciale*“ 1krát, „*cominciali*“ 1krát, „*comincialo*“ 2krát), „*comença*“ 93krát, „*comenza*“ 25krát, „*cumincia*“ 25krát, „*chomincia*“ 19krát, „*ccomincia*“ 1krát, „*chomença*“ 2krát, „*chomenza*“ 1krát, „*chomicia*“ 1krát, „*chominccia*“ 1krát, „*chomjncia*“ 1krát, „*comencia*“ 1krát, „*comensa*“ 6krát, „*cominccia*“ 1krát, „*cominza*“ 2krát, „*connença*“ 1krát, „*commensa*“ 1krát, „*commenza*“ 1krát, „*commincia*“ 2krát. Z širokého výčtu uvádím několik příkladů:

„*Qui **comincia** lo'nsegnamento di rettorica, lo quale è ritratto in vulgare de' libri di Tulio...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-61)

„*...la terra se **comenza** a rescaldare, e la fredura e lo verno fugire...*“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„*Inprima s' **chomincia** presso di Castello Francho in capo di Bernano...*“ (Neznámý autor, Documenti senesi della fine del sec. XIII., 1294)

„*Primaramente **comença** a lo capo de Sancto Andrea, che se guarda a lo capo de la Gloriata...*“ (Neznámý autor, Compasso de navigare, 1296)

„*Et quand'elli s'avede unde queste voce vienno, elli se ne **cumincia** a ridere fra se medesimo et dice che...*“ (Neznámý autor, Palamedés pisano, 13. století)

„*Qua **chominça** la legenda de santo Stady e della muier e delly fioly.*“ (Franceschino Grioni, Legenda de Santo Stady, 1321)

„*Qui **commença** la novella, e dice che partito dalla sconfitta...*“ (Jacopo della Lana, Chiose alla Commedia di Dante Alighieri, 1324-28)

„*Da lei si diparte sospirando, e Biancifior **cominza** a lagrimare...*“ (Neznámý autor, Cantare di Fiorio e Biancifiore, 1343)

„*La briga se **comensa** per li paczi et per li sciuni...*“ (Buccio di Ranallo, Cronaca aquilana rimata, 1362)

Při hledání tvarů 1. os. pl. byly nabídnuty následující shody: „*cominciamo*“ 20krát, „*començamo*“ 3krát, „*chomjnciamo*“ 1krát, „*cominzamo*“ 1krát, „*commenzamo*“ 1krát a „*conmenzamo*“ též 1krát.

„*Noi **començamo** da lo primo homo fi a la citade de Roma como fo facta.*“ (Neznámý autor, Storie de Troia e de Roma, 13. století)

„*Or **conmenzamo** alegoricamente ad exponere questo concorso de anime a gusto fiume de Acheronte.*“ (Guglielmo Maramauro, Expositione sopra l'Inferno di Dante, 1369-1373)

„***Chomjnciamo** alla prima dimanda e sapiano se a multjprichare l'uno chontro all'altro fa 60...*“ (Paolo dell'Abbaco, Trattato d'aritmetica, 1374)

„*Noi **cominciamo** a navicare e in piccola ora venne una nuvola iscura...*“ (Neznámý autor, Navigatio Sancti Brendani, 14. století)

Pro 2. os. pl. byly nalezeny tři možné ortografické formy, nejčastější „*cominciate*“ (12krát), „*comenzate*“ (1krát) a „*cuminciate*“ (1krát).

„*Se voi volete cominciare l'affare, sì lo **cominciate**...*“ (Binduccio dello Scelto, La Storia di Troia, 1322)

„*Ora mi fate vista disdegnosa e guerra nova in parte **comenzate**.*“ (Lapo Gianni, Rime, 1328)

„*O salutevole Febo, sii presente, acciò che **cuminciate** cose consenti.*“ (Neznámý autor, Rimedi d'Amore di Ovidio volgarizzati, 14. století)

Ani 3. os. pl. není výjimkou a i zde se tedy nejvíce našlých forem shoduje s formou dnešní, jak dokazují následující čísla: „*cominciano*“ 67krát, „*comenzano*“

4krát, „*chominciano*“ 3krát, „*començano*“ 3krát, „*ccominciano*“ 1krát, „*chomenzano*“ 1krát, „*comenciano*“ 1krát, „*comminciano*“ 1krát, „*cuminciano*“ 1krát.

„...*e tutte le storie antiche si cominciano da Nino.*“ (Bono Giamboni, Orosio, 1292)

„...*inanze durissimamente comenzano a piazzare.*“ (Neznámý autor, Disputatio roxe et viole, 13. století)

„*Li angeli comenciano a dire ke portaràno gran savere...*“ (Laude cortonesi, 13. století)

„*Germogliare proprio si e' in gli a'rbori nella primavera quando començano a germugliare...*“ (Jacopo della Lana, Chiose alla Commedia di Dante Alighieri, 1324-28)

„*Et dicie che allora chominciano a fffiorire quando il sole e' in quel segno detto Pescie...*“ (Neznámý autor, Chiose falso Boccaccio, 1375)

Tabulka zobrazená níže zobrazuje výsledky extrahované z korpusu:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	comincio, comenzo, cominzo, començo	<i>1. os. pl.</i>	cominciamo, començamo, chomjnciamo, cominzamo, commenzamo conmenzamo
<i>2. os. sg.</i>	cominci, cuminci, comenci	<i>2. os. pl.</i>	cominciate, comenzate, cuminciate
<i>3. os. sg.</i>	comincia, comença, comenza, cumincia, chomincia, ccomincia, chomença, chomenza, chomicia, chominccia, chomjncia, comencia, comensa, cominccia, cominza, commença,	<i>3. os. pl.</i>	cominciano, comenzano, chominciano, començano, ccominciano, chomenzano, comenciano, comminciano, cuminciano

	commensa, commenza, comincia		
--	------------------------------------	--	--

6.4.1.1.8 excerpte forem slovesa credere dostupných v korpusu OVI

Pro 1. os. sg. byly nalezeny následující výskyty: „*credo*“ 866krát (mimo to ještě „*credogli*“ 1krát, „*credola*“ 1krát, „*credolo*“ 1krát), „*creço*“ 76krát, „*creo*“ 64krát, „*cridu*“ 16krát, „*creggio*“ 3krát, „*cregio*“ 4krát, „*chredo*“ 3krát, „*crego*“ 1krát, „*crido*“ 2krát, „*crigio*“ 1krát, „*crio*“ 4krát, „*gredo*“ 1krát.

„*Non credo ke bene ajate.*“ (Neznámý autor, Ritmo cassinese, 13. století)

„*Una donna aiu, bella quanto rosa, bene crido k'è ienti cosa...*“ (Neznámý autor, Elegia giudeo-italiana, 13. století)

„*Vivente donna non creio che partire potesse lo mio cor di sua possanza...*“ (Giacomo da Lentini, Rime, 1230/1250)

„*Com eo quilò m'alegro, per nexun firav creto.*“ (Bonvesin da la Riva, Opere volgari, 13. století)

„*...e sì mi stringe forte ch'io non crio...*“ (Jacopo d'Aquino, Al cor m'è nato e prende uno disio, 13. století)

„*...et eu cridu chi vogla diri petra lendens, petra chi ledi oy offendi.*“ (Simone da Lentini, La conquista di Sichilia fatta per li Normandi, 1358)

„*...creggio, ché ci hai ricomperati et faccian peggio.*“ (Piero Alighieri, Rime, 1364)

„*...in lue me affermo et in lue tutto creggio.*“ (Jacopo Gradenigo, Quatro Evangelii concordati in uno, 1399)

„*...vegio quello il qual tutto di veder me abraxo, le mane et piedi, dico, nulla cregio...*“ (ibid.)

„*Eo creço in lo Spirito Sancto.*“ (Neznámý autor, Codice dei Servi, 14. století)

U 2. os. sg. nebyly zaznamenány žádné specifické formy až na 7 výskytů „*crei*“.
Hlavním zástupcem tvaru 2. os. je tvar „*credi*“, korpusem zaznamenán celkem 190krát.

„*...a Stefano quello che te digo, ch'e' non sum fora de mi como tu crei.*“ (Neznámý autor, Dialogo de Sam Gregorio in vorgà, 14. století)

„*Credi tu forse che le dette maledizioni toccassero solamente Adamo ed Eva per lo peccato...*“ (Bono Giamboni, Vizi e Virtudi, 1292)

3. os. sg. nabízí nejširší množství forem, na první příčce se objevila forma shodná s dnešní: „*crede*“ 541krát („*credela*“ 4krát, „*credeli*“ 2krát, „*credello*“ 1krát, „*credelo*“ 1krát), další formy byly zastoupeny v menším počtu: „*cre*“ 68krát, „*cre*“ 12krát, „*chrede*“ 2krát, „*cree*“ 5krát. Některé příklady uvádím níže:

„*Quando l'om crede a femena, ben è paço e storno...*“ (Neznámý autor, Proverbia que dicuntur super natura feminarum, 12. století)

„*cui cre' c'amor sea en femena, ben este mata cosa...*“ (ibid.)

„*In idolatri cre i miser peccadore, ay cre ay indevi et ay incantadore.*“ (Neznámý autor, Parafrasi verseggiata del Decalogo, 13. století)

„*Et anchor se trova per ovra del dyavol chi cree e da fé a indivin e a indivinere...*“ (Neznámý autor, Parafrasi paveze del Neminem laedi nisi a se ipso“ di s. Giovanni Crisostomo, 1342)

„*...il gridatore e'l gharritore, che per suo gridare chrede avere vittoria...*“ (Neznámý autor, Questioni filosofiche, 1298)

Pro 1. os. pl. se potvrdila forma s koncovkou „-emo“ jako nejčastější: „*credemo*“ 118krát. Poté následují: „*chredemo*“ 14krát, „*creçemo*“ 7krát, „*credemu*“ 5krát.

„*Noi credemo che quando avrete questa lettera Chiaro sarà passato di costà per andare inn Isscozia...*“ (Consiglio de Cerchi; Lettera di messer Consiglio de' Cerchi, e compagni in Firenze, a Giachetto Rinucci, e compagni, in Inghilterra; 1291)

„*Chredemo che Aldibrando lo vorae volontieri...*“ (Riccardo di Paganuccio Guidiccioni; Lettera di Riccardo Guidiccioni e soci a Orlandino di Poggio, Tommasino Guidiccioni e Federico Mingogi; 1301)

„*...col cor e con la mente tuta la creçemo, ke nu per questa fé salvacion averemo.*“ (Neznámý autor, Leggenda di santa Caterina d'Alessandria, 14. století)

„*In que guisa donca credemu nuy que la justicia fussi vigurusa...*“ (Accurso di Cremona, Libru di Valeriu Maximu translatau in vulgar messinisi, 1321/37)

Pro 2. os. pl. byly nalezeny následující formy: „*chredete*“ 2krát a „*credete*“ 361krát.

„*E se non mi credete, ed ecco ne le vostre vi rinunzio.*“ (Bono Giamboni, Vizi e Virtudi, 1292)

„*Brisse di chosa che vo dicha né di bene né di male non chredete di nulla...*“ (Riccardo di Paganuccio Guidiccioni, Lettera di Riccardo Guidiccioni e soci a Orlandino di Poggio, Tommasino Guidiccioni e Federico Mingogi, 1301)

3. os. pl. je v korpusu OVI zastoupena následujícími tvary: „*credono*“ (103krát), „*credeno*“ (54krát), „*credeono*“ (1krát), „*cerdono*“ (1krát), „*chredono*“ (1krát).

„*Io no so che uomo tu ti se', che non credi tu quello che **cerdono** gli altri.*“ (Neznámý autor, Storia di Frà Michele Minorita, 1389)

„*...ma ellino nol venderanno com' ellino **chredono**, anzi scenderà assai.*“ (Domenico Benzi, Specchio umano, 1347)

„*Se li amici insieme non si **credeno**, amici veri non sono.*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287-88)

„*...perciò che tutti **credeono**, che l'uomo dovesse più amare la fede a l'amore del matrimonio...*“ (Neznámý autor, Reggimento de' principi di Egidio Romano, 1288)

„*Ché al ver dire né cci acordiamo con quelli che non **credono** che lla scienza delle cittadi abbia bisogno d'eloquenzia...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

Všechny formy, které korpus nabídl, jsou zapsány v následující tabulce:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	credo, creço, creo, cridu, creggio, cregio, chredo, crego, crido, crigio, crio, gredo	1. os. pl.	credemo, chredemo, creçemo, credemu
2. os. sg.	credi, crei	2. os. pl.	chredete, credete
3. os. sg.	crede, cre', cre, chrede, cree	3. os. pl.	credono, credeno, credeono, cerdono, chredono

6.4.1.1.9 excerpte forem slovesa dare dostupných v korpusu OVI

Téměř veškeré výskyty slovesa „*dare*“ kopírují dnešní situaci, až na výjimky se v korpusu neobjevily žádné nové tvary. Pro 1. os. sg. byly nalezeny pouze dva tvary, a to „*do*“ s 329 výskyty a „*dò*“ se 34 výskyty. Pro dnešní pravopis je doporučenější používat jen tvar bez přízvuku, avšak v minulosti připouštěl literární jazyk i formu „*dò*“.

„*...ad ogni cosa **do** sentenza et aggio senno e provedenza in ciascun mestiere.*“ (Ruggieri Apugliese, Rime, 13. století)

„*E di questo ti **dò** uno esemplo grosso, che, quando uno albergatore aberga un barattiere o uno ribaldo volentieri...*“ (Paolino Pieri, Storia di Merlino, 14. století)

2. os. sg. je v korpusu reprezentována několika různými tvary, mezi nimiž najdeme „*dai*“ (1krát), „*dai*“ (195krát), „*dài*“ (109krát), „*dái*“ (9krát), „*dàj*“ (1krát), „*dày*“ (4krát) a „*ddai*“ (1krát) a „*day*“ (12krát).

„*O Enea, nella rangolosa non **dái** a' tuoi membri riposo.*“ (Andrea Lancia, Eneide volgarizzata, 1316)

„*Ai, Iddio! Tu **ddai** a coloro chui dispiacie...*“ (Francesco da Barberino, Reggimento e costumi di donna, 1318-20)

„*...unde, s'eo moro, tu cason vi **dày**.*“ (Nicolò de' Rossi, Rime, 14. století)

„*...se ttu mj **dàj** 5 de' tuoj danarj, io arò 3 contantj di te.*“ (Paolo dell'Abbaco, Trattato d'aritmetica, 1374)

„*Ciò che tu **dai** è perfetto dono...*“ (Giovanni Boccaccio, Rime, 1375)

„*...aere et nubilo et sereno et onne tempo, per lo quale a le tue creature **dài** sustentamento.*“ (Francesco d'Assisi, Laudes creaturarum, 1224)

„*Buona femina, come **dai** cotesti cavoli?*“ (Neznámý autor, Novellino, 1315)

„*Tu me **day** mal per bene, o Signor mio; questa nonn è merçede.*“ (Anonymní autoři, Rime dei Memoriali bolognesi, 1301-24)

Pro 3. os. sg. byla nabídnuta následující slova: „*dà*“ (610krát), „*dá*“ (168krát):

„*Ki **dá** sustegn ai poveri, quel ven da grand largeza.*“ (Bonvesin da la Riva, Opere volgari, 13. století)

„*E chi ti **dà** in prestanza sua cosa, o in serbanza...*“ (Brunetto Latini, Tesoretto, 1274)

Pro 1. os. pl. byl nalezen pouze jeden tvar, shodný s dnešním, „*diamo*“ (171krát).

„*Da vedere è che noi usiamo tale libertà, che noi non **diamo** de l'altrui ma del nostro.*“ (Andra da Grosseto, Trattati morali di Albertano da Brescia volgarizzati, 1268)

Stejná situace jako pro 1. os. pl. nastala také pro 2. os. pl.: „*date*“. Tento tvar označující tuto osobu byl nalezen 130krát.

„*Non già vostr'auro fino in fango **date**, sì com'è castitate...*“ (Guittone d'Arezzo, O donne mie merzé, considerate; 1294)

„*Che vo ne pare, et che consilio mi **date**?*“ (Neznámý autor, Navigatio Sancti Brendani, 13./14.století)

Paradigma uzavírá výčet tvarů 3. os. pl., který je ve srovnání s ostatními osobami slovesa „*dare*“ poměrně bohatý. Bylo nalezeno pět různých tvarů: „*danno*“ 676krát, „*danno*“ 181krát, „*danno*“ 28krát, „*dano*“ 24krát, „*ddanno*“ 1krát.

„Al tutto se ne fano beffe e a Bruggia niente vogliono avere a fare e **ddanno** loro pruove che la roba era riauta...“ (Lettera di Michele di Ridolfo, Tomaso di s. Manetto e Matteo de Riccho, Consoli di Calimala residenti a Genova, ai Consoli dell'Arte di Calimala; 1374)

„Li Scipioni **danno** quindi a noi li suoi ornamenti da memorare.“ (Neznámý autor, Valerio Massimo volgarizzato, 1336)

„...non mi dispero né smago neiente, membrando che mi **danno** una buona speranza li martire...“ (Brunetto Latini, S'eo sono distretto innamoratamente, 1260/66)

„Or costoro sono quegli che non mi **danno** solamente parole ma molte operazioni.“ (Caterina da Siena, Libro della divina dottrina, 1378)

„E però sono sozzate l'arti e falsate, che **dano** alle merce colore e modo che non è suo...“ (Giordano da Pisa, Avventuale fiorentino, 1304-1305)

Formy paradigma slovesa „dare“ získané v korpusu OVI:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	do, dò, dò	<i>1. os. pl.</i>	diamo
<i>2. os. sg.</i>	daï, dai, dàì, dáì, dàj, dày, ddai, day	<i>2. os. pl.</i>	date
<i>3. os. sg.</i>	dà, dá	<i>3. os. pl.</i>	danno, danno, danno, dano, ddanno

6.4.1.1.10 excerpte forem slovesa dire dostupných v korpusu OVI

Sloveso „dire“ je slovesem, které se vyvinulo z latinského „dicere“. V italštině se u něj nejen v dnešní době, ale již v dobách minulých potvrdil Maidenův U-vzorec. To můžeme spatřit např. v porovnání výskytu forem pro 1. os. sg., především hojně zastoupeného tvaru „dico“ a forem pro 3. os. pl. „dicono“, které se oba používali ve stejném časovém úseku (konec 13. století), jak ukazují citované věty z korpusu.

Pro 1. os. sg. byly nalezeny následující výskyty: „dico“ 579krát („dicogli“ 2krát, „dicole“ 1krát, „dicoli“ 1krát), „digo“ 112krát a „digho“ 7krát.

„Eo vegno da la corte de lo Lion che sé inperer e baron eo te **digo** novella tal...“ (Neznámý autor, Rainaldo e Lesengrino, 13. století)

„**Digho** che la povertae no fa questi mai, m alo pocho cor e la pocha bontae...“
(Neznámý autor, Parafrasi pavese del Neminem laedi nisi a se ipso" di s. Giovanni Crisostomo, 1342)

„Ma dove **dico** queste parole?“ (Brunetto Latini, Volgarizzamento dell'orazione Pro Ligario, 1294)

Hledání tvarů 2. os. sg. přineslo následující výsledky: „di“ 1685krát, „dichi“ 91krát, „dici“ 64krát, „digi“ 19krát a „dighi“ 10krát.

„Di noi mal **dici** a tutte l'ore, ma non mi nuoce, k'io so 'signore.“ (Ruggieri Apuglise, Rime, 13. století)

„Anche dei guardare che tu non **dichi** parole oscure né dubbiose...“ (Andrea da Grosseto, Volgarizzamento del De Arte loquendi et tacendi di Albertano, 1268)

„Or te prego, nobel doctor, che tu me **digi** de li ministri de la Giexa...“ (Neznámý autor, Volgarizzamento antico milanese dell'"Elucidarium" di Onorio Augustodunense, 14. století)

„E se tu, come **di**, pur pene senti, prov'è da te medesimo sia lo 'nganno!“ (Andrea Monte, Rime, 13. století)

Pro 3. os. sg. bylo nalezeno: „dice“ 14928krát, „dicie“ 3410krát „ddicie“ 27krát, „diche“ 7krát, „ddice“ 1krát.

„...siccome il prende Aristotile nel secondo libro dell'Anima che **ddicie** che „vivere è ll'esere a quelli che vivono“...“ (Neznámý autor, Libro del difenditore della pace volgarizzato, 1363)

„...lo Suo sancto sangue me clame e **ddice**...“ (Laude della Scuola Urbinate, 13. století)

„Onde **dice** Vittorino che orator, cioè lo parlatore è uomo buono...“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-61)

„...perciò che 'l proverbio **dicie**: chi troppo abbracia poco stringia.“ (Andrea da Grosseto, Trattati morali di Albertano da Brescia volgarizzati, 1268)

Celkem sedm tvarů bylo korpusem nabídnuto jako tvar 1. os. pl.: „diciamo“ 163krát, „dichiamo“ 46krát, „dicemo“ 41krát, „decemo“ 16krát, „diciemo“ 9krát, „dighemo“ 8krát a „ddiciamo“ 3krát.

„Noi adunque che dovemo scrivere tranquillità e 'l suo contrario, rievamo e **ddiciamo** e dobbiamo considerare...“ (Neznámý autor, Libro del difenditore della pace volgarizzato, 1363)

„*Et anchora **decemo** che qualunqa persona serà ciescho del liviro della dicta...*“
(Statuto dei Disciplinati di Porta Fratta in Todi, 1305)

„*Come se noi **dicemo** che lle malizie e le fedite sono materia del medico...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

„*Un'altra ne **diciamo** e non più, e quale è questa?*“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

„*...perché sono nemici di Dio, e però nemici della veritade, de' quali queste cose **dichiamo** piagnendo.*“ (Bono Giamboni, Orosio, 1292)

„***Diciemo** ch'è sciensia et virtù.*“ (Guittone d'Arezzo, Lettere in prosa, 1294)

„*...anche **dighemo** più, che la vostra iniuria no è vostra ma è nostra propria...*“
(Giovanni fiorentino da Vignano, Flore de parlar, 13. – 14. století)

Nejvíce výskytů 2. os. pl. zastupuje tvar známý i ze současnosti: „*dite*“ 1143krát. V o mnoho menším poměru následují formy „*dicete*“ 13krát („*diceteli*“ 1krát, „*dicetelo*“ 1krát, „*diceteme*“ 1krát), „*diçete*“ 3krát, „*decete*“ 2krát, „*diciete*“ 1krát, „*ddite*“ 1krát.

„*Non **dite** punto: voi paghate, ma ddite: voi prestate...*“ (Neznámý autor, Libro del difenditore della pace volgarizzato, 1363)

„*Eo v'allevai con molto sudore e poi me **decete** tal descionore!*“ (Jacopone da Todi, Laude, 13. století)

„*Bei signori, molto mi meraviglio di ciò che voi **dicete**...*“ (Neznámý autor, Leggenda di messer Gianni di Procida, 1282-99)

„*Vegnuto è Çoani lo quale non mançava et non beveva, et voi **diçete**: ello è endemoniato.*“ (Diatessaron veneto, 14. století)

„*...perché **diciete** que no sono buone gienti...*“ (Lettera di Andrea de' Tolomei da Tresi a messer Tolomeo... e agli altri compagni de' Tolomei, in Siena; 1262)

„*E se voi **dite**: non è cosa convenevole uccidere noi medesimi...*“ (Neznámý autor, Fatti di Cesare, 13. století)

3. os. pl. je v korpusu zastoupena formami: „*dicono*“ 396krát, „*dicieno*“ 8krát, „*ddicono*“ 3krát, „*ddichono*“ 1krát, „*digono*“ 1krát.

„*Sechondo che **ddichono** hi marinari, i quali husano il mare di dìe e di notte...*“ (Paolo Gherardi, Liber habaci, 14. století)

„*E adunque non **dicono** punto vero coloro che ddicono che lla moltitudine meno appresa inpaccia la ellezzione e aprobazione del vero e ben comune...*“ (Libro del difenditore della pace volgarizzato, 1363)

„E Astore legge le lettere che **dicieno**: „O tu, cavaliere erante che vai cheggendo aventure...“ (Neznámý autor, Lancelotto, 14. století)

„E **dicono** ei santi filosafi, che quelli ched à perfettamenteamente la virtù della temperanza nei diletti...“ (Neznámý autor, Reggimento de' principi di Egidio Romano, 1288)

„Ecchote avertamente el parla e no li **digono** niente.“ (Diatessaron veneto, 14. století)

Tabulka zobrazená níže ukazuje výsledky extrahované z korpusu:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	dico, digo, digho	1. os. pl.	diciamo, dichiamo, dicemo, decemo, diciemo, dighemo, ddiciamo
2. os. sg.	di', dichi, dici, digi, dighi	2. os. pl.	dite, dicete, diçete, decete, diciete, ddite
3. os. sg.	dice, dicie, ddicie, diche, ddice	3. os. pl.	dicono , dicieno, ddicono, ddichono, digono

6.4.1.1.11 excerpte forem slovesa diventare dostupných v korpusu OVI

1. os. sg. je v korpusu zastoupena třemi tvary - „*devento*“ (1krát), „*divento*“ (13krát), „*dovento*“ (1krát).

„*Cusì tribulato vengo a vecchieza, perdo belleza – ed onne potire, **devento** brutto perdenno netteza...*“ (Jacopone da Todi, Laude, 13. století)

„*S'io **divento** povero, io avrò gran compagnia.*“ (Neznámý autor, Pistole di Seneca volgarizzate, 14. století)

„*...sì ch'io **dovento** ranco, in mio parlar, di che la fama gria.*“ (Cino da Pistoia, Rime, 1336)

Dvěma formami je v korpusu OVI zastoupena 2. os. sg. - „*diventi*“ (73krát), „*deventi*“ (3krát).

„*...ma tu, quanto la ventura te va plu segonda, tu **deventi** peçor.*“ (Paolino Minorita, Trattato de regimine rectoris, 1313/1315)

„E eziandio de la sapienzia s'intende questo altresì: quanto più ne prendi, maggiore **diventi** e più nobile.“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

Pro 3. os. sg. korpus nabídl následující výskyty - „diventa“ (123krát), „doventa“ (20krát), „deventa“ (17krát).

„...come la terra quando s'asutilia per la virtude de le stelle **deventa** acqua...“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...per nulla cosa **diventa** l'uomo così figliuol di Dio simigliante a llui come per questa virtù...“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

„Non solo in Italia se trova tiranni, ma ogni villano **doventa** simele al detto Marcello in voler regere e signorezare e tirannezare.“ (Jacopo della Lana, Chiose alla Commedia di Dante Alighieri, 1324-1328)

1. os. pl. je v korpusu zastoupena formami „diventiamo“ (10krát) a „deventiamo“ (1krát).

„...che tutti my non **deventiamo** rey.“ (Nicolò de' Rossi, Rime, 14. století)

„Nella memoria della santa croce **diventiamo** amatori delle virtù e spregiatori de' vitii.“ (Caterina da Siena, Epistolario, 1367-1377)

2. os. pl. je v korpusu zastoupena pouze tvarem „diventate“, který byl nalezen celkem 7krát.

„...voi **diventate** duri per lo vizio dell'animo, non per le forze del Gorgone.“ (Arrigo Simintendi, Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate, 1333)

Více tvarů bylo nalezeno pro 3. os. pl. - „diventano“ (61krát), „diventanu“ (7krát), „deventano“ (4krát), „doventono“ (2krát), „diventono“ (1krát).

„Così è de' peccatori, che perdono la faccia e non si vergognano, e **diventano** svergognati.“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino, 1306)

„E per parolle rei' e malvasie, li omini che sè amici **deventano** crudelli nimici e confunde-seno grevementre.“ (Neznámý autor, Lapidario estense, 14. století)

„E lu cavallu, paxendu assai herba, li soi carni **diventanu** plui soldi e fa grandi corpu.“ (Neznámý autor, Mascalcia di Giordano Ruffo volgarizzata in siciliano, 1368)

„E poveri sono oppressati dalla dieta, sono cruciati dalla miseria, fame, sete, freddo, e nudità, **diventono** vili, diventono brutti, sono sprezzati, sono confusi.“ (Neznámý autor, Contemptu mundi, 14. století)

„L'oro e lo argento, le pietre pretiose **doventono** brutte nel loto.“ (ibid.)

Veškeré formy slovesa „diventare“ jsou zobrazeny v tabulce:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	devento, divento, dovento	<i>1. os. pl.</i>	diventiamo, deventiamo
<i>2. os. sg.</i>	diventi, deventi	<i>2. os. pl.</i>	diventate
<i>3. os. sg.</i>	diventa, doventa, deventa	<i>3. os. pl.</i>	diventano, diventanu, deventano, diventono, doventono

6.4.1.1.12 excerpte forem slovesa *dovere* dostupných v korpusu OVI

U slovesa „*dovere*“ je možnost výskytu N-vzorce u tvarů „*debbo*“, „*debbi*“, „*debbe*“ – „*debbono*“, „*deggio*“, „*deggi*“, „*degge*“ a „*deggiono*“ a dokonce „*deo*“, „*dei*“, „*dee*“ – „*deono*“.

Pro 1. os. sg. korpus nabídl tvary „*debbo*“ 452krát („*debbogli*“ 2krát, „*debbola*“ 1krát, „*debboli*“ 2krát, „*debbolo*“ 3krát, „*debbomi*“ 2krát), „*deggio*“ 148krát, „*debo*“ 104krát, „*deo*“ 38krát, „*debeo*“ 3krát, „*devo*“ 1krát.

„*Eo non vi faccio, donna, contendenza, ma ubidenza, e amo coralmente, però non deggio planger penitenza...*“ (Giacomo da Lentini, Rime, 1230/50)

„*Gioia e confortamento di bon cor deo pigliare vedendomi in cotanta beninanza...*“ (Rinaldo d’Aquino, Rime, 1. pol. 13. století)

„*Debo dare a mese Miliiore lib. xxj...*“ (Libro di conti in volgare pistoiese della prima metà del Dugento, 1240 – 1250)

„*...o perciò ch’io non debbo risponderti in questa corte...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

„*...ma ciò dire non voglio, ché’n tutte guise vi deggio laudare...*“ (Guido Guinizzelli, Rime, 1276)

„*Debo dar a Lucha de Gabi per so pare pp. XXV...*“ (Gabriel de Gleya, Testamento di Gabriel de Gleya, 1348) ven. Tento tvar byl zaznamenán i v druhé pol. 12. století.

„*Certe e’ poso e devo e voio pregare...*“ (Giovanni fiorentino da Vignano, Flore de parlar, 13. /14. století)

Pro 2. os. sg. byly nalezeny tyto tvary: „*dei*“ 1136krát „*debbi*“ 257krát, „*debi*“ 122krát, „*dej*“ 59krát, „*devi*“ 39krát, „*deggi*“ 15krát, „*ddei*“ 1krát.

„Et poi che tu avrai allenito colui che ode, **dei** dimostrare che quelle cose non pertiene a tte neente...“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-61)

„E perciò ti priego, che tu, ne le parole che io t'ò dette ti **debbi** exercitare e affatigare e studiare sopr' esse...“ (Andrea da Grosseto, Trattati morali di Albertano da Brescia volgarizzati, 1268)

„Unde, se tu vol gracia spiritual, al to fator **debi** esser lial.“ (Neznámý autor, Alboro de la croxe, signor Imperial, 13. století)

„...retorna in caritate, ché tutta la corte t'aspetta, che cun nui te **deggi** albergare.“ (Jacopone da Todi, Laude, 2. pol. 13. století)

„Tu non **devi** aver vergogna.“ (Dante Alighieri, Fiore, poslední čtvrtina 13. století)

„...chè ttu **ddei** amultjprichare il diamjtro per se medeximo...“ (Paolo dell'Abbaco, Trattato d'aritmetica, 1374)

„E però tu **dej** chonsiderare per diritta ragione che il suo resto, cioè 320 lire, debbono essere indugiate...“ (ibid.)

3. os. sg. je v korpusu zastoupena především tvary „**dee**“ 6359krát a „**de**“ 3093krát. Méně čtené jsou „**deve**“ 452krát, „**dée**“ 347krát, „**debbe**“ 278krát, „**dèe**“ 75krát, „**debe**“ 35krát, „**ddee**“ 4krát, „**degge**“ 1krát.

„Arrighuccio f. Bellondani da Petriuolo ci **de** dare s. xxx per uno mantello...“ (Libricciolo di crediti di Bene Bencivenni, 1262-75)

„Et perciò in detto caso il nostro principio **dee** essere in parola apropiate a benivolenza.“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-61)

„E lo sole de rascione non **debbe** avere segno feminino...“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...chi tutto vuole, nulla **dée** avere.“ (Cecco Angiolieri, Rime, poslední desetiletí 13. století)

„Anzi si **deve** molto umiliare...“ (Bonagiunta Orbicciani, Rime, 2. pol. 13. století)

„E **dèe** trare a ragione d'8 per centinaio l'anno.“ (Libro bianco dell'Arte della lana di Francesco di Iacopo Del Bene e di Stoldo di Lapo Stoldi, 1355-71)

„E questo **debe** èssre per utilità e per magiure operazione...“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„Magdalena degna da laudare, sempre **degge** Dio per noi pregare!“ (Laude cortonesi, 2. pol. 13. století)

„*Donde neciessario a ccolui che **ddee** essere prenze...*“ (Neznámý autor, Libro del difenditore della pace volgarizzato, 1363)

1. os. pl. je v korpusu zastoupena následujícími tvary: „*dobbiamo*“ 929krát („*dobbiamoci*“ 14krát, „*dobbiamogli*“ 1krát, „*dobbiamole*“ 1krát, „*dobbiamoli*“ 2krát, „*dobbiamolo*“ 4krát, „*dobbiamone*“ 2krát), „*dovemo*“ 758krát („*dovemoci*“ 1krát, „*dovemola*“ 1krát, „*dovemoli*“ 7krát, „*dovemolo*“ 2krát, „*dovemone*“ 1krát), „*doviamo*“ 171krát, „*debbiamo*“ 75krát, „*debiamo*“ 37krát, „*debyamo*“ 1krát, „*deggiamo*“ 1krát.

„*...dunque per l'amico fare u dire non **dobbiamo** cosa che a peccato pertengna...*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287-88)

„*Per molte ragione allegramente **debiamo** fare limozina...*“ (ibid.)

„*E imperciò, con ciò sia cosa che noi **debbiamo** procedere saviamente...*“ (Andrea da Grosseto, Volgarizzamento del Liber consolationis et consilii di Albertano, 1268)

Ve 14. století se můžeme setkat i s tvary „*deggiamo*“ a „*debyamo*“, které se v korpusu však v korpusu oba vyskytují pouze jednou:

„*...il quale conosciuto, quello che operare **deggiamo** conosceremo.*“ (Giovanni Boccaccio, Filocolo, 1336 – 1338)

„*In queste cosse n'amaystra lo signor Ihesu Criste, che noy **debyamo** le iniurie che ne som fayte portar in paxe e pacientimenti...*“ (Neznámý autor, Passione genovese, 1353)

„*...noi **dovemo** studiare in rettorica per avere eloquenzia e sapienzia...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

„*L'oneste cose sempre **doviamo** dire...*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287 – 1288)

2. os. pl. měla také ve staré italštině jen jeden tvar, shodný se současně používaným: „*dovete*“, pro který bylo nalezeno 262 zástupců („*doveteci*“ 1krát, „*dovetela*“ 1krát, „*doveteli*“ 1krát, „*dovetelo*“ 2krát, „*dovetemi*“ 3krát, „*dovetevi*“ 1krát). „*Adunque dovete compensare che voi **dovete** sentenziare de' crudelissimi cittadini che son opresi dentro nella cittade.*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

3. os. pl. je v korpusu zastoupena tvary „*debbono*“ s 2062 výskyty, „*deono*“ s 1723 výskyty, „*degono*“ s 23 výskyty, „*devono*“ s 19 výskyty a také „*deggiono*“ se 7 výskyty. V díle Rettorica od Brunetta Latiniho se můžeme setkat jak s tvarem „*debbo*“ pro 1. os. sg., tak s tvarem „*debbono*“ pro 3. os. pl., tedy sloveso *dovere* již tehdy obsahovalo U-vzorec.

„...e sopra ciò reca Tulio molti argomenti, li quali **debbono** e possono così essere...“
(Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

Ve stejném období, tj. 1. pol. 13. století se také potvrzuje U-vzorec pro tvary „deo“ – „deono“:

„Ubaldo e Bonfigluolo f. Benecasa da Piomonte ci **deono** dare s. xviiiij e d. iiij per xiiij b. cermonese bianco.“ (Frammento d'un libro di conti di mercanti di panni, 1247)

„De cinque de li frati del detto Ospitale, li quali se **degono** elegere nel Capitolo, el quale si fa del mese d'agosto...“ (Statuto dello Spedale di Santa Maria di Siena, 1318)

„...addunque li dannati **devono** amare l'essere più che lo non essere.“ (Giordano da Pisa, Prediche inedite, 1309)

„...e tanto più ai re ed ai preni i quali maggiormente **deggiono** osservare l'ordine naturale.“ (Neznámý autor, Reggimento de' principi di Egidio Romano, 1288)

Tabulka ukazuje všechny tvary slovesa „dovere“:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	debbo, deggio, debo, deo , debeo, devo	1. os. pl.	dobbiamo, dovemo, doviamo, debbiamo, debiamo, debyamo, deggiamo
2. os. sg.	dei, debbi, debi, dej, devi, deggi, ddei	2. os. pl.	dovete
3. os. sg.	dee, de, deve, dée, dèe, debbe, debe, ddee, degge	3. os. pl.	debbono, deono, degono, devono, deggiono

6.4.1.1.13 excerptce forem slovesa essere dostupných v korpusu OVI

Nepravidelné sloveso „essere“ je v korpusu zastoupeno at' už jako sloveso plnovýznamové, tak pomocné.

Pro 1. os. sg. byly nabídnuty následující výskyty: „so“ 81krát a „sso“ 3krát. Nejvíce zastoupen je ovšem tvar „sono“ (celkem 1881krát), což s sebou nese následující komplikaci – jelikož v korpusu nenajdeme žádné informace o tom, ke které osobě se tvar vztahuje, není možné vždy přesně říci, zdali se v konkrétním případě jedná o tvar 1.

os. sg., nebo o 3. os. pl. Tento problém by pro některé výskyty vyřešila manuální kontrola, která by však byla v tomto případě, kdy je korpus pouze v digitalizované podobě a nemůžeme tedy jednotlivé výskyty vidět vedle sebe či v úplném kontextu, značně komplikovaná.

„*Eo so‘ messaggio de la tua donna che t’ama di core...*“ (Paolo Lanfranchi, Tre Sonetti, poslední čtvrtina 13. století)

„*I’ssono altresì come la nave ch’è in pericolo di mare...*“ (Neznámý autor, Diretano bando, 14. století)

Pro 3. os. pl. byly nalezeny také tvary „sò“ 1krát a „só“ 2krát. 3. os. pl. v korpusu najdeme zastoupenou také formami „ènno“ (38krát) a „ssono“ (31krát).

„*...e i soldi 100 só panora 6 e più soldi uno.*“ (Neznámý autor, Savasorra idest libro di gemetria, 1. pol. 14. století)

„*Quelli da Pisa non sò anco venuti...*“ (Lettere degli ambasciatori senesi, 1367)

„*Questi sono li denari che ssono venuti alle mani di Cenni e di Bellicione per lo Ceppo de‘ poveri...*“ (Memoriale dei camarlinghi del Ceppo dei poveri di Prato, 1293 – 1306)

„*Sempre quilli ènno tenuti plù savii, li qua‘ ènno provati amagistrati per conversacione e consigle de multe persone.*“ (Matteo dei Libri, Arringhe, 2. pol. 13. století) bologn.

„*Or queste sono le dette grosse che no ricchorda che ricevere devemo in Inghilterra...*“ (Paganuccio Guidiccioni, Lettera di Paganuccio Guidiccioni e soci a Orlandino di Poggio, Tommasino Guidiccioni e Federico Mingogi, 1295)

Pro 2. os. sg. byly nalezeny tvary „se“ (4748krát), „sei“ (677krát), „sè“ (43krát).

„*Tu se‘ fatto un gran predikatore, novelliero e dicitore.*“ (Ruggieri Apugliese, Rime, 1246 – 1255)

„*Segondamente, dèi richierere tei medesmo et da tei medesmo se tu sè in cheto animo et in piano...*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287 – 1288)

„*Drudo mio, merzé, ti chero, or m’aiuta, ché tu sei’n terra il mi‘ dio, in tuo‘ mani so arenduta...*“ (Neznámý autor, Rime, 13. století)

3. os. sg. je zastoupena tvarem shodným s dnešní formou - „è“ (5953krát), ale také tvarem „este“ (58krát).

„E se tu voli diciare che noi togliamo in presta chagiuso, non è buono per noi: che sapi che denari ci sono valuti...“ (Vincenti di Aldobrandino Vincenti, Lettera di Vincenti di Aldobrandino Vincenti e compagni, da Siena, a Iacomo di Guido Cacciaconti, 1260)

„Uno preite da Pistoia è veuto a stare con ser preite Guido, ed **este** buono iscritore.“ (Guiduccio, Lettera di Guiduccio al padre ser Guido, 1253)

Pro 1. os. pl. korpus OVI nabídl „**siamo**“ (249krát), „**semo**“ (163krát), „**siemo**“ (18krát), „**siamu**“ (3krát).

„**Qe tuti semo** de nient et a nient retorneremo.“ (Pseudo-Uguccone, Istoria, 1.pol. 13. století)

„Messer, noi **siamo** indengni di venire a corte di cotale singnore...“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 128 – 1288)

„Ià sia zo ki nuy **siamu** in molte tribulacioni...“ (Giovanni Campulu, Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu, 1315)

„...cose e le parole ch'avemo trovate et ordinate, sicché noi ci'nde ricordiamo quando **siemo** a dire.“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 1261) fior.

Tři následující tvary byly nalezeny pro 2. os. pl.: „**sete**“ (636krát), „**siete**“ (144krát), „**ssiete**“ (1krát).

„...tuttu lo'm balia tenete, et em quella forma bui gaudete, angeli de celu **sete**.“ (Neznámý autor, Ritmo cassinese, 1200 – 1210)

„...che i servi chiamò amici quando all'Apostol disse: voi amici mei **siete**.“ (Andrea da Grosseto, Trattati morali di Albertano da Brescia volgarizzati, 1268) tosc.

„Chi **ssiete** voi che prendete la battaglia sopra di noi?“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, konec 13. století)

Přehled všech možných forem slovesa „**essere**“:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	sono, so, ssono	1. os. pl.	siamo, semo, siemo, siamu
2. os. sg.	se', sei, sè	2. os. pl.	siete, sete, ssiete
3. os. sg.	è, este	3. os. pl.	sono, sò, só, ènno, ssono

6.4.1.1.14 excerptce forem slovesa fare dostupných v korpusu OVI

Korpus OVI zobrazil tři možné formy pro 1. os. sg. – „*faccio*“ 77krát, „*facio*“ 7krát a „*fo*“ 166krát. Přičemž tvary „*faccio*“ a „*fo*“ můžeme vedle sebe spatřit v díle Rime (Ruggieri Apugliese, polovina 13. století):

„*A taule giuoco et zariere, asberghi **faccio** e panziere...*“

„*Molto **fo** ben un canestro, selle e cinghie e dun capestro...*“

Ve stejném období najdeme i méně zastoupený tvar „*facio*“:

„*I prima sì mi tolsero due paia di lençuola, che le **facio** iij li..*“ (Inventario delle cose rubate a Ugolino di Ruggerotto, 1266)

Oproti očekávání se v lemmatizované části korpusu nenachází pro 2. os. sg. tvar „*fai*“. Byl nabídnut jen tvar „*fay*“ (17krát).

„*...la tua amistati se tu non **fay** zò di que eu ti pregu?*“ (Accurso di Cremona, Libru di Valeriu Maximu translatau in vulgar messinisi, 1321/1337) mess.

„*Omè, Yosep, perché me **fay** tal torto?*“ (Enselmino da Montebelluna, Lamentatio beate Virginis Marie, 1. pol. 14. století)

3. os. sg. je v korpusu zastoupena formami „*fa*“ s 1588 výskyty, „*face*“ s 332 výskyty. Tyto dvě formy od sebe nejsou časově výrazně vzdálené, ale z celkového počtu příkladů je patrné, že forma „*fa*“ začala od pol. 13. století převažovat. Jako příklady lze uvést:

„*Amor mi **face** umano ed umile, crucioso, sollazzante, e per mia voglia amante...*“ (Tomaso di Sasso, D'amoroso paese, 1. pol. 13. století) tosc.

„*...e poi mette e giugne di sua scienza e dell'altrui quello che **fa** mistieri.*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

U 1. os. pl. je možno setkat se 170krát s tvarem „*facciamo*“ a 60krát s „*facemo*“.

„*Et intendi che dice „fatti“ quelli che noi **facemo** non per distretta di legge o per forza, ma per movimento di natura.*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

Naproti tomu tvar „*facciamo*“ použil tento autor v tom samém díle pouze jako tvar konjunktivu přítomnosti: „*Nella causa la quale è oscura conviene che nel nostro principio noi **facciamo** che ll'uditore sia docile.*“ (ibid.)

Zdá se, že „*facciamo*“ se začalo používat jako indikativ až o mnoho později:

„*E però a sé Bellisano e Ascalion chiamò e disse loro: - Che **facciamo** noi?*“ (Giovanni Boccaccio, Filocolo, 1336-1338)

2. os. pl. je v korpusu zastoupena tvary „*facete*“ 4krát a „*fate*“ 294krát.

„*Uomini, che fate voi?*“ (Leggenda Aurea, 2. pol. 14. století) fior.

„*Ai quali si disse il prete: che facete voi?*“ (Neznámý autor, Bibbia volgare, 14. – 15. století) tosc.

Pro 3. os. pl. nabídnul korpus tři formy: „*fanno*“ s 531 výskyty, „*fano*“ s 59 výskyty a „*fannu*“ se 7 výskyty. Níže uvádím příklady:

„*Eu vorria ky tu mi mostrassi comu pò esserj ky chilli ky fannu li miraculj non sianu miglurj de kyllj chi non fayno miraculj.*“ (Giovanni Campulu, Libru de lu dialagu de sanctu Gregoriu, 1315)

„*Lo pare e la mare e Isifile con tuti li altri fano gran coroto.*“ (Armannino giudice da Bologna, Fiorita, 1325)

„*Ma ben puote essere ch'e' maestri in questo punto fanno divisamento intra dire e dittare...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

„*Agiugne ancora che i partorimenti fanno più corti i tempi de la giovanezza e'l campo invecchia per continuo far biada.*“ (Neznámý autor, Arte d'Amare di Ovidio volgarizzata, 1313)

Výsledná tabulka zahrnuje všechny tvary nalezené v OVI:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	faccio, facio, fo	<i>1. os. pl.</i>	facciamo, facemo
<i>2. os. sg.</i>	fay	<i>2. os. pl.</i>	fate, facete
<i>3. os. sg.</i>	fa, face	<i>3. os. pl.</i>	fanno, fano, fannu

6.4.1.15 excerpte forem slovesa finire dostupných v korpusu OVI

Sloveso „*finire*“, přestože bylo vyhodnoceno jako jedno z nejpoužívanějších v současné italštině, nemá v lemmatizované části korpusu staré italštiny velké zastoupení. V rámci tohoto zjištění však můžeme vidět, že ve vývoji nedošlo k žádným velkým odchylkám či změnám. Jediné, co nás může překvapit, je spíše změna fonetická, kdy stará italština obsahovala i tvar „*fenire*“ – tedy namísto hlásky „*i*“ hlásku „*e*“.

1. os. sg. zároveň potvrzuje tuto dvojí formu – „*fenisco*“ se objevilo 4krát, zatímco „*finisco*“ 2krát, přičemž jejich použití spadá do stejného období.

„*Quest'è lo mio dolor: ch'io non fenisco, ma pur afino come auro nel foco.*“ (Monte Andrea, Rime, 2. pol. 13. století) fior.

„*Lasso! Perchè finisco io sì tosto?*“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, poslední desetiletí 13. století) tosc.

2. os. sg. nabízí jeden výskyt „*fenisci*“ a 6 výskytů „*finisci*“:

„...*che fals'è lo tuo amare quando a li tuoi **finisci** falsamente.*“ (Neznámí autoři, Rime, 13. století)

„*Dunque, che ti fa, se tu non cominci, o se tu **finisci**?*“ (Neznámý autor, Pistole di Seneca volgarizzate, 14. století – 1346 - 1355) fior.

Pro 3. os. sg. byly nalezeny tyto tvary: „*finisce*“ 2krát, „*finisce*“ 76krát, „*finiscie*“ 7krát. Příklady uvádím níže:

„...*credo che per lontana adimoranza la benenaza vene in falanza, e la gran gioia **finisce** con dolore.*“ (Chiario Davanzati, Rime, 2. pol. 13. století) fior.

„*Qui **finiscie** il Libro de' Sette Savj di Roma. Amen.*“ (Neznámý autor, Libro dei Sette Savi, poslední desetiletí 13. století) tosc.

„*E quando la state **finisce** e comincia lo verno, elle si partono della contrada di Europa a grande compagnia insieme...*“ (Neznámý autor, Tesoro di Brunetto Latini volgarizzato, poslední desetiletí 13. století) fior.

Pro 1. os. pl. byly nalezeny jen 3 výskyty tvary „*finiamo*“:

„...*così l'ultima ora della nostra vita, nella quale noi **finiamo**, non fa la morte, ma ella sola la compie.*“ (Neznámý autor, Pistole di Seneca volgarizzate, 1346 – 1355) fior.

2. os. pl. je v korpusu reprezentována formou „*finite*“ s 2 výskyty.

„*Se voi avete alcuna pietade, no movete le vane speranze, datel o beneficio al padre, **finite** la vecchiezza sua...*“ (Arrigo Simintendi, Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate, 1333) tosc.

3. os. pl. je v korpusu zastoupena třemi tvary – „*finisceno*“ (1krát), „*finischono*“ (4krát), „*finiscono*“ (12krát).

„...*l'oltimo die delli di tre li quali sono decti, quando le voce dello incanto **finisceno.***“ (Breve di Villa di Chiesa di Sigerro, 1327)

„...*duolsene con Pandaro e del tutto si dispera, e ultimamente ucciso da Achille **finiscono** i suoi dolori.*“ (Giovanni Boccaccio, Filostrato, 1335-1336)

„*Qui **finischono** le spese della festa et è la somma de' danari in tutto fiorini viij...*“ (Libro di spese del monastero di Santa Trinita di Firenze, 1359-1363) tosc.

I sloveso „*finire*“ je jedním ze sloves, ve kterých se vyskytuje Maidenův N-vzorec:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	finisco, fenisco	<i>1. os. pl.</i>	finiamo
<i>2. os. sg.</i>	finisci, fenisci	<i>2. os. pl.</i>	finite
<i>3. os. sg.</i>	finisce, finiscie,	<i>3. os. pl.</i>	finiscono,

	fenisce		finischono, finisceno
--	----------------	--	---------------------------------

6.4.1.1.16 excerptce forem slovesa *parlare* dostupných v korpusu OVI

Přestože je sloveso „*parlare*“ podle seznamů četnosti považováno za jedno z nejfrekventovanějších, v korpusu se nevyskytovalo v tak hojném počtu jako ostatní zmiňovaná slovesa. Zároveň můžeme konstatovat, že paradigma tohoto slovesa zůstalo od doby staré italštiny neměnné, pouze došlo k úbytku některých tvarů (např. zánik možnosti koncovky -amo pro 1. os. pl.).

1. os. sg. slovesa „*parlare*“ je v korpusu zastoupena jediným tvarem – „*parlo*“, nalezeno bylo 111 výskytů.

„*Io non **parlo** di bactaglia et di punga contra li visii...*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287 – 1288)

Pro 2. os. sg. nabídl korpus tvar „*parli*“ se 137 výskytů.

„*Et certo, quando disederi di *parlare*, richiere ad cui **parli**, ad amico uvero altrui.*“ (ibid.)

Bylo nalezeno 314 výskytů tvaru „*parla*“ označujícího 3. os. sg.:

„*Lo sponitore **parla** all'amico suo.*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

Více tvarů bylo nabídnuto pro 1. os. pl. – nejčetnějším byl tvar „*parliamo*“ (34krát), poté forma používaná v oblasti Sicílie „*parlamu*“ (8krát) a „*parlamo*“ (6krát). Níže uvádím několik příkladů:

„*Questa è dunqua la sonma del nostro proponimento: che noi **parliamo** quello che sentiamo et quello che sentiamo parliamo.*“ (Neznámý autor, Trattati di Albertano da Brescia volgarizzati, 1287 – 1288)

„*Ma la vilania di la quali nui **parlamu** est specialmenti ki nasci d'orgoglu...*“ (Libri di li vitii et di li virtuti, 1347/52)

„*Ma no', perché semo meschiai infra le turbe populai, **parlamo** speso parole ociose e alcuna vota de quele chi noxem grevementi.*“ (Neznámý autor, Sam Gregorio in vorgà, 1346 – 1355)

2. os. pl. je v korpusu zastoupena 31 výskytů tvaru „*parlate*“:

„*I prego voi che di dolor **parlate** che, per vertute di nova pietate, non disdegnate – la mia pena udire.*“ (Guido Cavalcanti, Rime, 1270 – 1300)

76 výskytů tvaru „*parlano*“ bylo korpusem nabídnuto pro 3. os. pl.:

„*Et queste sono quelle persone che per averi li onori e l'utilitadi delle comunanze parlano senza sentimento di bene...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

Všechny nalezené tvary jsou zobrazeny v následující tabulce:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	parlo	<i>1. os. pl.</i>	parliamo, parlamu, parlamo
<i>2. os. sg.</i>	parli	<i>2. os. pl.</i>	parlate
<i>3. os. sg.</i>	parla	<i>3. os. pl.</i>	parlano

6.4.1.17 excerptce forem slovesa potere dostupných v korpusu OVI

Pro 1. os. sg. byl celkem 316krát zaznamenán tvar „*posso*“:

„*Et posso ben dire manifestamente che ciascuna persona sarà intenta...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

Ve stejné knize také můžeme najít i tvar pro 3. os. pl. „*possono*“, čímž se potvrzuje U-vzorec pro toto sloveso a tyto tvary ve staré italštině:

„*...e poiché sono generi, cioè il tutto delle cause, non possono essere parte delle cause...*“ (ibid.)

K té samé situaci dochází i v díle Orosio od Bona Giambonihho z roku 1292:

„*Ed io non solamente ora, ma spesse volte, non posso tacere tra queste la moltitudine...*“ x „*...di queste indovinaglie i mali che debbono venire non si schifano, perchè sapere non si possono.*“

2. os. sg. je v korpusu zastoupena formou – „*puoi*“ s 388 výskyty (a k tomu „*puoila*“ 3krát, „*puoile*“ 2krát, „*puoilo*“ 1krát, „*puoimi*“ 1krát, „*puoine*“ 2krát).

„*...ma oscuramente facciendolo allunghi quanto puoi da lloro la volontade dell'uditore...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

„*Tu puoi vedere ad ora ad ora il cielo chiudersi con oscuro nuvolato...*“ (Giovanni Boccaccio, Filocolo, 1336-1338)

Zástupci pro 3. os. sg. v korpusu jsou: „*pò*“ (174 výskyty), „*pote*“ (482 výskyty), „*può*“ (1086 výskyty) a „*puote*“ (280 výskyty).

„*Chi fere bene ardito, pò ben esser ferito.*“ (Brunetto Latini, Tesoretto, 1274)

„*...io ti diraggio como è tanto degna e cara e nobile e preclara che pote a compimento aver conoscenza...*“ (ibid.)

„E, se ragione loco resistere non **pote**, fuggi...“ (Meo Abbracciavacca, Lettere in prose, 1294)

„Tutto altresì la pistola àe cinque parti, delle quali l'una **può** bene rimanere e non avere luogo nella diceria...“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

„Questa parole eloquentia suona bene, e del bene non **puote** male nascere.“ (ibid.)

Celkem 4 různé tvary byly korpusem nabídnuty jako zástupci 1. os. pl. Mezi ně patří „**possiamo**“ 165krát („**possiamoci**“ 2krát, „**possiamola**“ 1krát, „**possiamolo**“ 1krát), „**potemo**“ 153krát, „**potiamo**“ 34krát a „**posiamo**“ 2krát.

„...noi **possiamo** ritenere a memoria le cose che avemo udite o trovate...“ (Brunetto Latini, ibid.)

„Et per questo **potemo** intendere che picciola forza è quella di sapienzia...“ (ibid.)

„Adonqua cerchiamo ello cerchio del zodiaco en quale loco noi **potiamo** pónare... e aconciare lo loco del segno de la bestiallia.“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...**posiamo** essere partefici del suo santo rengnio...“ (Arnoldo, Libro segreto di Arnoldo, 1308-1312) fior.

2. os. pl. má v korpusu 213 výskytů tvaru „**potete**“:

„L'acqua **potete** voi vedere, ma per forza di ferro la vi converrà conquistare.“ (Bono Giamboni, Orosio, 1292)

Nejvíce zastoupenou formou používanou pro označení 3. os. pl. je podle korpusu „**possono**“ s 327 výskyty. Následují v mnohem menší četnosti, tvary „**posono**“ 6krát, „**poteno**“ 6krát a „**puoteno**“ pouze 1krát.

„Adunque sono queste qualítadi accidentali che **possono** essere e non essere...“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

„...e incominciano a gridare tanto quanto elli **puoteno**, e dicono...“ (Neznámý autor, Tristano Riccardiano, poslední desetiletí 13. století)

„...ké li mei oculi né me oreche non **poteno** tuto vedere né audire.“ (Matteo dei Libri, 2. polovina 13. století)

„Ora ti vo' dire quello che **posono** migliorare le chondizione di questi danari di questo Monte.“ (Gherardino di Niccolò Gherardini Giani, Lettera di Gherardino di Niccolò Gherardini Giani a Tommaso di Piero di messer Rodolfo de' Bardi, 1375)

Paradigma slovesa „**potere**“ dle korpusu OVI:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	posso	<i>1. os. pl.</i>	possiamo, potemo, potiamo, posiamo
<i>2. os. sg.</i>	puoi	<i>2. os. pl.</i>	potete
<i>3. os. sg.</i>	pò, pote, può, potete	<i>3. os. pl.</i>	possono , posono, poteno, puoteno

6.4.1.1.18 excerpte forem slovesa stare dostupných v korpusu OVI

Sloveso „*stare*“ je sloveso, které vyjadřuje v první řadě stav, dále se uplatňuje i jako sloveso pomocné (např. při utváření přítomného času průběhového).

Pro první osobu byly nalezen pouze tvar „*sto*“ (79krát):

„*Io sto all'uscio, e picchio...*“ (Bono Giamboni, Vizi e Virtudi, 1292)

„*Et io che sto tra rami e foglie avvolto...*“ (Francesco Petrarca, Rime disperse e attribuite, 1374)

2. os. sg. je v korpusu zastoupena formou „*stai*“ (66 výskytů):

„*Figliuol mio, forte mi maraviglio che, essendo tu uomo, fai reggimenti bestiali, in ciò che stai sempre col capo chinato...*“ (Bono Giamboni, Vizi e Virtudi, 1292)

Pro 3. os. sg. korpus nabídl tvary „*sta*“ (640krát), „*està*“ (18krát), „*ssta*“ (1krát):

„*Unde principalmente la forza dell'animo està in potere sofferire il pericolo de la battaglia.*“ (Anonymní autor, Reggimento de' principi di Egidio Romano, 1288)

„*...e diame dare de la vaccha 3 st. De grano fornito de collaia, e ssta a pro e a danno da lui a me.*“ (Gerozzo degli Odomeri, Libro di Gerozzo degli Odomeri, 1349 – 1360)

„*Sappi, mastro Burnetto, che qui sta monsegnore ch'è capo e dio d'amore...*“ (Brunetto Latini, Tesoretto, 1274)

1. os. pl. je zastoupena tvarem „*stiamo*“, který byl nalezen celkem 38krát.

Nalezena byla také forma „*estaiamo*“, avšak pouze 1krát.

„*E allora Massarige dice a Ranaldo: - Estaiamo qui a fare penitentia. -*“ (Neznámý autor, Ranaldo da Monte Albano, 1350)

„*...sanza cadere stiamo in piede...*“ (Giovanni Boccaccio, Trattatello in Laude di Dante, 1351/1355)

„*Onde iscavalchiamo e stiamo a veder tanto che questa battaglia si faccia.*“ (Bono Giamboni, Vizi e Virtudi, 1292)

2. os. pl. je v korpusu zastoupena tvarem „*state*“ (63krát):

„E egli disse, voi **state** ozioso e però dite che voi volete andare a sacrificare nel deserto.“ (Guido da Pisa, Fiore di Italia, 1337)

Pro 3. os. pl. bylo nalezeno 247krát „**stanno**“, 28krát „**stano**“:

„...*en quello modo che **stano** en questo cielo che noi avemo per essempro.*“ (Restoro d'Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...*che tutora si **stanno** e dormono e non si muovono se non come per sonno.*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

Podle korpusu OVI by tedy paradigma slovesa „**stare**“ vypadalo takto:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	sto	1. os. pl.	stiamo, estaiamo
2. os. sg.	stai	2. os. pl.	state
3. os. sg.	sta, està, ssta	3. os. pl.	stanno, stano

6.4.1.1.19 excerpte forem slovesa venire dostupných v korpusu OVI

Pro 1. os. sg. slovesa venire byly nalezeny tvary „**bengo**“ (1krát), „**vegnio**“ (2krát), „**vegno**“ (62krát), „**vengno**“ (4krát), „**vengo**“ (58krát).

„*Frate meu, de quillu mundu **bengo**...*“ (Neznámý autor, Ritmo cassinese, 1. desetiletí 13. století)

„*Oramai sono ainpiete tucte le scripture che àno parlato di mei, oramai **vengno** io Singnore Dio ad tei.*“ (Neznámý autor, Lucidario pisano, poslední desetiletí 13. století tosc. Pis.

„*Io non **vegnio** per nuocerti, ma colui ti nocierà...*“ (Neznámý autor, Fatti dei Romani, 1313) fior.

„*Io **vegno** di lontana parte...*“ (Dante Alighieri, Vita nuova, 1292 – 1293)

„*Lascio tutta la materia storiale di scrivere e **vengo** a la predica.*“ (Giordano da Pisa, Quaresimale fiorentino 1306)

2. os. sg. je v korpusu zastoupena dvěma formami, nejvíce početná je forma „**vieni**“ (celkem 97krát), následuje „**vegni**“ (28krát).

„*O Homero, poeta sovrano, avegna che tu medesimo **vegni** accompagnato dalle musiche scienze...*“ (Neznámý autor, Arte d'Amare di Ovidio volgarizzata, 1313)

„*O Ettore, da quali parti **vieni** tu, aspettato?*“ (Andrea Lancia, Eneide volgarizzata, 1316)

Následující výskyty reprezentují 3. os. sg.: „viene“ 523krát, „vegne“ 8krát, „vjene“ 2krát, „vijene“ 1krát.

„...*en cor me vegne un pensamento chi spesor me dà tormento.*“ (Lucheto – Anonimo Genovese, Poesie, 1311)

„...*fae 85 $\frac{3}{4}$ e partj in 7, che ne vijene 12 e $\frac{1}{4}$.*“ (Paolo dell’Abbaco, Trattato d’aritmetica, 1374)

„*Àj che vjene al sechondo più 5 che al primo...*“ (ibid.)

„*Ed ancora l’acqua a troppo grande moltitudine viene meno.*“ (Bono Giamboni, Arte della guerra di Vegezio Flavio volgarizzata, 1292)

Pro 1. os. pl. korpus nabídl tvary „veniamo“ (16krát), „vegiamo“ (14krát), „venimo“ (14krát), „venemo“ (1krát), „vignemo“ (1krát).

„*Perciò quando noi venimo a dire noi potemo bene intralasciare lo principio e non fare neuno exordio né prolago...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260 – 1261)

„*E deppo’ lo trovamento de li otto cieli stellati, se noi venemo scendendo giù enverso la terra, troviamo quatro spere...*“ (Restoro d’Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...*veniamo e componamo lo mondo che noi avemo encomenzato...*“ (ibid.)

„*A çò che nu vignemo in la toa mason.*“ (Neznámý autor, Alboro de la croxe, signor Imperial, 13. století)

„*Vegiamo ancora meno in sapienzia data da Dio e siamo nella difettuosa...*“ (Simone Fidati, Ordine della Vita Cristiana, 1333) perug.

V korpusu OVI bylo nalezeno 74 výskytů „venite“:

„...*e poi, quando venite che voi parole dite...*“ (Brunetto Latini, Tesoretto, 1274)

„*Ma voi da quali parte venite e dove andate?*“ (Andrea Lancia, Eneide volgarizzata, 1316)

Pro 3. os. pl. se nabízí tvary „vegnono“ (53krát), „vengnono“ (9krát) a „vengono“ (179krát).

„*Amoniamo anche che tutti quelli che sono di questa Compagnia, che qui si raunno e vengnono per reverenda dela vergine Madonna Sancta Maria nostra advochada...*“ (San Gilio, Capitoli della Compagnia di San Gilio, 1284)

„...*emperciò che li primi segni che vengono e so’ posti de prima ello regno...*“ (Restoro d’Arezzo, Composizione del mondo colle sue cascioni, 1282)

„...ne la prima chiamo e domando queste donne se **vegnono** da lei...“ (Dante Alighieri, Vita nuova, 1292 – 1293)

„Poco meno che di tutti gli uomini per natura interviene che abbiano paura quando **vegnono** co' nemici a combattere.“ (Bono Giamboni, Arte della guerra di Vegezio Flavio volgarizzata, 1292)

Výsledkem hledání tvarů slovesa „venire“ je tato tabulka, tučně vtištěné formy upozorňují na přítomný U-vzorec:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	vengo, vegno, vengno, vegnio, bengo	1. os. pl.	veniamo, vegniamo, venimo, venemo, vignemo
2. os. sg.	vieni, vegni	2. os. pl.	venite
3. os. sg.	viene, vegne, vjene, vijene	3. os. pl.	vegnono, vengono, vengnono

6.4.1.1.20 excerpte forem slovesa volere dostupných v korpusu OVI

1. os. sg. je zastoupena dvěma tvary, první z nich je „voglio“ (260krát) a druhým je „vo“ (133krát).

„E, senza dir fallenza, ben ha grande potenza, ché, s'io **vo** dir lo vero, lo suo alto mistero è una maraviglia.“ (Brunetto Latini, Tesoretto, 1274)

„Or **voglio** intralasciare tanto senno e sapere quant'io fui a vedere...“ (ibid.)

Pro 2. os. sg. byly nalezeny následující výskyty: „vuo“ 83krát, „vuogli“ 99krát, „vuoì“ 89krát, „vuoli“ 181krát.

„...chi tu se' e che cosa ed a cui tu **vuo** dire...“ (Andrea da Grosseto, Volgarizzamento del De Arte loquendi et tacendi di Albertano, 1268)

„...se tu sai ben quel che t **vuoi** dire...“ (ibid.)

„Quello che tu **vuoli** che sia secreto nol dire ad alcuno.“ (ibid.)

„Se tu non **vuogli**, che Iddio punisca li peccati tuoi...“ (Domenico Cavalca, Specchio de' peccati, 1333) pis.

3. os. sg. je v korpusu zastoupena tvary „vuole“ se 458 výskyty a „vole“ se 133 výskyty.

„*Ché chi vuole considerare il vero, altro modo vuole nelle voci e nel corpo...*“
(Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

„*Proderigho se ne verà a Parisgi per lo fato di Tebaldo que se ne vole venire.*“ (Andrea de' Tolomei, Lettera di Andrea de' Tolomei da Tresi a messer Tolomeo... e agli altri compagni de' Tolomei, in Siena, 1262)

Stejný počet různých forem vykazuje také 1. os. pl., přičemž se jedná o formu „*vogliamo*“ se 122 výskyty a o „*volemo*“ se 166 výskyty.

„*Noi non volemo tuo disdetto...*“ (Ruggieri Apugliese, Rime, 1. pol. 13. století)

„*E noi vogliamo sapere quanto varranno le 200 lb. di tornesi.*“ (Jacopo da Firenze, Tractatus algorismi, 1307)

„*Cari e fedeli cittadini, le vostre profferte noi riceviamo volnetieri, e cominciare vogliamo a usarle.*“ (Dino Compagni, Cronica delle cose occorrenti ne' tempi suoi, 1310-1312)

Pro 2. os. pl. byl nalezen pouze jediný tvar – „*volete*“ a to celkem 149krát.

„*Se voi da capo volete fare nuova legge contrario a quella di Dio...*“ (Bono Giamboni, Il Libro de' Vizi e Virtudi, 1292)

Taktéž pro 3. os. pl. byl nalezen pouze jeden tvar, shodný s dnešním – „*vogliono*“ (192krát).

„*Di questa parola intendo che coloro ànno fede che non ingannano altrui e che non vogliono che lite né discordia sia nelle cittadi...*“ (Brunetto Latini, Rettorica, 1260-1261)

Tabulka zobrazuje veškeré formy pohromadě:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	voglio, vo'	<i>1. os. pl.</i>	vogliamo, volemo
<i>2. os. sg.</i>	vuoi, vuogli, vuoli, vuo'	<i>2. os. pl.</i>	volete
<i>3. os. sg.</i>	vuole, vole	<i>3. os. pl.</i>	vogliono

7 Indikativ prézentu v italštině 19. století

7.1 Vymezení italštiny 19. století

Abychom mohli charakterizovat italštinu 19. století, je třeba popsat i historické události, poněvadž historie se dotýká všech oblastí společenského života. Migliorini ve své publikaci *Storia della lingua italiana* rozděluje období 19. století na *Primo Ottocento*, které pokrývá dobu mezi roky 1796 a 1861 a váže se na historické události před vznikem Italského království, a na část zabývající se italštinou po roce 1861, kdy nastává důležitá událost pro dějiny italského jazyka – a to právě vyhlášení Italského království.

Primo Ottocento začíná vpádem Francouzů na území budoucí Itálie, pokračuje snahami *Risorgimenta* o politické a teritoriální sjednocení a národní svobodu a končí vznikem Italského království, což znamená spojení severu s jihem a sjednocení politické moci (nesmíme však zapomínat, že v prvních letech součástí království nebyla oblast Benátska, Trenta a Terstu (to bylo Benátským královstvím), Říma (Papežský stát)).

Po roce 1796 došlo k upevnění francouzské moci na italském území (a to nejen na území těsně přiléhajícím k Francii jako je Piemonte, Janov, Parma, Toskánsko, Řím, ale i na území Neapolského království, ovládaném Gioacchinem Muratem, a Italského království mezi lety 1805 – 1814 na severu Itálie). Po pádu Napoleona došlo k tomu, že se část italského území dostala pod rakouskou nadvládu.

Od roku 1848 docházelo k prvním snahám o samostatnost, následně se hlavním epicentrem snah o nezávislost stalo Piemonte, v roce 1859 došlo ke sjednocení Lombardie a Piemonte. Díky Garibaldiemu byla v roce 1861 připojena Sicílie a Neapol ke království Viktora Emanuela II. Poté došlo k osvobození Umbrie a regionu Marche a 14. března 1861 k vyhlášení Italského království s hlavním městem Římem.

Jelikož při vyhlášení Italského království nebylo zahrnuto veškeré území, rok 1861 je charakterizován snahami o připojení chybějících částí, a to Říma a Benátska.

Politická jednotnost s sebou přinesla intenzivnější cirkulaci myšlenek, věci a slov. Řím se od roku 1870 stával čím dál důležitější pro společenský kulturní život, významná byla ale také ostatní města, jako je např. Miláno, Turín, Bologna, Florencie nebo Palermo, která nadále ovlivňovala nejen své regiony. Došlo k všeobecnému rozkvětu, rozšiřovaly se železniční sítě, rozvíjel se průmysl na severu země, naopak

průmysl v jižních oblastech slábl a pomalu se vytrácel. Mezi Severem a Jihem byl velký rozdíl odjakživa, ani se sjednocením italského území se však tento problém nezmínil, naopak se ještě prohloubil.

Pokud jde o kulturní a společenský život obyvatelstva Apeninského poloostrova, v rozdělené Itálii nebyl stejný „společenský ráz“, avšak zásadní kroky pro dosažení jeho sjednocení byly podniknuty již v letech 1796 – 1815 díky cirkulaci obyvatelstva. V prvních letech 19. století vznikl po francouzském vzoru metrický systém, v Italském království byl v roce 1806 schválen občanský zákoník v dvojjazýčné verzi podle Napoleona a přetrval i po jeho pádu.

Došlo také k rozkvětu divadel a důležitým se stal také tisk periodik (jako *Biblioteca Italiana* a *Conciliatore*, *Antologia*, *Crepuscolo*, *Politecnico*). Vyšší vzdělání bylo v této době určeno jen pro nejvyšší vrstvy. Namísto italštiny se však vyučovala spíše latina a na univerzitách se též učilo v latině. Z hlediska jazykového je významné rozšíření těsnopisu, fotografie a dalších věd a oborů, které přinesly vznik nových slovíček a nových významů. Také osvícenství a galicismy ovlivnily dost výrazným způsobem jazyk všedního dne.

V celém království platily stejné zákony, byly schváleny Občanský a trestní zákoník. Panoval velký rozdíl mezi jednotlivými společenskými třídami a lidé z nižších sociálních vrstev si začali uvědomovat svou jinakost, v běžném životě nepoužívali standardní italštinu, nýbrž mluvili dialektem. Hranice pro povinnou školní docházku byla posunuta na šest let a napomohla tomu, že se snížila míra analfabetismu, která byla v té době velmi vysoká (před sjednocením skoro 80 %).

7.1.1 Jazyk

V roce 1816 došlo k polemice o jazyku – romantismus odmítal napodobování, starou mytologii, upřednostňoval literaturu, která by byla v souladu s myšlenkami nové mladé Itálie, která by byla v souladu se zbytkem Evropy. Objevila se nutnost kontaktu jazyka psaného s jazykem mluveným. Problémem bylo, že si mnozí přáli, aby měl jazyk funkci společenského nástroje duchovně spojeného národa. K tomuto ideálu bylo složité se přiblížit, zvláště pro romantiky to byl nesnadný úkol, poněvadž se zaměřovali, jak už bylo řečeno, na jazyk mluvený, kdežto klasici a puristi se ohlíželi do minulosti a mohli si tak vybrat z nepřehledného množství vzorů slavných autorů.

Některé z požadavků mohly být uspokojeny prostřednictvím jednotlivých dialektů, ale stále bylo zapotřebí jednotného národního jazyka a národní literatury, řešením se pro některé umělce (např. Manzoniho) ukázala mluvená toskáňština.

V této době byla italština v podstatě ještě pouze psaným jazykem. Pokud jde o mluvený jazyk, byly zde rozdíly mezi jednotlivými regiony, přestože docházela k častému kontaktu obyvatel jednotlivých regionů více než v dobách minulých, italština byla jazykem, kterým se mluvilo jen ve střední Itálii. Jazyk rozšiřovali hlavně kupci a cestovatelé, kteří nemohli setrvat ve svém dialektu, protože by jim nebylo porozuměno. Situaci komplikoval fakt, že např. při kázání a v hodinách katechismu bylo z důvodu srozumitelnosti nutné se na lid obracet v jejich nářečí.

Názory na jazyk se lišily, v této době se vyděluje několik názorových proudů – puristické hnutí Antonia Cesariho, montianská polemika a manzoniánská teorie. První ze jmenovaných, Antonio Cesari, viděl jako řešení návrat k jazyku Trecenta, se kterým se podle jeho mínění dalo vyjádřit zcela vše. Druhá teorie, kterou zastával Vincenzo Monti, byla zcela v protikladu s tím, co tvrdil Cesari, Monti kladl požadavky vycházející z klasicismu. Monti kritizoval *Accademia della Crusca*, podle něj bylo třeba vyloučit archaická slovníková hesla a z nich učinit samostatný glosář, dále podle jeho slov *Accademia* zanedbala odborný jazyk. Třetí z teorií je názor Manzoniho, jehož požadavky vycházely naopak z romantismu (byl mluvčím romantismu). Manzoniho názor však vzbudil nejružnější výhrady a to především u Graziadia Isaii Ascoliho, který v předmluvě časopisu *Archivio Glottologico Italiano* z roku 1873 uvedl, že není reálné ba ani logické vnucovat jako společný jazykový jmenovatel právě toskáňštinu (která se ke komunikaci používala jen na omezeném území), poněvadž nově sjednocená Itálie byla výrazně polycentrická a též společensko-kulturní vztahy byly složité. Tento dokument byl považován za odbornou stať, hlavní jeho myšlenkou byl fakt, že není možné naříditi obyvatelstvu užívání v podstatě „cizího“ jazyka. Nicméně, toto Ascoliho vystoupení bylo popřeno ministerským nařízením podníceným politikou zaměřenou proti dialektům.

Manzoni přenesl tento střet týkající se jazyka i do běžného života a udělal z něj střet společenský. Jeho názorem bylo, že normou pro literární italštinu by měla být toskáňština, ba i florenština (přijímá toskáňskou výslovnost a slovíčka s „-uo“, nahrazuje imperfektum pro 1. os. sg. zakončené na „-a“ s koncovkou „-o“, zájmeno „egli“ je nahrazeno „lui“). Manzoni ve zprávě *Dell'Unità della lingua e dei mezzi di*

diffonderla ukázal nutnost používání stejného společného jazyka pro celý národ a opět stále prosazoval florentskou variantu jazyka jako tu správnou, kterou by měl mluvit celý národ. V roce 1868 dokonce vznikla komise, která se měla zabývat jazykem, byly v ní dvě skupiny, jedna milánská a jedna florentská, a v jejím čele byl právě Manzoni.

Manzoni na závěr nedospěl k nějaké definici nebo historické analýze, nýbrž k politicko-společenskému programu, který pro něj představoval nejlogičtější cestu k tomu nastolit jazykovou jednotu.

Také na to, jaká by měla být gramatika, se názory lišily – na jedné straně stála snaha o gramatiku, která by byla logická, založená hlavně na skutečném používání slov; naproti tomu stály mnohé další návrhy, které se zakládaly hlavně na tradici klasiků namísto na skutečném používání jazyka. Můžeme však připomenout některé význačné momenty týkající se vývoje gramatik, např. že *Accademia della Crusca* znovu zahájila činnost v roce 1811 a v roce 1813 začala pracovat na svém 5. vydání, nebo že rozšířenou publikací byly v té době seznamy barbarismů (Migliorini ve své knize zmiňuje např. od G. Bernardoniho – *Un elenco di parole oggidì frequentemente in uso*). Několik slovníků bylo také přeloženo z francouzštiny, vznikaly metodické slovníky, dialektální slovníky...

Velký vliv na italštinu měla především francouzština, tento vliv byl posílen v napoleonském období, kdy se ke společenským a kulturním vlivům přidal ještě výsledek vojenské okupace a připojení skoro třetiny italského území k Francii. Mnoho Italů tak pod tímto tlakem psalo svá díla spíše ve francouzštině než v italštině, např. vědecké spisy, ale i historická díla. Mezi vzdělanými lidmi byla také ještě rozšířena znalost latiny a případně řečtiny, překládání byli klasičtí autoři.

I při psaní prózy se lišily jednotlivé přístupy. Například autoři z období klasicismu používali vznešenější jazyk a témata čerpali z dřívějších dob (antiky). Nejčastěji psali vyprávění, projevy a různá pojednání. Puristi oceňovali jazyk Trecenta. Díla klasicistních autorů a puristů měla nepochybně velký vliv na italský jazyk, nejdříve jako prostředek, který sloužil k tomu, aby se jazyk zbavil barbarismů, a posléze jako prostředek, který napomohl pronikání slov vyšší úrovně a také slov a pojmů dříve nepoužívaných či neznámých. Podle romantiků bylo třeba být přirozený, spontánní a být v souladu se současníky, namísto toho, aby se vzpomínalo, jakým stylem se psala díla v antice. Romantismus je provázán s žánrem historického románu. Témata

romantické poezie i prózy se často obměňovala – zámky, kláštery, trubadúři, víly, čarodějnice, elfové, přízraky, duchové atd.

Obecná snaha romantiků byla oživit psaný jazyk tím, že ho přiblíží mluvené řeči, a protože rozšířený mluvený jazyk neexistoval, byly tu dvě cesty pro ty, kteří nebyli z Toskánska – používat regionální italštinu nebo toskánštinu.

Co se poezie týká, měl jazyk lyriky základ v pěti předcházejících stoletích, z čehož těžili i klasicistní autoři, zachovávali tradiční formy („*nui*“, „*saria*“, „*fora*“ – Migliorini, 2001: 540), lexikum je plné archaických a latinizovaných slovíček („*alma*“, „*fiata*“, „*ostello*“, „*calle*“ – *ibid.*), některé příliš realistické geografické názvy se zaměnovaly za ty antické. Vystala velká snaha vyhnout se příliš moderním, příliš přesným, realistickým slovům, k tomuto účelu sloužila perifráze. Velmi volný byl pořádek slov, často se objevovala různá spojení s bajkami a legendami např. místo „*morire*“ se použilo „*scendere all'Erebo*“. Bylo skoro nemožné docílit harmonie mezi slovy pocházejícími z antické básnické tradice a těmi moderními, realistickými – tudíž ještě u romantiků najdeme hojný počet archaismů a latinismů (např. „*ei preferse i tetri abeti*“, „*dal fratello ricevi un'aita*“ – *ibid.*, 541). V Miláně, Benátkách a Římě se dávalo přednost psaní v dialektu. Jazyk poezie a prózy byl pořád rozdílný, někteří zastánci staré italštiny stále používali některé formy a slovíčka, která by jinak již zanikla. Naopak někteří se zase snažili do italštiny stále vnášet regionalismy. Samozřejmě se také objevovaly neologismy a cizí slova.

Velký význam ve druhé polovině Ottocenta získal tisk, ve kterém vycházely i různé romány na pokračování a dokonce speciální přílohy, ve kterých se mluvilo i o literatuře a kultuře. Spisovatelé hledali novou formu, jak se v literatuře vyjádřit, sledovali různé tendence, ale již se nechtěli vracet do dávných dob, aby napodobovali minulé autory Trecenta a Cinquecenta. To je velký rozdíl oproti první polovině 19. století, kdy tato tendence kopírovat minulost přetrvávala.

V próze je vidět oproti období před Risorgimentem posun, pro vyjádření těch stejných myšlenek se používaly jednotné výrazové prostředky. Psaný jazyk měl v této době blíž k jazyku mluvenému, než tomu bylo předtím. Důležitá byla také vědecká a technická terminologie, poněvadž velké množství slovíček z těchto oborů proniklo do běžné každodenní mluvy. Silný byl i vliv úředního jazyka.

V poezii došlo k redukování vznešeného jazyka, který byl nastolen za dob romantismu, poněvadž s realismem byla do poezie vnesena témata každodenního rodinného a měšťáckého života.

Rozšířila se myšlenka hlásající, že jazyk je společenskou normou a tak se může psát správně, aniž by bylo zapotřebí uchýlovat se k předem nastaveným modelům (jako například tradice klasických autorů). Namísto toho přizpůsobovali svůj jazyk potřebám jazyka, který by se měl objevovat v novinách, učebnicích, právních textech, románech atd.

Na univerzitách se již nevyučovalo rétorice, nýbrž kritickému studiu literatury. Naproti tomu nižší stupně vzdělání stále pokračovaly podle klasických modelů.

Obyvatelé byli již také schopní používat jak dialekt, tak zároveň standardní italštinu. Některé z dialektů také podstupují silnou italianizaci ve všech oblastech – ve fonetice, morfologii a výběru slovní zásoby.

Používání italštiny jako mluveného jazyka bylo frekventovanější především v hlavních městech, např. v Římě, kam přicházelo z celé Itálie velké množství úředníků, politiků, obchodníků, kteří opět neměli jinou možnost, než se dorozumívat italsky. V ostatních regionech severu a jihu se ještě hojně vyskytovaly v mluvené řeči dialekty, ale čím dál tím více lidí bylo nuceno mluvit italsky (především státní zaměstnanci, vojáci atd.).

Z hlediska slovní zásoby nebyly velké rozdíly mezi jednotlivými regiony, pokud mluvíme o lexiku týkajícím se politiky, názorových debat a jiných ušlechtilějších oborů. Slovní zásoba týkající se rodiny, domácnosti a hospodářství se však notně lišila. Na tuto problematiku existovaly dva názory, zastánci prvního se touto rozdílností necítili nijak znepokojeni, druzí chtěli, aby bylo všude rozšířeno toskánské názvosloví. Narůstal počet dialektálních slovníků, které si kladly za cíl zachytit tehdejší jazykovou situaci, ale také poskytnout obyvatelstvu příslušný způsob překladu nářečných slov do italštiny.

Závěrem je možno říci, že italština se v této době výrazně rozšířila na úkor regionálních dialektů.

7.2 Slovesa – charakteristika změn a stavu v 19. století

Co se forem sloves týká, existovala zde široká škála tvarů. V poezii zůstávaly funkční i tvary, které se v běžné řeči již nepoužívaly, jako např. „*avemo*“ (Manzoni, Nome di Maria), „*ghirlandorno*“ (Monti, Mascher.III). I v próze však bylo možné najít

formy, které byly označeny jako archaické či poetické: „*dee*“, „*debbe*“, „*dicea*“ (Migliorini, 2001: 567)

O tom, že Manzoni měl ve své době opravdu velký vliv na jazyk, svědčí i zavedení a používání Manzoniho tvaru „*noi si dice*“ (namísto korektního „*noi diciamo*“). Tato forma se ukázala jako nepřijatelná pro obyvatele nepocházející přímo z Toskánska, ale i pro samotné Toskánce.

V toskánštině se také objevily specifické formy, jako např. *avrebbe*. Mimo toskánštinu se objevily i regionální tvary, např. římské zakončení pro 1. os. pl. podmiňovacího způsobu: „*-assimo*“, „*-essimo*“, „*-issimo*“ (ibid.). Tyto tvary pro 1. os. pl. zakončené na „*-assimo*“, „*-essimo*“, „*-issimo*“ začaly být ve 2. pol. 19. století považovány za nespisovné, avšak stále přežívaly v některých polovzdělaných „nářečích“ severní Itálie.

Pro přítomný čas v indikativu u 1. os. pl. bylo též možné se setkat s tím, že kořen slova získal tvrdou výslovnost vložení hlásky „*-h*“, např. „*distrughiamo*“ namísto „*distruggiamo*“.

Ve slovesném času imperfektu je z té doby známá změna v koncovce pro označení 1. os. sg., předtím se používaly jen tvary s koncovkou „*-a*“. V 19. století došlo k tomu, že v 1. os. sg. byla nahrazována (ne však zcela,) koncovka „*-a*“ za koncovku „*-o*“. Mluvníci používají obě varianty současně bez stylistického rozdílu.

U konjunktivu byla typickou koncovkou pro 2. os. sg. „*-i*“ („*abbí*“), další odlišnost od současné podoby jazyka lze vidět ve tvaru pro kondicionál, kde byla přípustná i koncovka „*-ia*“ („*saria*“, „*dovria*“). Změna pro tyto varianty nastala v druhé polovině 19. století, kdy byly tvary zakončené na „*-ia*“ vytěsněny, dále se nepoužívaly ani v básních, jen výjimečně v próze.

U *passata prossima* si lze všimnout jen jednoho pomocného slovesa, a to jen „*avere*“. Co se týká *passata remota*, silné tvary jako „*rimasimo*“ byly chápány jako nářečné, a tudíž byly mluvčími skoro nepoužívané. Tvary zakončené na „*-etti*“, „*-ette*“ pro 2. a 3. slovesnou třídu jsou méně obvyklé než tvary zakončené na „*-ei*“, „*-é*“.

Zmínit je třeba i enklizi, situaci, kdy se zájmena připojují až za slovesný tvar.

V imperativu došlo k nahrazení neapokopovaných tvarů „*fa*“, „*va*“, „*da*“ a „*sta*“ buď plnými tvary „*fai*“, „*vai*“, „*dai*“ a „*stai*“, a nebo apokopovanými tvary „*fa*“, „*va*“, „*da*“, „*sta*“.

U modálních sloves se ve složených časech bylo možné setkat také s konstrukcemi typu „*ho potuto venire*“, tedy s použitím pomocného slovesa „*avere*“, namísto tradičnějšího a frekventovanějšího „*essere*“. Také se zvratnými slovesy bylo možné použít pomocné sloveso „*avere*“, namísto „*essere*“.

7.3 *Pravidelná vs. nepravidelná slovesa*

V následující části porovnáám některé tvary sloves, která jsem použila pro praktickou část týkající se staré italštiny. Cílem bude zjistit, zdali některé z tvarů sloves zanikly a které to byly. Nebudu tedy uvádět celkový počet výskytů jednotlivých slovesných tvarů. V následující tabulce můžeme vidět rozdělení sloves do dvou skupin podle toho, zdali jsou v indikativu přítomtu pravidelná, nebo naopak nepravidelná.

<i>slovesa pravidelná</i>	<i>slovesa nepravidelná</i>
arrivare	andare
cercare	avere
chiamare	dare
chiedere	dire
cominciare	dovere
credere	essere
diventare	fare
finire	potere
parlare	stare
	venire
	volere

7.3.1 *Korpus DiaCORIS*

Korpus DiaCORIS je jazykovým korpusem, který je od září roku 2001 dostupný online. Lingvistka Rema Rossini Favretti započala práce na tomto korpuse již v roce 1998. V současnosti se v korpuse nachází 130 milionů slov, která jsou rozdělena do pěti období – 1861 – 1900, 1901 – 1922, 1923 – 1945, 1946 – 1967, 1968 – 2001. V korpuse najdeme texty různého charakteru, např. novinové články, beletrie, akademické texty, právně-administrativní texty, esejistika aj.

V následující části své práce budu čerpat z prvního období, tj. 1861 – 1900, přičemž se budu zaměřovat především na období 80. a 90. let 19. století. Poněvadž

v korpusu nelze nastavit z jakého konkrétního díla čerpat, mou snahou bude alespoň vybírat příklady z okruhu stejného časového údobí.

7.3.2 *Sloveso andare v korpusu DiaCORIS*

V korpusu byly nalezeny následující příklady:

„*Sii dolce. Io vado su, ad aspettarti.*“ (Gabriele D'annunzio, *Il Piacere*, 1889)

„*No, mastro Titta, devo passare qui dal tabaccaio, e poi vo un momento a vedere Diodata...*“ (Giovanni Verga, *Mastro Don Gesualdo*, 1889)

„*Se ci vai domenica, lo trovi certo.*“ (Emilio de Marchi, *Demetrio Pianelli*, , 1890)

„*Suo marito però va al sodò!*“ (Giovanni Verga, *Mastro Don Gesualdo*, 1889)

„*Signor don Filippo, andiamo avanti...*“ (ibid.)

„*Andate a dormire voi pure!*“ (ibid.)

„*S' era fatto di tutto per portar via il suicida in segretezza, nell'ora che gli amici vanno a pranzo.*“ (Demetrio Pianelli, *De Marchi Emilio*, 1890)

Výsledkem zkoumání slovesa „*andare*“ je následující tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	vado, vo	1. os. pl.	andiamo
2. os. sg.	vai	2. os. pl.	andate
3. os. sg.	va	3. os. pl.	vanno

Oproti staré italštině došlo k následujícím změnám: Tvar „*anda*“ zanikl. Tvary „*gimo*“, „*andamo*“ i „*andiam*“ rovněž nejsou součástí korpusu. Tvar „*gite*“ se opět nedochoval.

N-vzorec (který je v tabulce naznačen za pomoci šedých políček) nebyl těmito změnami porušen.

7.3.3 *Sloveso arrivare v korpusu DiaCORIS*

V korpusu byly nalezeny následující příklady:

„*Fin là non ci arrivo e non ci arriverò mai.*“ (Alberto Cantoni, *Un Re Umorista. Memorie*, 1891)

„*Tu prendi questo biglietto, t'afferri alla corda, scendi dal finestrino, divori la china, pigli pei campi, arrivi fra i nostri, e dai il biglietto al primo ufficiale che vedi.*“ (Edmondo de Amicis, *Cuore*, 1886)

„*Ora arriva anche Peperito!*“ (Giovanni Verga, *Mastro Don Gesualdo*, 1889)

„Se **arriviamo** tardi, per disgrazia, la colpa è tutta mia.“ (ibid.)

„Voi arrivate in una città enorme, trascorrete di divertimento in divertimento...“

(Edmondo de Amicis, Ricordi di Parigi, 1879)

„...per arrivare infine ove **arrivano** sempre i voti di tutti gli italiani...“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

Jak vypadalo sloveso „arrivare“ v 19. století, je patrné z následující tabulky:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	arrivo	<i>1. os. pl.</i>	arriviamo
<i>2. os. sg.</i>	arrivi	<i>2. os. pl.</i>	arrivate
<i>3. os. sg.</i>	arriva	<i>3. os. pl.</i>	arrivano

Oproti období 13. a 14. století tedy došlo k redukci tvarů jako je „arivo“ pro 1. os. sg; „arivi“ a „arive“ pro 2. os. sg.; „ariva“ pro 3. os. sg.; „arrivamo“ a „arivamo“ pro 1. os. pl.; „arrivate“ pro 2. os. pl.; „arrivâro“, „arrivaro“ a „arivano“ pro 3. os. pl. Jak je patrné z dnešní podoby paradigmatu tohoto slovesa, již nedošlo k žádné změně.

7.3.4 Sloveso avere v korpusu DiaCORIS

„**V**ho sempre dato dei dispiaceri, - continuò Ferruccio...“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„Nun, m'**a**ggio potuto jucà manco nu viglietto; chi ascolta, ne resta spaventato.“ (Matilde Serao, Il Ventre Di Napoli, 1884)

„...io ò letto, tra gli scritti di Mazzini, quello intolato: dubbio e fede: una pagina solenne di psicologia del dolore...“ (Pasquale Rossi, L'animo della folla, 1898) 34 výskytů jen v tomto díle

„Me l'**h**ai fatta grossa!“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Mia madre è buona, e mia sorella Silvia è come lei, **h**a lo stesso cuore grande e gentile.“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„...è stato inventato uno strumento assai semplice: il quale à due nomi, e sono nonio e verniero...“ (Francesco Regnani, Elementi Di Fisica Universale, Parte I, 1863) + L'animo Della Folla od Rossi Pasquale 1898

„L'**a**bbiamo scappata bella, parola d'onore!“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„E dal fondo del vagone, al buio, rivedete la città, come l'**a**vete vista una bella mattina di luglio da una torre di Nôtre Dame.“ (Edmondo de Amicis, Ricordi di Parigi, 1879)

„...diretto ad ottenere dei figli, che sieno dei due esseri che l'anno generato, il più grande affetto, la più immensa passione ed il più forte orgoglio.“ (Pasquale Rossi, L'animo della folla, 1898)

„...e il ritornello, più malinconico, più triste, ricomincia, ancora:ce l'hanno levato, signò, ce l'hanno levato!“ (Matilde Serao, Il Ventre di Napoli, 1884)

Následující tabulka zobrazuje používané tvary slovesa „avere“ v 19. století:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	ho, aggio, ò	<i>1. os. pl.</i>	abbiamo
<i>2. os. sg.</i>	hai	<i>2. os. pl.</i>	avete
<i>3. os. sg.</i>	ha, à	<i>3. os. pl.</i>	anno, hanno

Došlo k těmto změnám: Již nebyly používány tvary jako „abbo“, „abo“, „ao“, „aio“, „ajo“, „ó“, „ai“ a „ai“. Zanikly tvary „à“, „hã“, „hã“, „aj“, „à“, „hay“, „ay“. Z kategorie 3. os. sg. zmizely tvary „hae“, „àe“, „avè“, „avè“, „ave“, „avé“, „avé“, „ae“, „aè“, „aè“, „áe“, „á“, „à“. V 1. os. pl. již nejsou přítomny formy „avemo“, „aviamo“, „aviamu“ a „viamo“. Pro 3. os. pl. se již nepoužívaly tvary „ànnu“, „àno“, „anno“, „ano“.

7.3.5 Sloveso *cercare* v korpusu *DiaCORIS*

„S'è così... ci sto anch'io! non **cercò** altro!“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„E allora, perchè li **cerchi** tanto?“ (Matilde Serao, Le Amanti, 1894)

„La rivoluzione non è altro che il movimento di un corpo il quale **cerca** il proprio equilibrio.“ (Adolfo Rossi, Nel Paese Dei Dollari, 1893)

„Vediamo, Bianca, aiutami tu, **cerchiamo** d'accomodarla.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„I pagani cercano tutte queste cose... voi **cercate** prima di tutto il regno di Dio e la sua giustizia, e gli altri beni vi saranno dati per giunta.“ (Leone XIII, Rerum Novarum, 1891)

„Perchè non **cercano** di rendergli morbide le loro maniere...“ (La Marchesa Colombi, La gente per bene, 1893)

Pouhý jeden výskyt formy „cercan“: „Guardati adunque, o lettore, da cotesti almanacchi che **cercan** sedurti coi loro artifizii...“ (Al Lettore, 1862)

Výsledkem zkoumání slovesa „cercare“ v korpusu *DiaCORIS* je následující tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	cerco	1. os. pl.	cerchiamo
2. os. sg.	cerchi	2. os. pl.	cercate
3. os. sg.	cerca	3. os. pl.	cercano, cercan

Již zaniklé tvary 1. os. sg. – „*cercho*“, „*çercho*“, „*chirco*“, „*cierco*“, „*zercho*“. Z kategorie tvarů 2. os. sg. se nedochovaly „*cherki*“, „*cerche*“, „*cherchi*“, „*zerchi*“. Z kategorie forem pro 3. os. sg. se vytratily „*cercha*“, „*cerchaa*“, „*çercha*“, „*cherca*“, „*cierca*“ a „*ciercha*“. Zaniklé tvary pro 1. os. pl.: „*cercamo*“, „*cerchiam*“, „*cierchamo*“ a „*cierchiamo*“, pro 2. os. pl.: „*cerchate*“, „*çerchate*“, „*ciercate*“, „*cierchate*“, pro 3. os. pl.: „*cercân*“, „*cerchano*“, „*ciercano*“.

7.3.6 Sloveso *chiamare* v korpusu *DiaCORIS*

„*Io mi **chiamo** Giulietta Faggiani.*“ (Edmondo de Amicis, *Cuore*, 1886)

„*Come ti **chiami**? I tuoi parenti sono ricchi?*“ (La Marchesa Colombi, *La gente per bene*, 1893)

„*Generalmente si **chiama** stupro ogni commercio carnale illecito.*“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. Di Venere Ed Imene Al Tribunale Della Penitenza: *Manuale Dei Confessori Di J.-B. Bouvier*, 1885)

„*Ma ecco che improvvisamente si videro inseguiti da uomini smisurati, che noi **chiamiamo** Ciclopi, i quali erano preceduti da cani di molto maggior mole che i nostri non sieno.*“ (Arturo Graf, *Miti, Leggende E Superstizioni Del Medio Evo*, 1892)

„*...e sono riuscito a concludere che tutte le vostre riforme, le vostre innovazioni, ciò che voi **chiamate** civiltà, libertà, progresso...*“ (Antonio Ghislanzoni, *AbraKadabra. Storia Dell'avvenire*, 1884)

„*...i più monelli chinano il capo solo che li ammonisca col dito, pare una chiesa la sua scuola, e per questo anche **chiamano** lei la monachina.*“ (Edmondo de Amicis, *Cuore*, 1886)

„*Da ciò l'incapacità di capire il nostro tempo, da ciò l'esagerata importanza data a pezzi di carta che si **chiaman** progetti di legge...*“ (Cesare Lombroso, *L'uomo Delinquente In Rapporto All'antropologia, Alla Giurisprudenza Ed Alla Psichiatria*, 1897)

Výsledkem zkoumání slovesa „*chiamare*“ v korpusu *DiaCORIS* je následující tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	chiamo	1. os. pl.	chiamiamo
2. os. sg.	chiami	2. os. pl.	chiamate
3. os. sg.	chiama	3. os. pl.	chiamano, chiaman

Oproti období 13. a 14. století tedy došlo k redukci tvarů jako je „chlamo“, „clamo“, „iamo“, „quiamo“, „chiamē“, „clame“, „clami“, „clama“, „chama“, „chyama“, „kiama“, „chlama“, „chiamamo“, „clamamo“, „kiamamo“, „chamamu“, „clamate“, „chyamate“, „chamanu“, „chamano“, „kiamano“.

7.3.7 Sloveso *chiedere* v korpusu *DiaCORIS*

„Niente voglio da voi; niente vi **chiedo**: perché non dobbiamo essere amici?“ (Federigo Verدينois, Trad. di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„Mi faccia dormire; non le **chieggo** altro!“ (Luigi Capuana, Giacinta, 1889)

„Tu non mi **chiedi** mai, Giovanni, se ti voglio bene!“ (Matilde Serao, Le Amanti, 1894)

„Il ragionier Quintina **chiede** se ella ha ricevuto quella tal carta...“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

„...assai più giusto che noi, combattuti, trafitti, stanchi, oppressi, senza più guida nell'esistenza, **chiediamo** pace a Lei.“ (Matilde Serao, Il Ventre di Napoli, 1884)

„Perché mi **chiedete** questo?“ (Gabriele D'Annunzio, Il Piacere, 1889)

„Talvolta i giuocatori delusi bastonano l'assistito, poi gli **chiedono** perdono.“ (Matilde Serao, Il Ventre di Napoli, 1884)

Výsledkem hledání v *DiaCORISu* je následující tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	chiedo, chieggo	1. os. pl.	chiediamo
2. os. sg.	chiedi	2. os. pl.	chiedete
3. os. sg.	chiede	3. os. pl.	chiedono

Z tvarů používaných pro 1. os. sg. se vytratily „cheggio“, „chieggio“, „chegio“, „cheio“, „chiegio“, „cheggio“ a „chego“, pro 2. os. sg. „cheggi“ a „chieggi“, pro 3. os. sg. „chede“. Pokud jde o množné číslo, nebylo prokázáno další užívání těchto tvarů: „chegiamo“, „chiedemo“, „chieggiamo“, „chiegiamo“, „chedete“, „cheggiono“,

„chieggiono“, „chieggono“, „chedono“, „cheggono“, „chegiono“, „chiegiono“, „chiegono“. Poněvadž byla prokázána existence tvaru „chieggo“ i pro 19. století, je zde možnost, že nadále existoval i tvar pro 3. os. pl. „chieggono“, který se však nevyskytuje v DiaCORISu.

7.3.8 Sloveso *cominciare* v korpusu *DiaCORIS*

„Non credo che ci sieno esempi di persone che abbiano testato a favore di tutti gli uomini, e **comincio** io.“ (Alberto Cantoni, *Un Re Umorista. Memorie*, 1891)

„Sono contento d'andare magari verso il precipizio, per vedere che **cominci** ad affezionarti a me e alla casa...“ (Giovanni Verga, *Mastro Don Gesualdo*, 1889)

„...fosse un ricordo della buona madre natura, che **comincia** fuori dei bastioni.“ (Emilio de Marchi, *Demetrio Pianelli*, 1890)

„Se **cominciamo** così non si fa nulla.“ (Giovanni Verga, *Mastro Don Gesualdo*, 1889)

„Dico a voi, se volete essere buoni Italiani, **cominciate** con esser buoni napoletani.“ (Stefano Giacini, *I Conservatori E L'evoluzione Naturale Dei Partiti Politici In Italia. Considerazioni*, 1879)

„...perché sapeva bene che molte cose buone, su questo mondo, **cominciano** sempre col muovere il riso in certa gente.“ (Federigo Verdinois, *Trad. di Canticò di Natale di Ch. Dickens*, 1888)

Paradigma, které je výsledkem zkoumání všech předchozích tvarů slovesa „*cominciare*“ používaných ve staré italštině, odhaluje následující tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	comincio	1. os. pl.	cominciamo
2. os. sg.	cominci	2. os. pl.	cominciate
3. os. sg.	comincia	3. os. pl.	cominciano

Pro 1. os. sg. se nedochovaly tvary „comenzo“, „cominzo“, „conmenço“. Stejně pro 2. os. sg. již korpus nedohledal „cuminci“ a „comenci“. U 3. os. sg. se již nepoužívaly tvary jako „comenča“, „comenza“, „cumincia“, „chominchia“, „ccominchia“, „chomenča“, „chomenza“, „chomicia“, „chominccia“, „chomjncia“, „comencia“, „comensa“, „cominccia“, „cominza“, „commenča“, „commensa“, „commenza“ a „commincia“. I v plurálu vymizela většina tvarů – „comenčamo“, „chomjnciamo“, „cominzamo“, „commenzamo“, „conmenzamo“, „comenzate“, „cuminciate“,

„comenzano“, „chominciano“, „començano“, „ccominciano“, „chomenzano“, „comenciano“, „comminciano“ a „cuminciano“.

7.3.9 Sloveso *credere* v korpusu *DiaCORIS*

„Io **credo** la morte una semplice transizione della materia, a cui conviene conformarsi pacatamente, anzi famigliarizzarsi con essa.“ (Enrico Ferri, Garibaldi nelle sue Memorie, 1889)

„Povera illusa, tu che **credi** all'amore di un uomo; povera illusa!“ (Luigi Capuana, Giacinta, 1889)

„A volte, quando già fatti i sensi al nuovo elemento e ristorato dalla nuova freschezza, **crede** ancora lontana la meta...“ (Giuseppe Giacosa, In Montibus Sanctis, 1888)

„Insomma **crediamo** di non esser molto lontani dal vero, affermando che questa turba si compone di più che diecimila persone.“ (Lodovico Corio, Milano in Ombra, 1885)

„...non **credete** voi che ci troveremmo più avanzati nel progresso?“ (Antonio Ghislanzoni, Abrakadabra.Storia dell'Avvenire, 1884)

„I napoletani **credono** agli spiriti.“ (Matilde Serao, Il Ventre di Napoli, 1884)

Paradigma slovesa „credere“ ve 2. polovině 19. století:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	credo	1. os. pl.	crediamo
2. os. sg.	credi	2. os. pl.	credete
3. os. sg.	crede	3. os. pl.	credono

Z paradigmatu slovesa „credere“ vymizely tvary dříve označující 1. os. sg. jako „creço“, „creo“, „cridu“, „creggio“, „cregio“, „chredo“, „crego“, „crido“, „crigio“, „crio“, „gredo“. 2.os. sg. opustila tvar „crei“. Z tvarů pro 3. os. sg. zmizely „cre“, „cre“, „chrede“ a „cree“. Pro 1. os. pl. se nedochovaly tvary „credemo“, „chredemo“, „creçemo“, „credemu“. Pro 2. os. pl. zaniklo „chredete“, pro 3. os. pl. „credono“, „credeono“, „cerdono“, „chredono“.

7.3.10 Sloveso *dare* v korpusu *DiaCORIS*

„Mi guarda, io gli **do** da bere, mi vuol sempre accanto.“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„Vi **dò** pure la benedizione che non costa nulla.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Ti **dai** per vinto, Gustavo?“ (Mastro Titta, Il Boia di Roma. Memorie di un carnefice scritte da lui stesso, 1891)

„Brava, begli esempi che **dài** alla tua figliuola!“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

„Questa passione se non oltrepassa i limiti è di vantaggio all'uomo, perché gli **dà** il coraggio e il desiderio di sopportare e di riescire.“ (Gianpietro Introzzi, Trad. di Igiene dei Piaceri secondo le Età, I Temperamenti e le Stagioni di A. Debay, 1886)

„Ma **diamo** tutto il nostro cuore fraterno...“ (Matilde Serao, Il Ventre di Napoli, 1884)

„Non vi **date** questa pena.“ (Mastro Titta, Il Boia di Roma. Memorie di un carnefice scritte da lui stesso, 1891)

„Difatti nelle discussioni, a cui i congressi **danno** luogo, non è trascurata nessuna delle questioni, che oggi dividono le società nostre.“ (Ruggiero Bonghi, I congressi cattolici, 1889)

„...e l'affettazione con cui quelli **danno** a questi i consigli per giunger meglio allo scopo...“ (Gabriele D'Annunzio, Il Piacere, 1889)

Tabulka níže zobrazuje paradigma slovesa „dare“ podle DiaCORISu:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	do, dò	<i>1. os. pl.</i>	diamo
<i>2. os. sg.</i>	dai, dài	<i>2. os. pl.</i>	date
<i>3. os. sg.</i>	dà	<i>3. os. pl.</i>	danno, dànno

Zanikly tvary „dai“, „dài“, „dàj“, „dày“, „ddai“, „day“, „dá“, „danno“, „dano“, „ddanno“.

7.3.11 Sloveso *dire* v korpusu DiaCORIS

„Io **dico** dunque, o Filoteo, che ancorchè sia permesso giuocare danzare...“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. di Venere ed Imene al tribunale della penitenza: Manuale dei confessori di J.-B. Bouvier, 1885)

Tvar „digo“ je přítomen pouze v jediném knize od Antonia Fogazzara s názvem *Piccolo Mondo Antico*: „Ghe xe qua, **digo**, cioè, el Commissario de Porlezza.“ Tento tvar se zde však objevuje jako v rámci dialektu, kterým mluví postavy tohoto románu. Proto jsem se rozhodla nezařazovat tvar „digo“ do finální tabulky výsledků.

„Sei tu stesso, Federigo, che me lo **dici** sempre.“ (Federigo Verginois, Trad. di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„Il male è che dopo aver segato faccio dei te degli I, che paion serpenti, come **dice** il maestro.“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„E il progettista, **diciamo** così, sarà paragonato a Arnolfo di Lapo o a Lenôtre, architetto di Versailles?“ (Matilde Serao, Il Ventre di Napoli, 1884)

„...noi numeriamo i nostri cannoni e le nostre navi corazzate – voi **dite**...“ (Antonio Ghislanzoni, Abrakadabra.Storia dell'Avvenire, 1884)

„È vero ch'egli avrebbe potuto stringersi nelle spalle, lavarsene le mani e fingere di non conoscere nessuno; ma son cose che si **dicono**.“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

Podoba slovesa „dire“ podle DiaCORISu, šedě je naznačen přetrvávající U-vzorec:

Osoba	Tvar	Osoba	Tvar
4. os. sg.	dico	1. os. pl.	diciamo
5. os. sg.	dici	2. os. pl.	dite
6. os. sg.	dice	3. os. pl.	dicono

Pro 1. os. sg. se již nepoužívaly tvary „digo“ a „digho“. Pro 2. os. sg. se nedochovaly „di“, „dichi“, „digi“, „dighi“. Ze 3. os. sg. zmizely formy „dicie“, „ddicie“, „diche“, „ddice“. Dále zanikly tvary pro plurál: „dichiamo“, „dicemo“, „decemo“, „diciemo“, „dighemo“, „ddiciamo“, „dicete“, „diçete“, „decete“, „diciete“, „ddite“, „dicieno“, „ddicono“, „ddichono“, „digono“.

7.3.12 Sloveso diventare v korpusu DiaCORIS

„Ha ragione; **divento** indiscreta.“ (Luigi Capuana, Giacinta, 1889)

„Dacchè ti sei messo in capo di rivendicare quei possessi nel Genovesato, ti sei cacciato a capo fitto, nei litigi, nei processi, nei consulti d'avvocati, tanto che mi **diventi** tu pure un vero leguleio.“ (Memini, Mia, 1884)

„Quest'aforismo nella mente di Des Esseintes si esagera al solito e **diventa** mostruoso...“ (Vittorio Pica, La vita a rovescio, 1884)

Překvapivě korpus vyhledal 4krát i tvar „doventa“, všechny výskyty pocházejí z roku 1873, nicméně výskyty pocházejí z různých publikací: „...accade frequentemente che l'uno si scambia coll'altro; e il mio **doventa** tuo, e viceversa...“ (Carlo Collodi, Il mio e il tuo, 1873)

„...a forza di studiare parole nei vocabolari, perdiamo il filo delle idee, e **diventiamo** imbecilli.“ (La Marchesa Colombi, La gente per bene, 1893)

„...non venite voi a far distinzione dentro voi stessi, e **diventate** giudici d'iniquo pensare?“ (Gennaro Avolio, Giustizia e non carità per i diseredati, 1899)

„A paragone di quest'arme, la dinamite e qualunque più terribile esplosivo **diventano** un giochetto da bambini.“ (Filippo Turati, La moderna lotta di classe, 1892)

Paradigma slovesa „diventare“ ve 2. polovině 19. století:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	divento	1. os. pl.	diventiamo
2. os. sg.	diventi	2. os. pl.	diventate
3. os. sg.	diventa, doventa	3. os. pl.	diventano

Do 19. století se nedochovaly následující tvary: pro 1. os. sg. dříve používané „devento“ a „dovento“, pro 2. os. sg. „deventi“, pro 3. os. sg. „deventa“. Z plurálu zmizely tvary jako „deventiamo“, „diventanu“, „deventano“, „diventono“ a „doventono“.

7.3.13 Sloveso *dovere* v korpusu *DiaCORIS*

„Io **debbo** morire al mio posto, - rispose il capitano.“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„Cosa **devo** dire a padre Angelino, se volete mettervi in grazia di Dio prima della festa di san Giovanni Battista.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„...che tu immantenente **debbi** rinunciare al papatico e ritorna ad essere romito.“ (Arturo Graf, Miti, leggende e superstizioni del Medioevo, 1892)

„Ormai **devi** rassegnarti ad essere amato di rimbalzo, in questa carne della nostra carne.“ (Luigi Capuana, Giacinta, 1889)

„Ricordavo il motto di Orazio, che lo scrittore **dee** per prima cosa studiare il suo argomento ed averne un'intera padronanza.“ (Francesco de Sanctis, Giovinezza, 1881 – 1883)

„Il poeta non **deve** avere innanzi tipi, ma individui.“ (ibid.)

„Io comprendo quanto Ella **debbe** soffrire.“ (Vittorio Imbriani, Dio ne scampi dagli Orsenigo, 1876)

„Niente voglio da voi; niente vi chiedo: perché non **dobbiamo** essere amici?“ (Federigo Verdinois, Trad. di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„Per noi non **dovete** esistere sulla terra.“ (Gianpietro Introzzi, Trad. di Igiene dei piaceri secondo le età, i temperamenti e le stagioni di A. Debay, 1886)

„I fondi segreti **debbono** servire a qualche cosa.“ (Antonio Ghislanzoni, Abrakadabra. Storia dell'Avvenire, 1884)

„...ma queste pene **devono** essere pronunciate con sentenza...“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. di Venere ed Imene al tribunale della penitenza: Manuale dei confessori di J.-B. Bouvier, 1885)

V následující tabulce lze vidět všechny tvary dostupné v korpusu DiaCORIS, šedě podkresleny a tučně zobrazeny jsou tvary nesoucí N-vzorec:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	debbo, devo	1. os. pl.	dobbiamo
2. os. sg.	debbi, devi	2. os. pl.	dovete
3. os. sg.	dee, debbe, deve	3. os. pl.	debbono, devono

Všechny zaniklé tvary: „deggio“, „debo“, „deo“, „debeo“, „dei“, „debi“, „dej“, „deggi“, „ddei“, „de“, „dée“, „dè“, „debe“, „ddee“, „degge“, „dovemo“, „doviamo“, „debbiamo“, „debiamo“, „debyamo“, „deggiamo“, „deono“, „degono“, „deggiono“.

7.3.14 Sloveso *essere* v korpusu DiaCORIS

„Io t'amo; io **sono** tuo per la vita e per la morte.“ (Mastro Titta, Il Boia di Roma. Memorie di un carnefice scritte a lui stesso, 1891)

„Povero Robin, dove **sei** stato, Robin?“ (Federigo Verdinois, Trad. di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„La fornicazione semplice **è** intrinsecamente cattiva ed è peccato mortale.“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. di Venere ed Imene al tribunale della penitenza: Manuale dei confessori di J.-B. Bouvier, 1885)

„E molte volte questo **è** l'augurio che ad alta voce non si peritano di esprimere gli stessi ministri.“ (Bonghi, La riforma del Senato, 1887)

„Qui ci **siamo** noi.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Tanto **siete** amati, o fanciulli!“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„Con tal genere di camicie **sono** indispensabili le armille alle braccia e alle caviglie.“ (Lila Biscuit - Gabriele D'Annunzio, Biancheria Intima, 1887)

Výsledkem hledání tvarů slovesa „essere“ je tato tabulka:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	sono	1. os. pl.	siamo

2. os. sg.	sei	2. os. pl.	siete
3. os. sg.	è, é	3. os. pl.	sono

Zanikly tvary „sono“, „se“, „sè“, „este“, „semo“, „siamo“, „siamu“, „sete“, „siete“, „ènno“.

7.3.15 Sloveso fare v korpusu DiaCORIS

„Dopo trent'anni che faccio scuola!“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„Io fo quello che ho fatto sempre, se no crepo egualmente.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Perché mi fai segno da quell'altra parte?“ (Federigo Verdinois, Traduzione di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„Ho una gallina nera che fa l'uovo tutti i giorni a quell'ora.“ (Luigi Capuana, Giacinta, 1889)

„Perché ci facciamo la guerra?“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Non fate ad altri quello che non vorreste fosse fatto a voi.“ (La Marchesa Colombi, La gente per bene, 1893)

„...perché i figli lor fanno a gara a preparare loro mille sorprese...“ (Gianpietro Introzzi, Trad. di Igiene dei piaceri secondo le età, i temperamenti e le stagioni di A. Debay, 1886)

Výsledkem zkoumání slovesa „fare“ je následující tabulka:

Osoba	Tvar	Osoba	Tvar
1. os. sg.	faccio, fo	1. os. pl.	facciamo
2. os. sg.	fai	2. os. pl.	fate
3. os. sg.	fa	3. os. pl.	fanno

Pro 1. os. sg. už se nepoužíval tvar „facio“, pro 2. os. sg. „fay“, ve 3. os. sg. se již nepoužíval tvar „face“, dále zanikly „facemo“, „facete“, „fano“, „fannu“.

7.3.16 Sloveso finire v korpusu DiaCORIS

„Domani finisco di essere un burattino e divento un ragazzo come te, e come tutti gli altri.“ (Carlo Collodi, Le avventure di Pinocchio. Storia di un burattino, 1883)

„Uaff! ebbene, quando la finisci?“ (Vittorio Imbriani, Dio ne scampi dagli Orsenigo, 1876)

„E qui **finisce** la statistica...“ (Pasquale Villari, Lettere Meridionali, 1878)

„...quindi gran discussione di ufficiali, a cui **finiamo** col prender parte noi tutti.“

(Ettore Socci, Da Firenze a Digione. Impressioni di un reduce garibaldino, 1871)

„Bisogna che io me ne vada... **finite** con comodo.“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

„Figurati che le vacanze dell'autunno cominciano col primo di gennaio e **finiscono** coll'ultimo di dicembre.“ (Carlo Collodi, Le avventure di Pinocchio. Storia di un burattino, 1883)

Šedá políčka zobrazují N-vzorec. Paradigma slovesa „finire“ v 19. století je shodné s dnešním:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	finisco	1. os. pl.	finiamo
2. os. sg.	finisci	2. os. pl.	finite
3. os. sg.	finisce	3. os. pl.	finiscono

Z používání vyšly tvary jako „*fenisco*“, „*fenisci*“, „*fenisce*“, „*finiscie*“, „*finischono*“ a „*finisceno*“.

7.3.17 Sloveso *parlare* v korpusu *DiaCORIS*

„Io vi **parlo** delle danze, o Filoteo, come i medici parlano delle varie specie dei funghi.“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. di Venere ed Imene al tribunale della penitenza: Manuale dei confessori di J.-B. Bouvier, 1885)

„Ma tu **parli**, bambina mia, parli?“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„...ove diffusamente si **parla** di queste norme che qui sono solamente accennate.“ (Gianpietro Introzzi, Trad. di Igiene dei piaceri secondo le età, i temperamenti e le stagioni di A. Debay, 1886)

„Noi **parliamo** ai nostri lettori, e questi non abitano in locande insalubri.“ (Lodovico Corio, Milano in Ombra. Abissi Plebei, 1885)

„Vi spiego il mistero in due parole, giacché vedo che mi **parlate** col cuore in mano.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„...vedo dei profili in moto, delle labbra che **parlano** e sorridono.“ (Memini, Mia, 1884)

Výsledek zkoumání slovesa „*parlare*“ uvádím níže:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	parlo	1. os. pl.	parliamo
2. os. sg.	parli	2. os. pl.	parlate
3. os. sg.	parla	3. os. pl.	parlano

Pro 1. os. pl. zanikly tvary „parlamu“ a „parlamo“.

7.3.18 *Sloveso potere v korpusu DiaCORIS*

„Né ti **posso** dire tutto quel che vorrei: poche altre parole, e basta.“ (Federigo Verdinois, Traduzione di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„Stando tanto tempo a sedere, diventa meditativo e non ti **puoi** figurare che strani pensieri gli vengono.“ (ibid.)

„Non si **può** dire ch'egli non trasalisse e che il sangue non gli desse un tuffo, come non gli era mai avvenuto.“ (Federigo Verdinois, Traduzione di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„...qualche coltura, delle frasi scelte e delle parole illustri, come dei **puote**...“ (Edmondo de Amicis, Costantinopoli, 1878)

„Non **possiamo** sapere quello che ci ha nel cuore in questo momento!“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„...lo **potete** gettare fra quaranta persone diverse...“ (Alberto Cantoni, Un re umorista. Memorie, 1891)

„Queste cause **possono** essere lecite, venialmente cattive o mortalmente cattive.“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. di Venere ed Imene al tribunale della penitenza: Manuale dei confessori di J.-B. Bouvier, 1885)

Výsledkem zkoumání slovesa „*potere*“ je toto paradigma:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	posso	1. os. pl.	possiamo
2. os. sg.	puoi	2. os. pl.	potete
3. os. sg.	pò, può, puote	3. os. pl.	possono

Pro 3. os. sg. se již nadále nepoužívaly „*pote*“, pro 1. os. pl. „*potemo*“, „*potiamo*“, „*posiamo*“ a pro 3. os. pl. „*puoteno*“, „*poteno*“.

V jednom díle se ještě vyskytuje tvar „*pò*“, jelikož však toto dílo pochází z období vzniku Italského království a poté už tento tvar korpusem nebyl nabídnut, rozhodla jsem se ho do finální tabulky nezahrnovat.

„*Dispotismo significa che uno non pò fare nemmeno quello che è lecito...*“

(La Libertà, 1861)

Nalezen byl i tvar „*posono*“, avšak pouze jedenkrát, což svědčí o zanikání tohoto tvaru: „*Questi sassi di calamita, per sua proprietà, tirano le nave, e mai più di lì non si posono partire.*“ (Arturo Graf, Miti, leggende e superstizioni del Medioevo, 1892)

7.3.19 Sloveso *stare* v korpusu *DiaCORIS*

„...*io che sto in ispirito al vostro fianco.*“ (Federigo Verdinois, Traduzione di Cantico di Natale di Ch. Dickens, 1888)

„*Ora tu stai per separarti dai tuoi maestri e dai tuoi compagni.*“ (Edmondo de Amicis, Cuore, 1886)

„*La difficoltà sta nel sapere se nel secondo caso, esista l'obbligo naturale di fare la denuncia.*“ (Osvaldo Gnocchi Viani, Trad. di Venere ed Imene al tribunale della penitenza: Manuale dei confessori di J.-B. Bouvier, 1885)

„*Non temere, qui stiamo cogli occhi aperti.*“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„*Figlie mie, vi prego, state tranquille.*“ (Neera, Teresa, 1886)

„*È per questo che i letterati, i poeti e gli artisti stanno occupati più nella mattina che nel resto della giornata.*“ (Gianpietro Introzzi, Trad. di Igiene dei piaceri secondo le età, i temperamenti e le stagioni di A. Debay, 1886)

Výsledkem je následující paradigma:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
<i>1. os. sg.</i>	sto	<i>1. os. pl.</i>	stiamo
<i>2. os. sg.</i>	stai	<i>2. os. pl.</i>	state
<i>3. os. sg.</i>	sta	<i>3. os. pl.</i>	stanno

Pro sloveso „*stare*“ zanikly tvary „*està*“, „*ssta*“, „*estaiamo*“, „*stano*“.

7.3.20 Sloveso *venire* v korpusu *DiaCORIS*

„*Non vengo a farti una scenata.*“ (Luigi Capuana, Giacinta, 1889)

„Dai retta a me: **vieni** via con noi e staremo allegri.“ (Carlo Collodi, Le avventure di Pinocchio. Storia di un burattino, 1883)

„E il medico non **viene** neppure, perchè ha paura di non esser pagato.“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Ditegli che **veniamo** subito abbasso...“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

„Piuttosto **venite** ad asciugarvi tutti e due...“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Molti degli ospiti **vengono** occupati e col lavoro viene loro assicurata una vita onesta e decorosa.“ (Lodovico Corio, Milano in ombra. Abissi plebei, 1885)

Výsledkem hledání všech dřívějších tvarů slovesa „venire“ je následující tabulka (šedě opět vyznačeny tvary upozorňující na U-vzorec):

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	vengo	1. os. pl.	veniamo
2. os. sg.	vieni	2. os. pl.	venite
3. os. sg.	viene	3. os. pl.	vengono

Z paradigmatu slovesa „venire“ vypadly formy jako „vengno“, „vegnio“, „bengo“, „vegni“, „vegne“, „vjene“, „vijene“, „vegniamo“, „venimo“, „venemo“, „vignemo“, „vegnono“ a „vengnono“.

V díle *Piccolo mondo antico* od Antonia Fogazzara z roku 1895 se můžeme setkat s formou „vegnno“: „Alora vegno, digo.“ Jelikož se však opět jedná o jediný výskyt, který je navíc podmíněný tím, že se jedná o mluvu postav v období před sjednocením Italského království, opět jsem se rozhodla tvar nezařazovat.

7.3.21 Sloveso *volere* v korpusu *DiaCORIS*

„Io non **voglio** saper niente, non sono il tuo confessore.“ (Emilio de Marchi, Demetrio Pianelli, 1890)

„Perché non **vuoi** che mi butti nel fiume?“ (Giovanni Verga, Mastro Don Gesualdo, 1889)

„Ce n'è voluto... ma è finita, se Dio **vuole!**“ (ibid.)

„E che **vole?**“ (Trilussa, Società e circoli. II. quello centrale romano, 1896)

„Mandaci Marianna, che **vogliamo** fare un brindisi alla sua salute, dissegli questi.“ (Mastro Titta, Il Boia di Roma. Memorie di un carnefice scritte da lui stesso, 1891)

„Che **volete** dunque?“ (ibid.)

„E l'apparenza non la si ritrova solo nei falsi eleganti, che **vogliono** vestire meglio di quello che la loro condizione comporterebbe...“ (Adolfo Rossi, Nel paese dei dollari, 1893)

Následující tabulka zobrazuje stav v 2. polovině 19. století:

<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>	<i>Osoba</i>	<i>Tvar</i>
1. os. sg.	voglio	1. os. pl.	vogliamo
2. os. sg.	vuoi	2. os. pl.	volete
3. os. sg.	vuole, vole	3. os. pl.	vogliono

Zanikly tvary „vo“, „vuogli“, „vuoli“, „vuo“, „volemo“.

8 Závěry: základní parametry srovnání

Mou snahou bylo za pomoci dvou jazykových korpusů, OVI a DiaCORISu, zmapovat situaci indikativu prézentu ve staré italštině a v italštině 19. století. Pro tento úkol jsem si vybrala dvacet italských sloves, pro jejichž formy jsem poté hledala příklady v dílech tehdejších autorů.

Pro formy jednotlivých osob u staré italštiny jsem nabídla i početní klasifikaci, naopak při práci s korpusem DiaCORIS jsem přesná čísla neuváděla, poněvadž mým cílem bylo porovnat slovesné formy těchto dvou období a zjistit, které z nich vymizely a které z nich se používaly i nadále, a tak pronikly až do 2. poloviny 19. století.

Oba korpusy byly lemmatizované, OVI však jen částečně. V obou případech byly vždy dostupné informace o díle, ze kterého tvar pochází, o autorovi a též o roku nebo století, ve kterém dílo vyšlo. V korpusu OVI byly také přítomny informace týkající se místa použití dané slovesné formy. Tato funkce naopak nebyla k dispozici v korpusu DiaCORIS. Zde bylo naopak uvedeno také jméno nakladatele.

U každého příkladu jsem se tedy rozhodla uvést jméno autora, název díla a rok publikování (pokud nebyl k dispozici přesný rok, tak alespoň co nejpřesnější zařazení v rámci konkrétního století).

Ani v jednom korpusu bohužel nebyly pro konkrétní formy slov uvedeny informace, které by sdělovaly, o jaký slovní druh se jedná, u sloves pak o jakou osobu, způsob a čas se jedná. To se ukázalo jako komplikace především při excerpci tvaru dnes používaného jen pro 2. os. pl. Je třeba si uvědomit některé „odlišnosti“ dob minulých – jedním z nejdůležitějších parametrů, které je třeba si při zkoumání slovesných tvarů indikativu prézentu ve staré italštině, ale i v italštině 19. století uvědomit, je, že tvar, který dnešní italský jazyk používá jen pro označení 2. os. pl. je tvarem, který se dříve používal, stejně jako v českém jazyce, také pro vykání (namísto dnešní 3. os. sg.). Z důvodu chybějícího rozdělení forem označujících 2. os. pl. anebo vykání, nebylo z důvodu objemnosti dat možné uvést pro formy extrahované z korpusu OVI konkrétní čísla pro obě kategorie. Obě dvě kategorie jsem tedy sloučila do jedné, přestože v dřívějších dobách tvar, který dnes používáme jen pro 2. os. pl., sloužil i pro vykání.

V korpusu OVI bylo pro každé slovesné paradigma nalezeno mnoho potenciálních tvarů, které se běžně používaly. Jak je vidět díky porovnání s paradigmaty získanými excerpcí tvarů používaných v 19. století, došlo k výrazné redukci jednotlivých tvarů, takže téměř devět sloves z vybraných dvaceti získalo již na konci 19.

století svou finální, dnešní podobu, jako např. „*parlare*“, „*finire*“, „*dire*“ aj. Ostatní zkoumaná paradigmata v té době stále obsahovala vícero možných tvarů a nelze je tedy vyhodnotit jako totožná s dnešním stavem.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnovala tématu vývoje indikativu přítomnosti v italském jazyce a představila výběr používaných tvarů v rámci paradigmát jednotlivých vybraných sloves v indikativu přítomnosti pro dvě sledovaná období – starou italštinu a italštinu 19. století.

V úvodu jsem nastínila obsah a rozvržení diplomové práce a jmenovala dva korpusy, které mi byly nápomocny při sestavování praktické části této diplomové práce. V první kapitole jsem se zabývala pojmem morfologie a jejím rozdělením, paradigmatem. Ve druhé kapitole jsem představila gramatické kategorie slovesa a kategorii povahy slovesného děje. Třetí kapitola je věnována tématu exponence jakožto realizaci morfosyntaktických kategorií za pomoci flexe a jsou zde vyděleny tři základní druhy – jednoduchá, kumulativní a rozšířená. Ve čtvrté kapitole jsem se zabývala kmenovými alteracemi, pravidelnými a nepravidelnými slovesy a také jsem představila Maidenův koncept vzorců, které se mohou objevit v rámci paradigmatu. Jedná se o tři vzorce – N-vzorec, L-vzorec a U-vzorec. Pro italskou italštinu jsou relevantní N-vzorec a U-vzorec. Pátá kapitola již zcela náleží latině, je rozdělena na několik podkapitol, ve kterých je možné najít stručné informace o slovesném systému v latině a také porovnání pravidelných a nepravidelných sloves. Od této kapitoly jsem přešla ke kapitole pojednávající o staré italštině, tedy italštině doby Dantovy, k její definici, představení slovesného systému té doby a rozdílu mezi pravidelnými a nepravidelnými slovesy.

V šesté, nejobsáhlejší kapitole také započíná první úsek praktické části práce. Ta se zabývá hledáním používaných tvarů vybraných italských sloves ve dvou jazykových korpusech. Jedním z nich je korpus OVI, který nabízí texty, které pro mne byly výchozím bodem pro prezentování forem staré italštiny. Druhým z nich je DiaCORIS, ze kterého jsem získala tvary používané ve 2. polovině 19. století. Tento druhý úsek praktické části se nachází v sedmé kapitole, jež se věnuje indikativu přítomnosti 19. století. Finální kapitolou je osmá kapitola nazvaná Závěry: základní parametry srovnání, v níž uvádím některé skutečnosti, které se objevily při práci s korpusy.

Cílem této práce bylo popsat hlavní vývojové tendence ve vývoji indikativu přítomnosti a za pomoci excerptce z jazykových korpusů poskytnout konkrétní příklady vybraných sloves.

Riassunto

Questa tesi si occupa dello sviluppo dell'indicativo presente nell'italiano e per due periodi di tempo (per l'italiano antico e quello del XIX secolo) presenta una selezione di forme usate dei verbi scelti nell'indicativo presente.

Nell'introduzione ho abbozzato e descritto il contenuto e l'indice della tesi e ho menzionato i due corpora che ho utilizzato ad elaborare la parte pratica di questa tesi. Nel primo capitolo mi sono occupata della nozione di morfologia, della sua suddivisione, e del paradigma. Nel secondo capitolo ho presentato categorie grammaticali del verbo, incluso la categoria dell'aspetto. Il terzo capitolo è dedicato alla realizzazione di categorie morfosintattiche con l'aiuto di flessione. Ce ne sono tre tipi – semplice, cumulativa e espansa. Nel quarto capitolo mi sono concentrata sulle alterazioni tematiche, di verbi regolari e quegli irregolari ed ho anche presentato il concetto dei cosiddetti pattern inventati di Maiden. Questi pattern possono apparire in un paradigma. Si tratta di tre pattern – il N-pattern, l'U-pattern ed il L-pattern, di cui solo il N-pattern ed l'U-pattern sono attinenti alla lingua italiana. Il quinto capitolo spetta interamente al latino, ed è diviso in alcuni sottocapitoli in cui si trovano brevi informazioni sul sistema verbale del latino e anche una comparazione tra i verbi regolari e quegli irregolari. Da questo capitolo sono passata verso il capitolo trattante dell'italiano antico, cioè l'italiano dell'epoca di Dante, della sua definizione, dell'introduzione del sistema verbale di quel tempo e della differenza tra verbi regolari e verbi irregolari.

Nel sesto capitolo, quello più vasto, comincia la prima sezione della parte pratica di questa tesi. La parte pratica si occupa della ricerca di forme usate di verbi scelti. Per questo scopo sono stati consultati due corpora. Uno di loro è il corpus OVI che offre testi che, per me, sono serviti come punto di partenza per presentare le forme dell'italiano antico. L'altro si chiama DiaCORIS di cui ho ricavato le forme usate nella seconda parte del XIX secolo. Questa seconda sezione della parte pratica si trova nel settimo capitolo, che inoltre si dedica all'indicativo presente del XIX secolo. Il capitolo finale è quello ottavo denominato „Conclusioni: parametri elementari di confronto“ in cui enumero alcuni fatti che sono apparsi durante il lavoro con i corpora.

L'obiettivo di questa tesi era quello di descrivere le tendenze principali riguardo lo sviluppo dell'indicativo presente e quello di fornire, con l'aiuto dei corpora, alcuni esempi di forme dei verbi scelti.

Bibliografie

BILÍKOVÁ, Eva, Přehled latinské mluvnice, Brno: MC, 2003, 63 s. ISBN 80-238-9696-2

ČERMÁK, František, Jazykový korpus: Prostředek a zdroj poznání. SaS ročník 56, 1995, číslo 2, s. 119 - 140. ISSN 0037-7031.

DE MAURO, Tullio, Storia linguistica dell'Italia unita. Baria: Laterza, 2008, 573 s. ISBN 978-88-420-3742-2

HAMPLOVÁ, Sylva. Nástin vývoje italského jazyka. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2002. 227 s. ISBN 80-246-0396-9.

LEDGEWAY, Adam a MAIDEN, Martin. The Oxford Guide to Romance Languages. Oxford: Oxford University Press, 2016. 1193 s. ISBN 978-0-19-967710-8.

MAIDEN, Martin. A linguistic history of Italian. New York: Longman, 1995. 318 s. ISBN 9780582059283.

MIGLIORINI, Bruno. Storia della lingua italiana. Milano: Bompiani, 2001. 762 s. ISBN 88-452-4961-1.

PANHUIS, Dirk. Gramatika latiny. Praha: Academia, 2014. 282 s. ISBN 978-80-200-2335-3.

PATOTA, Giuseppe. Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo, Milano: Garzanti, 2006. 528 s. ISBN 8848040314

PIRRELLI, Vito. Paradigmi in morfologia: Un approccio interdisciplinare alla flessione verbale dell'italiano, Pisa – Roma: Istituti editoriali e poligrafici 2000. 220 s. ISBN 978-8881472376.

PULTROVÁ, Lucie. Archaická latina. Praha: Karolinum, 2006. 188 s. ISBN 80-246-1165-1.

RENZI, Lorenzo – SALVI, Giampaolo. Grammatica dell'italiano antico: volume 1, volume 2. Bologna: il Mulino, 2010. 1745 s. ISBN 978-8815134585.

ROHLFS, Gerhardt. Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: volume 1: Fonetica. Torino: Einaudi, 1970. 556 s. ISBN 8806306359.

ROHLFS, Gerhardt. Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: volume 2: Morfologia. Torino: Einaudi, 1970. 433 s. ISBN 978-8806306434.

ROHLFS, Gerhardt. Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: volume 3: Sintassi e formazione delle parole. Torino: Einaudi, 1970. 492 s. ISBN 8806306502.

SERIANNI, Luca. Dal latino all'italiano contemporaneo, Città di Castello: Edimond, 2010. 142 s.

SERIANNI, Luca. Storia della lingua italiana, Torino: Einaudi, 1993. 820 s. ISBN 88-06-13107-9

TEKAVČIĆ, Pavao. Grammatica storica dell'italiano: volume 1: Fonematica. Bologna: il Mulino, 1972. 343 s. ISBN A000130146.

TEKAVČIĆ, Pavao. Grammatica storica dell'italiano: volume 2: Morfosintassi. Bologna: il Mulino, 1972. 743 s. ISBN A000130147.

TEKAVČIĆ, Pavao. Grammatica storica dell'italiano: volume 3: Lessico. Bologna: il Mulino, 1972. 293 s. ISBN A000130148.

VENDLER, Zeno. Linguistics in Philosophy. New York: Cornell University Press, 1967. 218 s. ISBN 978-0801404368

ZAVADIL, Bohumil a Petr ČERMÁK. Mluvnice současné španělštiny: lingvistický interpretační přístup. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1641-4.

Internetové zdroje

Chulalongkorn University: Faculties and Staffs' Homepages [online]. Morphological processes. [Cit. 17.04.2018]. Dostupné z: <<http://pioneer.chula.ac.th/~awirote/courses/morph-syn/ms04.pdf>>

CORIS/CODIS - Corpus di Italiano Scritto. Linguistica dei corpora [online]. [Cit. 11.11.2018]. Dostupné z: <http://corpora.dslo.unibo.it/coris_itaProgett.html>

Diachronic corpus DiaCORIS - Corpus query form. Linguistica dei corpora [online]. [Cit. 11.11.2018]. Dostupné z: <<http://corpora.dslo.unibo.it/DiaCORIS/>>

Dizy - dizionario pratico con curiosità e informazioni utili. Dizy - dizionario pratico con curiosità e informazioni utili [online]. Copyright © 2013 [Cit. 19.06.2018]. Dostupné z: <<https://www.dizy.com/>>

GattoWeb. Corpus OVI dell'Italiano antico [online]. Istituto Opera del Vocabolario Italiano [Cit. 15. 7. 2018] Dostupné z: <[http://gattoweb.ovi.cnr.it/\(S\(yr2bps45drsy1u55p4czzi55\)\)/CatForm01.aspx](http://gattoweb.ovi.cnr.it/(S(yr2bps45drsy1u55p4czzi55))/CatForm01.aspx)>

Politica linguistica in "Enciclopedia dell'Italiano". Treccani, il portale del sapere [online]. Copyright © All rights Reserved [cit. 25.11.2018]. Dostupné z: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/politica-linguistica_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/>](http://www.treccani.it/enciclopedia/politica-linguistica_(Enciclopedia-dell'Italiano)/>)